

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА-МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ
ХУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЁРЛАШ ВА УЛАРНИ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ

“ТИББИЙ БИОЛОГИЯ”

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ
БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ
МАРКАЗИ**

“Тиббий биология” йўналиши

**“ГЛОБАЛЛАШИШНИНГ ТИББИЙ БИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ
ТАРАҚҚИЁТИГА ТАЪСИРИ”**

МОДУЛИ БЎЙИЧА

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

**Мазкур ўқув-услубий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлигининг 2020 йил 7 декабрдаги 648-сонли буйруғи билан
тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.**

Тузувчи: ТТА “Анатомия, клиник анатомия” кафедраси
муdiri т.ф.д., профессор **Усманов Р.Д.**
ТТА “Анатомия, клиник анатомия” кафедраси катта
ўқитувчиси **Гулманов И.Д.**

Тақризчи: ТТА “Тиббий биология ва гистология” кафедраси
муdiri, т.ф.д., профессор **Азизова Ф.Х.**
ТДСИ “Тиббий ва биологик кимё” кафедраси
профессори, т.ф.д., **Ходжиметов А.А.**

*Ўқув -услубий мажмуа Тошкент тиббиёт академияси Кенгашининг 2020 йил
25-декабрдаги 7-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.*

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	5
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ	12
III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР	15
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАТЕРИАЛЛАР	74
V. ГЛОССАРИЙ.....	119
VI. АДАБИЁТЛАР	123

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда тасдиқланган “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сон, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармонлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарорларида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг мутахассислик фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар такомиллаштирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Глобаллаштиришнинг тиббий биология фанлари тараққиётига таъсири” модулининг мақсади: тиббий биология фанлар тараққиётига, фундаментал фанларни ўқитиш жараёнига глобаллаштиришнинг ижобий

таъсири бўйича олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини ошириш.

Модулнинг вазифалари: олий таълим муассасалари педагог кадрларида глобаллаштиришнинг тиббий биология фанлари тараққиётига таъсири ҳақида назарий ва амалий билимларни, кўникма ва малакаларни шакллантиришдан иборат.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Глобаллаштиришнинг тиббий биология фанлари тараққиётига таъсири” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- глобаллаштириш жараёни;
- тиббий биологик фанларда глобаллаштириш натижаларини ўқитиш жараёнига жорий қилишни;
- таълим ваучерлари ва университет кампусларини; глобаллаштириш, глобализациянинг тиббий таълимга бир вақтнинг ўзида ва бир лаҳзада таъсирини; гетерархик тизимни; тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш фаолияти учун тизимли шароитларни;
- Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини глобализацияга мос равишда юксалтириш бўйича бажарилаётган ишларни *билиши* керак.
- таълим бериш жараёнида назарий (маърузалар), амалий (лаборатория ишлари) машғулотларда инновацион таълим технологиялари ва янги педагогик усулларни қўллаш;
- тиббий биологик фанларни ўқитишда глобаллаштириш натижаларидан фойдаланган ҳолда таълим жараёнини ташкиллаштириш ва амалга ошириш;
- тиббий биологик фанларни ўқитиш жараёнида жамиятнинг асосий ишлаб чиқариш кучи ва маънавий-ахлоқий ва илмий-техник прогресснинг етакчи инструменти бўлган фан ютуқларидан фойдаланиш;

– профессор-ўқитувчиларнинг ўқув, ўқув-услубий, илмий тадқиқот ва “Маънавият-маърифат” ишларида педагогик маҳоратини юксалтиришда таълимнинг замонавий восита ва техникаларидан фойдаланилган ҳолда ишлаш **кўникмаларига** эга бўлиши лозим.

– профессор-ўқитувчилар фан ва таълимнинг глобализацияси натижалари ва ютуқларига, глобализациянинг тиббий таълимга таъсири, тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш фаолияти учун тизимли шароитлар асосий тушунчалари ва таълимдаги имкониятларига таяниб ўз фанлари доирасида талабаларда билим олиш самарадорлигини ошириш **компетенцияларига** эга бўлиши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Глобаллаштиришнинг тиббий биология фанлари тараққиётига таъсири” модули маъруза, амалий ва кўчма машғулотлар шаклида олиб борилади.

Модулни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

– маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

– ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий хужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усуллари қўллаш назарда тутилади;

– кўчма машғулотда тиббий биологияда фан, таълим ва ишлаб чиқаришни ўзаро интеграциясини амалиётга жорий этиш натижалари билан танишилади.

Модулни ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Глобаллашишнинг тиббий биология фанлари тараққиётига таъсири” модули мазмуни ўқув режадаги “Тиббий биологияда синхрон, изчил ва интеграцияланган таълимни ташкил этиш”, “Тиббий биология фанларида трансляцион тиббиётнинг аҳамияти” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг таълим жараёнида таълим ваучерлари ва университет кампуслари, глобализациянинг тиббий таълимга бир вақтнинг ўзида ва бир лаҳзада таъсири, тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш фаолияти учун тизимли шароитлар, Тиббий мактабларнинг Бутунжаҳон Маълумотномаси, Бутунжаҳон тиббий таълим Федерацияси, Тиббиётда таълимни ва илмий тадқиқотларни яхшилаш Фонди маълумотларидан фойдаланиш бўйича касбий педагогик тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар таълим жараёнида глобаллашиш, глобализациянинг тиббий таълимга бир вақтнинг ўзида ва бир лаҳзада таъсири, гетерархик тизим, тиббий таълим учун тизимли шароитлар натижасида олинган маълумотлардан, жамиятнинг асосий ишлаб чиқариш кучи ва маънавий-ахлоқий ва илмий-техник прогресснинг етакчи инструменти саналган фан ютуқларидан фойдаланиш ва амалда қўллашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модуль мавзулари	Аудитория ўқув юклармаси			
		Жами	жумладан		
			Назарий	Амалий	Кўчма
1.	Таълим ваучерлари ва университеткампуслари.	2	2		
2.	Тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш фаолияти учун тизимли шароитлар.	2	2		
3.	Фан (асосан фундаментал) – жамиятнинг асосий ишлаб чиқариш кучи ва маънавий-ахлоқий ва илмий-техник прогресснинг етакчи инструменти.	2	2		
4.	Тиббий биологияда фан, таълим ва ишлаб чиқаришни ўзаро интеграциясини амалиётга жорий этиш.	4			4
5.	Гетерархик тизим.	2		2	
6.	Глобаллашиш. Глобализациянинг тиббий таълимга бир вақтнинг ўзида ва бир лаҳзада таъсири.	2		2	
7.	Тиббий мактабларнинг Бутунжаҳон Маълумотномаси (World directory of Medical Schools). Бутунжаҳон тиббий таълим Федерацияси (World Federation for Medical Education, WFME).	2		2	2
8.	Тиббиётда таълимни ва илмий тадқиқотларни яхшилаш Фонди (Foundation for Advancement of International Medical Education and Research, FAIMER).	4		4	2
	Жами	20	6	10	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Таълим ваучерлари ва университет кампуслари(2 соат).

Таълим ваучерлари ҳақида тушунча. Таълим ваучерларининг афзалликлари ва камчиликлари, истиқболлари, тамойиллари. Университет кампуслари ҳақида тушунча. Университет кампуслари шароитларида ишлашда педагогик ёндашувлар.

2-мавзу: Тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш фаолияти учун тизимли шароитлар (2 соат).

Тизимли шароитларни ташкил этиш босқичлари ва асосий йўналишлари. Тизимли шароитлардан фойдаланишга қўйилган талаблар. Тиббий таълим ва клиник амалиёт фаолиятида тизимли шароитларнинг истиқболлари.

3-мавзу: Фан (асосан фундаментал) – жамиятнинг асосий ишлаб чиқариш кучи ва маънавий-ахлоқий ва илмий-техник прогресснинг етакчи инструменти (2 соат).

Фундаментал ва амалий фан ҳақида тушунча. Тиббий биологик фанлар доирасида амалга оширилаётган тадқиқотларнинг фан ва жамият ривожланишидаги ўрни, афзалликлари, йўналишлари. Маънавий-ахлоқий ва илмий-техник прогрессда фан натижалари аҳамияти ва қўлга киритилган ютуқлар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот. Гетерархик тизим (2соат).

2-амалий машғулот. Глобаллашиш. Глобализациянинг тиббий таълимга бир вақтнинг ўзида ва бир лаҳзада таъсири (2 соат).

3-амалий машғулот. Тиббий мактабларнинг Бутунжаҳон Маълумотномаси (World directory of Medical Schools). Бутунжаҳон тиббий таълим Федерацияси (World Federation for Medical Education, WFME)(2 соат).

4-амалий машғулот. Тиббиётда таълимни ва илмий тадқиқотларни яхшилаш Фонди (Foundation for Advancement of International Medical Education and Research, FAIMER) (4 соат).

КЎЧМА МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

Кўчма машғулот. Тиббий биологияда фан, таълим ва ишлаб чиқаришни ўзаро интеграциясини амалиётга жорий этиш (4 соат).

Ўзбекистон Республикаси патологоанатомик маркази, Ўзбекистон Республикаси Гематология ва қон қўйиш илмий институти лабораториялари билан танишиш.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидадан фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);
- масофавий таълим платформалари ёрдамида вебинарлар, қисқа семинарлар ўтиш;
- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);
- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

PRES ёки ФСМУ усули

Усулнинг мақсади: Мазкур усул иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;

- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади:

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

“SWOT ТАҲЛИЛИ” УСУЛИ

“SWOT таҳлил” усули биринчи бўлиб Гарвардда бўлиб ўтган илмий анжуманда бизнес-сиёсатшунос профессор Кеннет Эндрус (инглизча *Kenneth Andrews*) томонидан киритилган бўлиб, асосан иқтисодиёт соҳасида компаниялар ва бизнес лойиҳаларни стратегик режалаш ва баҳолаш учун қўлланилган. Кейинчалик бу усул бошқа соҳаларда ҳам қўлланила бошланди. Тиббиётда эса “SWOT таҳлили” ташхисот ва даволаш усуллари, профилактик чора тadbирлар таҳлилида қулай усул ҳисобланади.

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўлларни топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

“SWOT” қисқартмаси қуйидаги инглизча сўзларнинг бош харфидан олинган:

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• хавф ва тўсиқлар

Бундай таҳлил орқали тингловчилар бирор бир усулнинг кучли томонлари билан бирга унинг заиф томонларини ҳам ўрганадилар, бу усул имкониятлари билан унга нисбатан тўсиқлар ва хавфларни таҳлил қиладилар.

Тепадаги иккита катакда таҳлил этилаётган усулнинг ёки объектнинг кучли ва кучсиз томонлари ифодаланади ва улар ички омиллар

ҳисобланади. Пастдаги иккита катакда таҳлил этилаётган объектнинг имкониятлари ва унга нисбатан мумкин бўлган тўсиқ ва хавфлар ифодаланади ва улар ташқи омиллар ҳисобланади.

“Инсерт” усули

Методни амалга ошириш тартиби:

➤ ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган инпут-матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;

➤ янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим олувчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намойиш этилади;

➤ таълим олувчилар индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодаляйдилар. Матн билан ишлашда талабалар ёки қатнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	1-матн	2-матн	3-матн
“V” – таниш маълумот.			
“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак.			
“+” бу маълумот мен учун янгилик.			
“– ” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман			

Белгиланган вақт якунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулот якунланади.

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

Маъруза №1.

Таълим ваучерлари ва университет кампуслари. Таълим ваучерларининг афзалликлари ва камчиликлари, истиқболлари ва тамойиллари.

Маъруза режаси.

1. Таълим ваучерлари.
2. Университетлар шаҳарчалари (кампуслари).
3. Таълим ваучерлари ва талабалар шаҳарчаларининг минтақанинг иқтисодий ривожланишидаги ўрни.
4. Таълим ваучерларининг афзалликлари ва камчиликлари.
5. Таълим ваучерлари ва талабалар шаҳарчаларининг истиқболлари ва тамойиллари.

Таълим ваучери

Тор маънода, таълим ваучери маълум бир қарз мажбуриятидир (масалан, сертификат), фақат таълим муассасасида ўқиш мақсадида тўлов учун ишлатилиши мумкин. Кенг маънода ваучер шахсга таълим олиш жойини танлаш ҳуқуқини, давлатга (ҳақиқатда) ижтимоий муаммоларни самарали ҳал қилишга имкон беради. Ваучер таълим ғояси янги эмаслиги ва Ғарб мамлакатларида у 20-асрнинг ўрталарида илмий жамоатчиликда муҳокама қилинганлиги сабабли ҳозирги кунга қадар маълум микдордаги маълумотлар тўпланган (Д.Р. Вахитов, Н.М. Габдуллин, Н.В. Гуляевская, Т.Н. Гриневетская, Л. Г. Ибрагимов, С. П. Капитса, Р. А. Латипов, Р. Р. Мулюкова, П. Таер ва бошқалар), ушбу тизимнинг афзалликлари ва камчиликларини таъкидлашга имкон беради. Ижобий жиҳатлар куйидагиларни ўз ичига олади.

Биринчидан, ваучерлар бюджет маблағларини олувчиларга тақсимлаш самарадорлигини оширишга ёрдам беради. Деярли ҳар қандай давлат ҳукумати бу муаммога дуч келади: таълим эҳтиёжлари учун катта маблағ ажратилади (ривожланган мамлакатларда - катта), аммо улардан фойдаланиш самарадорлиги ҳар қандай ҳолатда ҳам ижобий натижаларга умид қилишимизга имкон бермайди. Таълим ваучерида таълим муассасасини танлашни талабанинг ўзи амалга оширади ва у бунга ўқув юртининг обрўси мезонлари, келажакда ишга жойлашиш имконияти, шунингдек битирувчиларнинг фикр-мулоҳазалари асосида амалга оширади. Шундай қилиб, барча мактаблар ва университетларга тенглаштирилган асосда маблағ ажратиш ўрнига, ваучерлар молиявий оқимларни энг муваффақиятли таълим муассасалари фойдасига йўналтиришга ёрдам беради.

Иккинчидан, бозор қонунлари, талаб ва таклиф талабларидан келиб чиқиб, ҳозирги пайтда ҳам иш берувчиларнинг, ҳам жамиятнинг талаблари бўйича ҳам энг истиқболли ҳисобланган таълим лойиҳаларига инвестицияларни киритишни кучайтиради. «Жамғарма ўқувчига эргашади» тамойили, агар талаба қаерда ўқишни танласа - давлат ёки хусусий мактабда, аммо мажбурий шарт билан амалга оширилади: ҳар қандай ҳолатда ҳам таълим стандартларининг барча талаблари бажарилиши керак. Албатта, бу маълум бир муаммони келтириб чиқаради: илгари сотсиалистик бўлган ва фақат давлат таълимига эга бўлган мамлакатларда ҳам ўқув жараёни таркиби ва мазмуни бўйича бир хил бўлган мактабларни топиш қийин [6]. Хусусий мактаблар давлат мактаблари билан параллел равишда ривожланиб, обрўли деб ҳисобланган Ғарбнинг ривожланган мамлакатларида ўқув стандартлари янада фарқ қилади. Агар биз олий маълумот даражасига ўтадиган бўлсак, кадрлар тайёрлашнинг ўзига хослиги муаммоси янада мураккаблашади, чунки ҳатто битта мутахассислик ёки ўқитиш профилининг доирасида ҳам иккита турли хил университетлар ўқув дастурларига эга бўлишлари мумкин. Аммо, бизнинг

фикримизча, бундай фарқлар таълим олиш учун ваучерлардан фойдаланишда тўсиқ эмас: асосийси, давлат ва жамият қандай мутахассисни олиши ва у қайси фанларда ўқиганлиги иккинчи даражали.

Учинчидан, таълим ваучерлари талабалар ва ўқитувчиларга мақсадли ёрдам кўрсатишда ижтимоий сиёсат воситаси сифатида ишлайди. Ваучерларга келсак, бу айниқса, Россияда фаолият юритаётган олий ва ўрта таълим тизимининг йигирма йиллик сиёсатининг бозор механизмларига ўтиш сиёсати мактабда ўқитувчи ва университетда ўқитувчи касбининг кам иш ҳақи, юқори даража иш юки, тўлиқ ижтимоий пакетларнинг этишмаслиги ва касбий ўсиш истиқболлари [2]. Бундай сиёсатнинг натижаси мактабда ҳам, олий ўқув юртларида ҳам кадрлар этишмовчилиги ва ўқитувчилар таркибининг қариши эди, демак, таълим кадрларини кўпайтириш механизми жамият учун ишлашни тўхтатади [3]. Ваучер тизими сизга ўқув юртларининг ўқитувчилар таркибини моддий жиҳатдан кўллаб-қувватлашга имкон беради, лекин фақат талабалар тайёргарлигининг юқори сифатини кўрсатадиганлар.

Кўпгина таълим янгиликларида бўлгани каби, ваучер тизими ҳам камчиликлардан холи эмас, лекин улар ўзларининг таълим соҳаларида ваучерларни аллақачон (қисман) жорий қилган мамлакатлар мисолида яхши кўрсатилади.

Ваучер тизимини таклиф қилган энг биринчи давлат – бу Америка Қўшма Штатлари. Марказий ғоя аҳолининг айрим қатламларини ёки мамлакат фуқароларини кўллаб-қувватлаш эмас, балки кўрсатилаётган таълим хизматларининг ўртача даражасини яхшилашга ҳаракат қилиш эди. Ҳақиқат шундаки, АҚШ давлат мактабларида ўқитиш даражаси хусусий таълим муассасаларининг рақобатчилари учун паст (ва ҳали ҳам паст) эди. Ваучерларни жорий қилиш орқали давлат рақобатни кучайтирмоқчи, давлат мактабларини ўқувчилар оқими сабабли яхшилашга ёки ёпишга мажбур қилди. Тизим қисман мамлакатнинг бир нечта минтақаларида амалга оширилди, аммо Индиана, Висконсин, Луизиана, Огаё штатлари энг фаол

бўлган. Кейинчалик, тўпланган тажрибани умумлаштириш учун бир қатор тадқиқотлар ўтказилди, аммо натижалар жуда зиддиятли эди. Аввало, ваучер тизими аҳолининг турли даромадлари билан қатламлари ўртасидаги тенгсизликни янада кучайтирди. Бунинг акси бўлиши керак эди, чунки ваучерилар камбағалларга мўлжалланган бўлиб, ёшлар ва қизлар сифатли таълим олишлари ва шу билан ўзларининг ижтимоий-иқтисодий аҳволларини яхшилашлари мумкин. Бироқ, амалда, давлат мактабларининг контингенти ёмонлашди (енг яхши ўқувчилар тарк этишди), хусусий мактабларда ўқувчилар таркибида мулкӣ ҳолат бўйича бўлиниш янада ошди. Ваучерларни жорий этишнинг ижобий таъсири сифатида америкалик тадқиқотчилар дастурдан фойдаланган талабалар учун хавфсизлик ҳолати яхшиланганлигини таъкидладилар. Бизнинг фикримизча, ушбу хулоса таълим натижалари нуқтаи назаридан тортишувларга сабаб бўлади, чунки ҳар қандай мактаб таърифи бўйича хавфсиз бўлиши керак ва тегишли атмосферани яратиш вазифаси бошқа (ҳуқуқни муҳофаза қилиш) органларининг устувор вазифасидир.

Вашингтонда дастурни амалга ошириш натижалари энг кўрсаткичдир, у эрда ҳукумат томонидан молиялаштириладиган ваучер дастури асосида 2300 киши ўқитилди. Қизиғи шундаки, уларнинг аксарияти (1700 ўқувчи) ўзларининг таълим муассасалари сифатида маҳаллий католик мактабини танладилар. Математика ва ўқиш бўйича тест натижалари давлат ва хусусий мактаблар ўртасида фарқ йўқлигини кўрсатди, аммо ота-оналар ўртасида ўтказилган сўровда ваучердан фойдаланганлар орасида ўрта мактаб битирувчиларининг улуши юқорироқ эканлиги аниқланди (дастурда қатнашмаганларнинг 70 фоизига нисбатан 82 фоиз) [8]. Бир томондан, бу тизимни ижобий тавсифлайди, аммо бошқа томондан, 21-асрнинг бошларида ўқувчиларга мактабни тугатиш имкониятини бериш вазифасини кўйиш - бу, бизнинг фикримизча, ёш авлодни тайёрлаш сифатининг белгиси бўлиши мумкин эмас. Замонамизнинг муаммолари нафақат яхши билимга

эга бўлган, балки дунёқараши шаклланган, бой маданий маълумотга эга бўлган битирувчиларни тайёрлашни талаб қилади.

Маълум бўлишича, дунёдаги энг қудратли иқтисодий қудратдаги муҳим маблағлар ўқувчилар ҳеч бўлмаганда қандайдир маълумот олишлари учун ажратилган [7]. Шунга ўхшаш салбий натижалар Милуоки штатидаги (Индиана штати) ва Огаё штатида таълимнинг ваучери шаклини жорий этиш бўйича тадқиқотларда топилди, давлат мактабларидан ваучерилар билан хусусий мактабларга ўтган талабалар тест натижалари ёмонроқ эди. Маълум бўлишича, давлат таълим даражасини ошириш ўрнига унинг сифати пасайиб кетган. Баҳона сифатида шуни таъкидлаш керакки, Қўшма Штатлардаги кўплаб хусусий мактаблар давлат тест дастурида қатнашмайди ва шу сабабли ваучер тизимига киритилмаган. Агар талаба энг ёмон тест натижаларини кўрсатган бўлса, бу билим даражасининг пастлигини англатмайди: у ўқув материални яхшироқ ўзлаштириши, муаммонинг моҳиятини тушуниши мумкин, яъни у ҳаётий вазиятларга яхши тайёр. Америкадаги энг яхши хусусий мактаблар (ва бошқа мамлакатларда ҳам) ана шундай натижаларга эришишга қаратилган, шунинг учун тест синовлари кўрсатилаётган таълим хизматлари сифатининг холис ўлчови эмас.

Шундай қилиб, ваучер тизимини жорий этиш бўйича Америка тажрибасини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, эксперимент ижобий ва салбий натижаларга эга бўлди. Қўшма Штатларда пайдо бўлган ваучер тизимининг асосий камчилиги талабалар орасида ҳам, жамият ичида ҳам табақаланишни чуқурлаштиришдир. Бошқа мамлакатлар (Швеция, Янги Зеландия, Колумбия, Голландия, Исроил) ҳам йўлланмалар билан тажриба ўтказдилар.

Хорижий мамлакатларнинг жуда бой тажрибаси мактабларга ваучери тизимини кенг жорий этиш хавфли деган хулосага келишимизга имкон беради. Бироқ, бизнинг нуқтаи назаримизга кўра, бутунлай рад қилиш нотўғри бўлар эди. Таълим муассасалари нафақат моддий-техника

воситалари билан, балки ходимлар билан ҳам ажралиб туради, шунинг учун ўқувчиларни ўқитиш сифати баъзи ҳолларда кўп нарсаларни кутмоқда [5]. Бундай ҳолда, ўқувчиларнинг бундай мактабдан чиқиб кетиши, бундай таълим муассасасининг ижобий томонга ўзгариши ва эҳтимол ёпилиши (миллий таълим ислохотчилари терминологиясида «оптималлаштирилган») бўлиши кераклигидан далолат беради. Шу билан бирга, қўлингизда ваучери бўлиши талаба ва унинг ота-онаси тўғри танлов қилишини англамайди. Ваучерни мактабга олиб бориш мумкин, у эрда тақдим этилаётган хизматларнинг сифати бундан ҳам яхши эмас, лекин таълим муассасасининг ўзи ўзини қандай реклама қилишни, ижобий имиджни шакллантиришни билади, яъни маркетинг усулларидадан фойдаланади.

Россияда ўқитувчилар малакасини ошириш курсларида ваучер тизимини жорий қилиш бўйича ўз тажрибаси мавжуд. Масалан, Самара вилоятида мактабларни қайта тайёрлаш модели 4 тамойилга асосланган:

- тезлиги (ҳар 5 йилда бир марта);
- ўқитиш соҳаларининг ўзгармаслиги ва ўзгарувчанлиги;
- малака ошириш учун бир нечта муассасаларда бирданига малака ошириш имконияти;
- энг муҳими – бу шахсийлаштирилган таълим назорати деб номланган ваучер ёрдамида муассасани танлаш қобилияти.

Ушбу тизим 1998 йилдан бери ишлаб келмоқда, вилоят бюджетидан маблағлар фойдаланилмоқда, шу сабабли маълумотларни умумлаштириш мумкин бўлди. Т.Н. Кутейтсйна ўтказилган сўровнома натижасида малака оширишнинг ушбу схемасидан фойдаланганларнинг улуши 2002 йилдаги 34% дан 2010 йилда 58% гача ўсганлиги аниқланди, аммо давлат мактабларининг ҳар тўртинчи ўқитувчиси унинг мавжудлиги тўғрисида ҳатто билмайди. Тадқиқот муаллифи ваучери тизими ўз-ўзидан ўқитувчининг касбий ўсиш истагига таъсир қилмайди деган хулосага келади. Бироқ, унинг бир нечта афзалликлари бор:

- малака оширишнинг узлуксизлигини таъминлайди;

- ўқитувчиларни тайёрлаш йўналишини ўзгартиришга имкон беради;
- ўқитувчилар таркибининг қизиқишлари ва талабларини инобатга олишга имкон беради.

Бинобарин, ваучер тизими қўшимча афзалликларга эга, аммо у анъанавий малака ошириш тизимини тўлиқ ўрнини боса олмайди. Ваучер тизимининг жорий этилиши таълим муассасалари фаолиятини такомиллаштириш, ўқитувчиларнинг меҳнат унумдорлигини ошириш, мамлакатни барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун зарур асосларни шакллантиришга эришиш истаги билан белгиланади. Шу билан бирга, «яхши мактаб» ёки сифатли таълим нимани аниқлашини турли мутахассислар турли хил талқин қилмоқдалар ва бу борада бир фикрга келиш қийин. Масалан, америкалик тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, яхши мактабнинг бешта хусусиятини ажратиш мумкин [24].

1. Ўқув дастурида тили (АҚШ аҳолиси учун), математика, фан, тарих, санъат ва мусиқа ҳақида кенг маълумот бўлиши керак. Дунёда ёш авлодга маданий тарбия беришнинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда, нафақат ҳозирги «оммабоп» фанлар бўйича интенсив машғулотлар (енди бу дастурлаш, робототехника, келажакда, эҳтимол биология ёки бошқа нарсалар)

2. Биринчи синфлардан бошлаб математикани ўқитиш мутахассислар томонидан амалга оширилиши керак (ва бир қатор фанларни ўқитадиган синф раҳбарлари эмас).

3. Мажбурий жисмоний фаолият. Олимларнинг фикрига кўра, ёш авлод тўлиқ ривожланиш учун кунига камида 60 дақиқа жисмоний машқлар қилиши керак.

4. Хавфсизлик. Албатта, таълим ўқувчилар билим олишга йўналтирилган ва ўз ҳаёти ва соғлиғи учун ташвишланмайдиган муҳитда ўтиши керак. Ушбу мезон жинсий, экстремистик характердаги таҳдидлардан ташқари, талабалар ўртасида юзага келиши мумкин бўлган низоларни ҳам ўз ичига олади, бу эса фанларни юқори сифатли ўқитишни

сусайтиради. Ушбу муаммони ҳал қилишда ўқитувчининг шахсияти асосий рол ўйнайди, у бундай зиддиятларни нафақат мажбурлаш чоралари ёрдамида ҳал қила олиши керак.

5. Тажрибали ўқитувчилар. Гап нафақат ўқитишнинг касбий даражаси, балки ўқитиш ёши ва тажрибаси ҳақида ҳам кетмоқда. Иш тажрибаси замонавий педагогик техникани эгаллашдан кам эмас.

Шундай қилиб, ваучери тизимини нафақат ўқитувчилар таркибини қайта тайёрлаш билан боғлиқ ҳолда, балки қўшимча таълим тизимида ҳам амалга ошириш мумкин. Малака ошириш кўплаб касблар учун мажбурий талаб эканлиги ва таълим муассасалари кўрсатиладиган таълим хизматлари даражаси жиҳатидан бир-биридан фарқ қилишини ҳисобга олган ҳолда ваучер тизими ушбу курслар талабаларига қайта тайёрлаш самарадорлиги ва сифати энг юқори бўлган университетни танлашга имкон беради. Бундан ташқари, магистратурада ваучерларни жорий этишнинг маълум истиқболлари мавжуд, бу эрда чуқур ўқитиш амалга оширилади.

Университет шаҳарчалари (кампуслари).

Университет кампуслари шароитида ишлашда педагогик ёндашувлар.

Университет талабалар шаҳарчасини ривожлантириш мавзусининг долзарблиги жуда катта, чунки бир қатор мамлакатлар ичида бундай кампусларнинг мавжудлиги уларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг ёрқин намунасини беради. Университетлар мамлакатларнинг иқтисодий ўсишининг катализаторига, минтақаларнинг ижтимоий ва маданий ҳаёт марказларига айланиб, жамият, ҳукумат ва бизнес ўртасидаги элементларни бир-бирига боғлаб, атрофдаги ҳудудларни кўкаламзорлаштиришга ҳисса қўшмоқда. Бунинг сабаблари ҳар хил: бу ҳукуматлар ва шаҳар ҳокимиятларининг инсон капитали сифатини яхшилаш, ўз аҳолисининг фаровонлигини яхшилаш истаги, бу янгиликларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш истаги, шунингдек, ўз

худудларида экологик таркибий қисмга сармоя киритиш зарурати. экологик қоидаларга қатъий риоя қилиш умумий қоидага айланмоқда.

Замонавий университетлар рекреацион зоналардан фаол фойдаланадилар, жамоат жойларини яратадилар, илм-фан ва амалиёт ютуқларини бирлаштирадилар, барқарор ривожланиш учун инновацион технологияларни қўллашади, юқори сифатли меъморий ва фазовий муҳит яратадилар, табиий ландшафтга қўшилишади, бизнес-инкубаторлар ва стартап сайтлари, музейлар, стадионлар ва концерт заллари, жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланадиган жойлар, худуднинг хавфсизлиги ва ижтимоий фаровонлик, шунингдек университет маданий анъаналарини шакллантиради.

Ўз минтақасининг, умуман мамлакатнинг, интеграцион гуруҳларнинг ва баъзан жаҳон иқтисодиётининг инновацион ривожланишида университетларнинг аҳамияти тез суръатлар билан ўсиб бормоқда. Архитектура моделлари интеллектуал фаолият маркази ва замонавий экологик технологиялар соҳасидаги илмий кашфиётлар генератори сифатида университет ғоясига мос келади. Бошқача қилиб айтганда, университет комплексларини ташкил этиш олимларни янги истиқболли кашфиётларга илҳомлантириши ва талабаларда атроф-муҳитга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлишлари керак.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Атроф-муҳит дастурлари (УНЕП), Саноатни ривожлантириш (УНИДО), Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) ва Бутунжаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ЖССТ) янги саноатлаштириш, юқори маошли иш ўринлари яратиш, одамларни қашшоқликдан халос этиш, барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш учун имтиёزلарни тенг тақсимлашни таклиф қилмоқда. , инновацион фаолиятни рағбатлантириш (инновацион маҳсулот харидорлар томонидан ишлаб чиқилиши, сотилиши ва талаб қилиниши керак) ва атроф муҳитни яхшилаш.

Дунёнинг кўпгина мамлакатлари ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини яратишга интиломда - аниқ экологик устувор йўналишлар, қайта тикланадиган энергия манбалари, энергия тежайдиган технологиялар, чиқиндиларни йўқ қилиш, инсон капитални ривожлантириш, инноватсиялар асосида модернизатсия қилиш. Иқтисодий таҳлилнинг сифатли усули ишлатилган бўлиб, унда асосий эътибор ўрганилаётган объект хусусиятларини оғзаки тавсифлаш ва изоҳлашга қаратилади. Иқтисодий ёндашув бошқа кўплаб фанларга таяниб, ресурслар этишмаслиги шароитида мавжуд муаммоларни ҳал қилиш зарурлигидан иборат. Қўшимча маълумотни топиш мавжуд расмни кенгайтиришга ёрдам берди. Электроника, рақамлаштириш, ген муҳандислиги, робототехника соҳасидаги турли хил юқори технологиялар экологик тоза технологияларни ҳам ўз ичига олади.

Университетлар шаҳарчаларининг замонавий ўзгариши кейинги саноат инқилоби билан чамбарчас боғлиқ, масалан, «Тўртинчи саноат инқилоби» деб номланган бўлиб, у инсониятга жуда ажойиб технологик ютуқларни ваъда қилмоқда: 3Д босиб чиқариш, нейрон тармоқлари, суперкомпьютерлар, уланган уйлар, «ақлли» шаҳарлар, ҳайдовчиларсиз машиналар, сунъий интеллект, робототехника ва бошқа барча нарсалар аллақачон мавжуд ва одатий ҳолга айланиб бормоқда. Шу билан бирга, барқарор ривожланиш мақсадлари ва уларни фаол амалга ошириш ва молиялаштириш зарурати ҳам жуда долзарбдир. Ушбу йўналишдаги этакчи позитсиялардан бирини ҳозирги кунда Хитой Халқ Республикаси эгаллаб турибди [26].

Хитойнинг иқтисодий ўсиши атроф-муҳитнинг ифлосланиши, табиий ресурсларнинг тўкенмеси ва иқлим ўзгариши каби харажатлар ва салбий оқибатларга олиб келади. Яшил тармоқлар (тоза энергия, яшил инфратузилма, сув ва ифлосланишни тозалаш, углеродни камайтириш, ўрмонларни тиклаш) катта сармояларни талаб қилади. 2016 йилда Хитойнинг Ханчжоу шаҳрида Хитой раислигида бўлиб ўтган ва атроф-

муҳитни молиялаштиришни кун тартибига киритган G20 саммити бўлиб ўтди [23]. Чжецзян провинциясининг маъмурий маркази Ханчжоу Шанхайдан 180 км узоқликда жойлашган. Музейлар (Марко Полонинг ёдгорлиги мавжуд), парклар, минглаб корпоратсияларнинг офислари (шу жумладан Алибаба штаб-квартираси ва Жек Ма корпорация асосчиси эса маҳаллий) билан машҳур бўлиб, шаҳар экспортга йўналтирилган фаол саноат марказидир. Яшил молия – бу иқлим ўзгаришини юмшатиш, энергия самарадорлиги, лойиҳа ва хатарларни бошқариш, яшил транспорт ва яшил қурилиш учун молиявий хизматларни молиялаштириш. Шунингдек, маблағлар эрдан фойдаланиш, ўрмон хўжалиги ва сув хўжалигини бошқариш, океан атроф-муҳитини муҳофаза қилиш ва табиий офатларга қарши турғунлик соҳаларига ҳам тегишли. Яшил молиявий тизимни қуриш Хитойнинг миллий стратегиясига айланди. 2016 йил март ойида Бутунхитой халқ вакиллари йиғилиши томонидан қабул қилинган Хитойнинг иқтисодий ва ижтимоий ривожланишининг ўн учинчи бешинчи режаси яшил молия тизимини яратишни таклиф қилди, бунинг учун яшил кредитлар, яшил қимматли қоғозлар ва облигатсиялар, яшил суғурта ва яшил ривожланиш фонди ишлаб чиқилди. Шу билан бирга, Хитой Халқ банки (Россия Марказий банки билан ўхшаш) раислик қиладиган банклар атроф-муҳит ўзгариши ва инноватсияларни фаол равишда қўллаб-қувватламоқда.

Гуанчжоу Хитойнинг учинчи йирик шаҳри, Гуангдонг вилоятининг пойтахти ва ривожланган тижорат ва гавжум транспорт марказидир. Шаҳарда ибодатхоналар, осмонўпар бинолар, кўплаб диққатга сазовор жойлар ва халқаро компанияларнинг кўплаб офислари мавжуд [10]. Умуман олганда, шаҳарда 20 та университет мавжуд. Инжу дарёсининг оролида жойлашган Гуанчжоу шаҳридаги Хитой мегакампуси таркибига умумий ижтимоий-маданий инфратузилма, транспорт ва муҳандислик тизимлари бирлаштирилган ва минтақавий кластернинг бир қисми бўлган турли хил профилли 10 та университет қиради. Мега университетлар шаҳарчаси фенг шуи контсептсиясига мувофиқ барпо этилган бўлиб, ғарбий барқарор

ривожланиш ғоясининг шарқий қиёсидир. Булар: замонавий ўқув бинолари, илмий марказлар, кутубхоналар (қоғоз ва электрон китоблар билан), замонавий ётоқхона бинолари, ўқув заллари ва санъат зоналари, ландшафт хусусиятларидан фойдаланиш, биноларнинг зичлиги пастлиги, қайта тикланадиган энергия манбалари (кўплаб биноларнинг томларига қуёш панеллари ўрнатилган), назорат қилиш сув, иссиқлик, электр энергияси. Бу эрда жуда чиройли ландшафтлар, майсазорлар ва яшил дарахтлар мавжуд.

Хитойнинг сўнгги ўн йилликлардаги ютуқлари ва босиб ўтган таъсирчан йўлини таъкидлаш жоиз: Хитой саноат ишлаб чиқариши бўйича АҚШдан олдинда, ЯИМ бўйича 2-ўринни эгаллаб, дунёдаги энг йирик экспортчига айланди. Хитой инфратузилма ва барқарор банк тизимига катта сармояларга эга. Хитой саноатининг рақобатбардошлиги ўсишининг асосий омиллари маҳсулотларнинг нисбатан арзонлиги, улкан маҳсулот экспорти (50 мингдан ортиқ турдаги), илғор технологияларни жорий этишдир. Хитойнинг 2040 йилга бориб, аҳоли жон бошига ЯИМни 20 минг долларга этказиш, аҳолининг 100 фоизини пенсия ва тиббий хизматлар билан қамраб олиш, ўртача умр кўриш давомийлигини 80 ёшга этказиш, дунёнинг энг яхши 20 мамлакати орасида инсон тараққиёти индексига киришни режалаштирмоқда. ниҳоят, қатламлар бўйича ҳам, минтақалар бўйича ҳам, арзон товарларни оммавий ишлаб чиқаришдан юқори технологик товарларни ишлаб чиқаришга қадар аҳолининг қутбланиш жараёнини тўхтатиш, экологик минимал зарар этказиш, инноватсион йўналтирилган давлатга айланиш.

XXP муаллифларининг бир қатори мамлакатдаги «яшил» кампусларнинг ниҳоятда тез суръатларда ўсиб боришини таъкидламоқда [27]. Барқарор ривожланиш соҳасидаги ислохотлар ва энергия тежаш, муқобил энергия манбалари, кўкаламзорлаштириш ва бошқа кўплаб нарсалар каби технологиялар пайдо бўлиши кўрсатилган. Ҳиндистон шунингдек, яшил лойиҳаларни фаол равишда молиялаштиради [22]: қишлоқ

хўжалиги, уй-жой, электр транспорт воситалари, энергетика, транспорт ва урбанизатсия учун маблағ.

Атроф-муҳит нуқтаи назаридан университет шаҳарчаси ресурсларни тежайдиган технологиялардан фойдаланиши, экологик стандартлар ва санитария-гигиена стандартлари талабларига риоя қилиши шарт. Яшил майдонлар, парк майдонлари экологик мувозанат ва қулайликни яратишга ёрдам беради ва кўплаб Европа университетларининг ажралмас қисмидир (Буюк Британиядаги Оксфорд ва Кембриж университетларининг майсалари) [1, 14, 25]. Европанинг бир қатор шаҳарларининг кампуслари боғлардир [16, 18]. Масалан, Голландиядаги Вагенинген университети (собик қишлоқ хўжалиги институти) талабалар шаҳарчаси, табиатшуносликка ихтисослашган йирик университет, бу кенг бино бўлиб, у эрда ўқув бинолари эркин жойлашган бўлиб, сув хавзалари марказий ўринни эгаллайди. Голландиянинг Делфт Технология Университети талабалар шаҳарчасининг асосий ўқи узун яшил хиёбон бўлиб, унинг бўйлаб ўқув бинолари жойлашган. Ҳар бир ўқув биносига кириш олдида майдон мавжуд.

Университет майдони – бу қатор Европа талабалар шаҳарчасининг муҳим тасвирий элементи, шунингдек, бу ижтимоий алоқа учун жой. Девон графлигининг (Буюк Британия) Эхетер университети форум майдончаси тик рельефда жойлашган ва зинапоялар билан боғланган платформалар тизимидир [18]. Университет жуда чиройли табиат билан ўралган ва Ла-Маншга яқин жойлашган.

2013 йилда Австриянинг Вена шаҳрида очилган Иқтисодиёт Университетининг янги талабалар шаҳарчаси қурилиши туфайли шаҳар атрофи янада ривожланиши учун туртки бўлди [9]. Вена Иқтисодиёт Университетининг кампуси эгри-бугри променадни эслатади. Променад бўйлаб ўқув бинолари жойлашган. Талабалар шаҳарчасининг марказий қисми кутубхона биноси. Кутубхона биноси олдида кенг бош майдон мавжуд. Иқтисодиёт университети талабалар шаҳарчасининг шаҳарсозлик

эчими шаҳар муҳити билан муваффақиятли ўзаро боғлиқлик муаммосини ҳал қилишга имкон беради, талабалар шаҳарчаси шаҳар учун «очик»: туман аҳолиси унинг имкониятларидан фойдаланишлари мумкин. Талабалар шаҳарчаси бинолари. Вена иқтисодиёт университети - талабалар шаҳарчасида кутубхона ва ўқув маркази, асосий ўқув биноси, талабалар маркази, дўконлар, кафелар, ошхоналар, болалар боғчаси, спорт мажмуалари жойлашган марказий бино жойлашган. Талабалар шаҳарчаси атрофида дарахтлар, буталар ва майсазорлар экилган. Талабалар шаҳарчаси табиий ресурсларни тежаш соҳасидаги глобал тенденцияларга мос равишда ишлаб чиқилган: геотермал энергия ва бошқа экологик технологиялар ўз эҳтиёжлари учун ишлатилади.

Франциянинг Монпелье шаҳри университети давлатнинг бошқа шаҳар ва бўлимларида ўз филиаллари ва ваколатхоналарига эга (университет XII асрдан бери мавжуд, аммо 1808 йилда қайта очилган). Университетда 60 мингдан ортиқ киши ўқийди, яъни шаҳарнинг ҳар тўртинчи аҳолиси талаба. Университетда кафедралар, факултетлар ва мактаблар, учта музей, ботаника боғи, Олий институт - Тадбиркорлик ва менежмент институти, учта илмий марказ – биология, кимё ва гуманитар-ижтимоий фанлар мавжуд.

Франциянинг Бордо университети – мамлакатнинг энг йирик давлат университетларидан бири (у аслида 1441 йилда ташкил топган, аммо кейинчалик 1793 йилда тугатилиб, 1896 йилда қайта ташкил этилган ва ниҳоят 2007 йилда қайта ташкил этилган). Бордо университети таркибига 4 та турли факултетларга эга университетлар ва 3 та мактаб (Политехника институти, Миллий қишлоқ хўжалиги ва муҳандислик мактаби ва Сиёсий тадқиқотлар институти) киради. Талабалар сони 50 мингдан ошди, шу жумладан 12% - чет элликлар. Ўқиш учун ажойиб шароитлар яратилган: билимларнинг 4 йўналиши бўйича (ҳаёт ва соғлиқни сақлаш, гуманитар ва ижтимоий фанлар, техника ва табиий фанлар, иқтисод, ҳуқуқ, менежмент ва сиёсатшунослик) 245 та дастур ишлаб чиқилган. Жиддий илмий

тадқиқотлар олиб борилмоқда: бу эрда инсон эволюцияси маркази, материалшунослик, математик тадқиқотлар, виночилик ва узумчиликни ўрганиш маркази ва бошқалар мавжуд. Бордо университети битирувчилари нуфузли компания ва фирмаларда осонликча иш топадилар.

Италиянинг Милан шаҳридаги университетлар, умуман шаҳар сингари, ўзларининг экологик шаҳар ютуқлари билан ажралиб туради, инноватсион боғларга (Дарахтлар кутубхонаси) эга, яшил майдонлар билан тўлдирилган террасалардан, иссиқлик насосларидан ва қуёш панелларидан фойдаланилади. Италияда қурилган Турин Университетининг талабалар шаҳарчаси Эуропадаги энг қадимий ва энг обрўли университет ҳисобланади. Бу ҳам қизик, чунки у эрда «Фалсафа йўли» - университет биноларини бирлаштирган пиёдалар йўлларининг ривожланган тармоғига киритилган юриш йўли бор [11].

Испания ЮНЕСКОнинг жаҳон маданий мероси рўйхатига киритилган жуда кўп жойлари билан ажралиб туради [13]. Жаҳон маданий мероси мақомига эга бўлган 15 та университет шаҳарлари орасида Испанияда ва ундан ташқарида кенг шухрат қозонган иккита университет маркази – Саламанка ва Алкала де Энарес мавжуд. Сарамонлар, монастирлар, турар жой бинолари, коллеж бинолари, кўчалар ва йўллар бўлган Саламанка университет шаҳарига айланди. Ушбу шаҳар нафақат маданий мерос объекти (1988), балки Европанинг маданий пойтахти деб эълон қилинди (2002). Алсала университети 1998 йилда маданий мерос объектлари рўйхатига киритилган, гарчи у янги талабалар шаҳарчасига эга бўлса. Маданий мерос шаҳарлари таркибига кирувчи 15 та университет ректорлари томонидан имзоланган декларатсия қизикарли вазифадир. Ректорлар университет шаҳарлари аҳолиси учун мавжуд бўлган турмуш тарзини сақлаш ва мустаҳкамлаш ва қимматли тарихий жойларни сақлаш тарафдори бўлишди.

Яна бир мисол – 2013 йилда Гонконг Политехника Университетида қурилган 15 қаватли «Инновация минораси» [17]. Ушбу минора классик

меъморчиликдан йироқлашишни ва келажакка қарашни англатади, ташқи томондан, корпус шакли ва ранги жиҳатидан яшил майдонлар билан ўралган денгиз кемасига ўхшайди. Асосан шиша минорада кўргазма зали, 4 та галерея, маъруза заллари, студиялар ва архитектура студиялари жойлашган Гонконг дизайн институти жойлашган. Институт келажак авлодни тарбиялайди, рақамли ахборот воситалари, коммуникатсия дизайни, интерер ва саноат дизайнини ўргатади. Бинода «узлуксиз архитектура» қўлланилади, бу эрда силлиқ чизиқлар нафақат меъморий тузилиш учун, балки ўзининг атрофидаги ландшафт учун ҳам динамикани ўрнатади, бу эса ўзининг «элементи» га айланади.

Университет мажмуалари ўқув объектлари тўплами сифатида одатда 3 асосий турга бўлинади: тақсимланган типдаги комплекслар – шаҳар шароитида тарқалган ёки тарқалган университет объектлари тўплами; маҳаллий мажмуалар – бу шаҳар жойларида зичлиги юқори бўлган кампуслар; шаҳар атрофи (ёки шаҳар атрофи) мажмуалари – зич шаҳар ривожланишидан ташқарида жойлашган. Бироқ, йигирманчи асрнинг иккинчи ярмида бир қатор фаолият кўрсатаётган университет майдонлари қурилиб фойдаланишга топширилди ва ҳозирги кунга келиб улар юқори даражада эскирган.

Университетлар шаҳарининг ёрқин намунаси - Россиянинг талаба пойтахти деб эълон қилинган ва Сибирнинг маданий-маърифий маркази бўлган Томск шаҳри [21]. Томск университет шаҳри сифатида академик, технологик, маданий, илмий ва инноватсион хусусиятлар конгломерати сифатида намоёиш этилиши мумкин. Шаҳарда музейлар, жумладан университетлар, театрлар, клублар, мусиқа ва санъат мактаблари мавжуд; юқори интеллектуал капиталга эга ва унинг университет фаоллиги билан боғлиқ иқтисодий фаол аҳолиси шаҳар аҳолисининг 15 фоизини ташкил қилади ва бюджети 25 миллиард рублдан ошади. Ходимлар ва талабаларнинг юқори инноватсион фаоллиги ва ишбилармонлиги (бизнес-инкубаторлар, технологик инноватсион зоналар, венчур фондлари),

кудратли университет кутубхоналарининг мавжудлиги, Сибир ботаника боғи шаҳрини ва Университетлар боғини безатади. Томск худуди муҳим тарихий, маданий ва сайёҳлик салоҳиятига эга (770 дан ортиқ тарихий ва маданий ёдгорликлар, ноёб меъморчилик ёдгорликлари мавжуд), спорт инфратузилмаси ва соғлом турмуш тарзи, шаҳар кўчалари ва биноларига таниқли олимларнинг номи берилган. Томск кучли брендга эга, ривожланган транспорт ва дам олиш инфратузилмасига эга.

Сколково Москва менежмент мактабининг қизиқарли лойиҳаси. Талабалар шаҳарчаси думалоқ сирланган диск кўринишидаги битта кўп функсияли бинода ва унинг устида тўрт томлик баландликда жойлашган [12]. Биринчи қаватда автотураргоҳ ва техник хоналар мавжуд. Иккинчи ва учинчи қаватларда аудиториялар, конференс заллари, овқат хонаси ва бошқалар эркин жойлашган. Сколково Иннопарк аъзоси бўлган Теплориум компанияси Россиянинг иқлим шароитига мос инноватсион ойналарни ишлаб чиқарди - гаджет иккита икки ойнали ойнани ўз ичига олади, улар орасида буфер ҳаво камераси яратилади. Сколково Иннопаркини лойиҳалашда халқаро стандартлар ва техник регламентларни ҳисобга олган ҳолда махсус «Яшил кодекс» ишлаб чиқилган, аммо ундан воз кечиш керак эди яшил томлар, сув таъминотининг ёпиқ тцикли ва бошқа объектлар ушбу технологияларни амалга ошириш ва ундан кейинги фойдаланиш учун қабул қилиниши мумкин бўлмаган юқори нархга эга бўлар эди.

Иннополис - келажак шаҳри ва илмий шаҳар (Қозондан 40 км узоқликда, Татаристон Республикасида, Москва яқинидаги Сколково ва Новосибирскдаги Колтсово билан биргаликда), ахборот ва инноватсион технологияларни ривожлантириш учун яратилган шаҳар. Иннополис Куйбишев сув омбори қирғоғида жойлашган. Университет хусусийдир, 2018 йилда 556 талаба пулли ўқиган. Талабалар ақли шаҳар технологиялари, ўзиюрар робототехника ишлаб чиқадилар, учувчисиз таксиларни такомиллаштирадилар, бошланғич корхоналар яратадилар - улар иш билан боғлиқ муаммолари йўқ. А.С. номидаги технопарк Попова,

узук шаклидаги жуда ажойиб шиша бино, ўз аҳолисига ижарага беради (уларнинг сони 100 дан ортиқ) тайёр офис бинолари - 2 мингдан ортиқ иш жойлари, Сбербанк Течнологис, Ростес ва бошқа корпоратсиялар ўзларининг офисларига эга. Яъни шаҳар иқтисодиёти юқори технологияли тармоқларга асосланган. Тўғри, баъзи талабаларнинг жавобларида, шаҳар хаддан ташқари ташландиқ ва аҳолиси кам бўлган таассурот қолдиради деган фикр милтиллайди. Барча шаҳар ва университет бинолари Wi-Fi билан таъминланган. Атроф-муҳит муаммолари ҳам мавжуд, аммо улар иккинчи даражали ҳисобланади.

Бугунги кунда университетлар ҳам қиммат бизнес сифатида қаралмоқда. Улар бизнес-инкубаторлар, илмий парклар, инноватсион марказлар билан тўлиб тошган, улар эртанги кун технологияларини ишлаб чиқаришни бошлайдилар ва йирик компаниялар кашфиётларни амалга оширадидилар ва уларни саноатлаштирадидилар. И.В. Брйлина ва А.А. Корниенко «кўп қиррали» ғояни таклиф қилди - талабалар ва аспирантлар, маъмурлар ва ўқитувчилар, гуманитар ва табиатшунослар тўплами, «абдий ҳақиқатларни сақлаб қолиш ва янги ҳақиқатларни яратиш». М.А. Соколованинг таъкидлашича, «университет билим ва кўникмаларни шунчаки ҳаётга фаол муносабатни шакллантириш, талабаларни ўзини тутишга масъулиятли муносабатда бўлишга ўргатиш ва ўз навбатида ўз ўқувчилари тақдири учун жавобгарликни ўз зиммасига олиш эмас». Университет муҳити талабани интеллектуал кашфиётларга ундаши керак.

Таъкидлаш жоизки, университет талабалар шаҳарчалари инновацион рақамли ва экологик талабларга мувофиқ равишда ўзгариб бормоқда. Албатта, университетлар жаҳон иқтисодиётининг ҳам, улар жойлашган мамлакатлар ва минтақаларнинг ҳам портловчи иқтисодий ўсишига хизмат қилади. Кичик университет фирмаларининг ривожланиши туфайли йирик фирмалар билан фаол ҳамкорлик қилиб, инноватсиялар ва илғор технологиялар ишлаб чиқилмоқда ва жорий этилмоқда.

Назорат саволлари.

1. Ваучер нима?
2. Таълим ваучериларининг ижобий томонлари.
3. Таълим ваучериларининг камчиликлари.
4. Яхши мактабнинг бешта хусусияти.
5. Дунёнинг университетлар шаҳарчалари.
6. Университет шаҳарчаларида ишлашда педагогик ёндашувлар.
7. Университет майдони
8. Университет комплексларининг асосий турлари.

Махсус адабиётлар

1. Алемасов В., Мамадалиев Ш. Илмий тадқиқот: методология, методика, ижодиёт. Катта илмий ходимлар-изланувчилар ва мустақил изланувчилар учун қўлланма. II қисм. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 52 б.

2. Бусыгин А.Г., Левина С.В., Александрова А.А. Естественнонаучное образование в высшей педагогической школе: поиск новых подходов. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки, т. 21, №69, 2019. С.16-21.

3. Вельков В.В. Многомерная биология XXI века и клиническая лабораторная диагностика. Лабораторная медицина. 2008. №9. С. 13-18.

4. Вовк С.П., Гинис Л.А. Элементы эволюционного моделирования принятия решения в сложных системах с динамичными видами иерархий // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 6-1. – С. 47-51

5. Гам В.И., Михайлова В.Е. Современные формы организации повышения квалификации педагогов. Russian journal of Education and Psychology. Vol.9, Number 1. <http://ej.soc-journal.ru>. 2018. С.119-133.

6. Запесоцкая И.В., Кузнецова А.А., Моргун Л.А., Данилова А.В. Информационные и коммуникационные технологии в медицинском

образовании // Медицинское образование и профессиональное развитие. 2019. Т. 10, № 4. С. 52–61. doi: 10.24411/2220-8453-2019-14003.

7. Нечаев В.С., Саурина О.С. Медицинское образование и вызовы глобализации. Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. 2016; 24 (1). С.31-34.

8. Перспективы развития высшего образования: Сборник №6/ Главный редактор профессор Рахматуллаев М.А. – Ташкент. 2018. 90 с.

9. Подопригора Ю.В., Захарова Т.В., Кроза Д. Современные университетские кампусы с использованием зеленых инноваций: зарубежный и российский опыт. Международный журнал. №28(2), 2020. С. 220-226.

2-маъруза.

Тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш фаолиятининг тизимли шартлари.

Маъруза режаси.

1. Тиббий ёрдамнинг сифати.
2. Глобаллашувнинг замонавий тиббий таълим тизимига таъсири.
3. Тиббий таълим фаолияти учун тизимли шароитларнинг ўзгариши.
4. Тиббий таълим - тиббиёт кадрларини тайёрлаш ва такомиллаштириш тизими.

Калит сўзлар: тиббий таълим, тизимли шароит, клиник тиббиёт, соғлиқни сақлаш.

Аҳоли соғлиғининг ҳолати бевосита кўрсатилаётган тиббий ёрдам сифатига боғлиқ. Ушбу сифатни белгилайдиган шарт-шароитлар хилма-хилдир, аммо устувор йўналиш тиббиёт ходимларининг касбий тайёргарлигига тегишли бўлиб, уларнинг даражаси тиббий таълимнинг

сифати ва мазмуни билан белгиланади - шифокорлар, фармацевтлар, хамширалар ва илмий-педагогик тиббиёт ходимларини тайёрлаш ва такомиллаштириш тизими.

Шу билан бирга, ўқув дастурлари ва модулларининг мазмуни, мавзуси, мавзуси, сифати ва самарадорлиги сўнгги ўн йилликлар ичида тиббиёт ва соғлиқни сақлаш соҳасида содир бўлган ва юз бераётган чуқур ва зиддиятли ўзгаришларни ҳисобга олишнинг тўлиқлигига боғлиқ. Ушбу ўзгаришларнинг асосий сабаби глобаллашувдир, бу янги ахборот (асосан компьютер) технологияларига асосланган ягона глобал молиявий-иқтисодий маконни шакллантириш ва кейинчалик ривожлантириш жараёни [1, 5].

Глобаллашув илмий тиббий билимларнинг мазмунини фаол равишда ўзгартиради, тиббиёт ходимлари томонидан уни олиш ва тушуниш жараёнларига таъсир қилади. Тиббий таълимни ташкил этишда ҳали ҳам этарлича инобатга олинмаган жиҳатларга эътибор қаратиш зарур.

Тиббий таълим клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлашга боғлиқ. У ушбу икки секторнинг долзарб стратегик эҳтиёжларига жавоб беради, талаб қилинадиган тиббий билимлар тўпламига эга тиббиёт мутахассисларини тайёрлаш ва уларнинг қўлланилишини энг самарали усулда тайёрлаш учун уларнинг ютуқларини қабул қилади ва ўқув жараёнига киритади. Замонавий тиббий таълим ҳақида гапирганда, бир нечта хусусиятларни ёдда тутиш керак.

Биринчидан, тиббий таълим соғлиқни сақлаш мутахассисига бевосита таъсир қилади.

Иккинчидан, глобаллашув тиббий таълимга бевосита таъсир қилади.

Учинчидан, тиббий таълимга бевосита клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш таъсир қилади.

Тўртинчидан, глобаллашув клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш орқали билвосита тиббий таълимга таъсир кўрсатмоқда.

Бешинчидан, ушбу таъсирлар тиббиёт ходимида алоҳида ва қўшма кумулятив таъсир кўрсатади.

Олтинчидан, бу таъсирлар тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлашнинг инсон ресурсларига кумулятив таъсир кўрсатади.

Еттинчидан, инсон ресурслари тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлашга алоҳида ва биргаликда таъсир кўрсатади.

Глобаллашувнинг тиббий таълимга ижобий ва салбий таъсири бир вақтнинг ўзида ва бир марталик бўлиб, узлуксиз, кенг камровли, кўп векторли, кўп факторли, кўп йўналишли, параллел, қўшма ва тўпланадиган табиат бўлгани учун биз янги ҳодиса - глобаллашув томонидан киритилган барча омиллар, таъсир ва ўзгаришларнинг комбинатсияси ҳақида гаплашишимиз керак. тиббий таълим, гетерархик тизимга (гетерархия - бу бир-бирининг устига чиқадиган, хилма-хил ва бир вақтнинг ўзида мавжуд бўлган тузилмалар натижасида ҳосил бўлган тизим.), унда ҳеч қандай тузилиш усули устун бўлмайди ва ҳар қандай тузилиш тўлиқсиз деб қабул қилинади ва қарама-қаршилик ҳисси билан бирга келади, бу кейинги янги тузилишни рағбатлантиради [5].]

Шуни таъкидлаш керакки, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлашнинг доимий мақсади – аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш ва мустаҳкамлаш, касалликларни даволаш ва олдини олиш – тизим даражасида давом этмоқда. Бироқ, глобаллашув тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш тизимлари фаолиятининг тизимли шароитларига олиб келадиган ўзгаришлар ўзларини фаол намоён этмоқда ва ушбу тармоқлар фаолияти мазмуни ва сифатини аниқлашда тобора ортиб бораётган рол ўйнамоқда [5].

Биринчи ўзгариш. Тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш соҳаларида кўплаб фаолият турлари ёки уларнинг соғлиғи, касаллик, даволаш, профилактика ва реабилитатсия билан боғлиқ ўзгаришлари тобора кўпроқ молиявий ва иқтисодий нуқтаи назардан кўриб чиқилиб, харажатларни пасайтириш нуқтаи назаридан баҳоланадиган бўлса, бу иқтисодий принтсипга асосланади. тармоқларнинг (тармоқларнинг) иқтисодиётга йўналтирилган қарамлигини кучайтиради. «Тиббий ёрдам» тушунчаси қатъий равишда «тиббий хизмат» нинг иқтисодий ва хизмат

кўрсатувчи контсептсияси билан алмаштирилмоқда. Саноат тармоқлари ўз фаолиятдан мумкин бўлган энг кам сармоялар билан фойда олишга қаратилган. Узоқ муддатда ушбу ёндашув тегишли натижалар ва оқибатларга олиб келадиган саноат стандартига айланиши мумкин.

Иккинчи ўзгариш. Таърифи бўйича ижтимоий аҳамиятга эга бўлган соҳаларга тегишли бўлган тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш, асосий эҳтиёжларни қондириш учун зарур бўлган маҳсулотлар, жараёнлар ёки хизматларнинг мақбул сонини белгилайдиган унификатсия тамойилини жорий этиш орқали корхона (корпорация) сифатида бошқаришни бошлайди, бу муқаррар равишда олиб келади мумкин бўлган ечимларни танлаш турларини камайтириш. Менежмент долзарб «тор ишлаб чиқариш» масалаларини макросистемали эҳтиёжларга зарар этказиш билан ҳал қилишга қаратади. Ташкилий жиҳатдан соғлиқни сақлаш иқтисодиёти ва клиник тиббиётнинг молиявий-иқтисодий жиҳатлари ўз фаолиятининг ижтимоий-ахлоқий таркибий қисмини аста-секин ўрнини босади ва ўрнини босади, бу келажакда аҳолига тиббий ёрдам кўрсатиш имкониятини пасайтириши мумкин.

Учинчи ўзгариш. Тиббий ёрдамнинг сифати ва самарадорлиги уларнинг иқтисодий самарадорлиги устун позицияларидан баҳолана бошлайди. Натижада, соғлиқни сақлаш аста-секин тенг бўлмаган иккита таркибий қисмга - бойларга тиббий ёрдам ва камбағалларга тиббий ёрдам кўрсатишга «бўлинади». Клиник тиббиёт қўлланилиши учун битта «касаллик» йўналиши ўрнига иккита - бойлар ва камбағаллар касалликларини олади. Шунга кўра, тиббий таълим ушбу қарама-қарши динамикани таълим дастурларида ҳисобга олишни бошлайди.

Тўртинчи ўзгариш. Тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлашнинг кундалик касбий ва ташкилий фаолиятида стандартлар, намунавий стандартлар, талаблар ва процедуралар сони ва устуворлиги ошиб бормоқда. Соғлиқни сақлаш соҳасида фаолиятнинг ҳаддан ташқари ташкил этилиши тобора ўсиб бормоқда, клиник тиббиётда даволаш ва

диагностика жараёнини стандартлаштириш янада қаттиқлашмоқда, бу эса катъий белгиланган стандарт доирага «мос келмайдиган» кўп факторли ва кўп ўлчовли клиник ҳодисаларни аниқлаш, таҳлил қилиш ва тушунишни қийинлаштиради. Инсон ресурслари тобора ноанъанавий ижодий фикрлаш, билимларни синтез қилиш ва уларни ҳар томонлама англаш қобилятининг аста-секин сусайиши жараёнлари таъсирига туша бошлайди.

Бешинчи ўзгариш. Ноаниқлик омилининг таъсири биринчи навбатда клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлашда ўсиб бормоқда. Кутилмаган сабабий муносабатларнинг пайдо бўлиши қийин башорат қилинадиган ва бартараф этиладиган оқибатларга олиб келади, масалан, янги касалликларнинг пайдо бўлиши (ОИВ инфекцияси, атипик зотилжам ва бошқалар) ёки менежмент ёки тиббий-клиник қарорларнинг кутилмаган оқибатлари қўшимча (режасиз!) Илмий - тадқиқот, ташкилий, инсоний, бошқарув, молиявий ва бошқа манбалар.

Олтинчи ўзгариш. Ноаниқлик тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш усуллари ва қоидаларига одатий тартибда тартибсизликни келтириб чиқарадиган илгари номаълум бўлган «тартибсизликларни» пайдо бўлишига ёрдам беради.

Еттинчи ўзгариш. Тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлаш соҳасида фан (айниқса, фундаментал) аста-секин жамиятнинг асосий ишлаб чиқарувчи кучи ва маънавий, ахлоқий ва илмий-техник тараққиётнинг этакчи воситаси ролини йўқотмоқда, амалий илмий билимлар соҳасига ўтмоқда ва хусусий клиник, технологик, ташкилий ва бошқа масалаларни ҳал қилишда фойдаланилмоқда. янги илмий тамойилларни излаш ва улардан фойдаланишга ҳожат бўлмаган долзарб муаммолар.

Ушбу ўзгаришлар тиббий таълим, клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлашнинг айрим йўналишларини босқичма-босқич маълум йўналишга йўналтиради. Ушбу ўзгаришларнинг якуний моҳияти нимада?

Бизнес иқтисодий самарадорликка асосланган бўлиб, у дастлаб таннархни пасайтириш ва фойда олишни таъминлайди.

Хизматлар кўрсатиш (таълим, тиббий, ташкилий), яъни хизмат кўрсатиш соҳасига ўтиш.

Хизматларни кўрсатишнинг иқтисодий самарадорлиги учун хусусий «техник» масалаларни ҳал қилиш бўйича фаолиятни корпоратив бошқариш тамойилларини амалга ошириш.

Ўқитиш, даволаш, диагностика ва ташкилий жараёнларнинг сиёсий, ижтимоий, ахлоқий ва ижодий жиҳатларига эътибор бермаслик.

Ҳозирги фаолиятни хаддан ташқари ташкил этиш, стандартлаштириш ва ортиқча тартибга солиш, унинг тартиблилигининг нотўғри кўринишини яратиш касбий фаолиятни зарурий мослашувчанликдан маҳрум қилади, бу эса ностандарт муаммоларни самарали ҳал қилиш учун жуда муҳимдир.

Ноаниқлик кутилмаган ва чалқаш муаммоларни қиммат учимлари учун қўшимча ва режадан ташқари тадқиқотлар, ташкилий, инсоний, бошқарув, молиявий ва бошқа манбаларни мажбурий жалб қилиш сабабли фаолиятни мураккаблашишига ва ортиқча юкланишига олиб келади.

Илмий билимлардан долзарб муаммоларни ҳал қилишда амалий мақсадларда фойдаланиш тизимли ва стратегик муаммоларни эчимсиз қолдиради, бу аввалги алоҳида муаммолар ва муаммоларни бошқа шаклда бўлса ҳам такрорий такрорлашни англатади.

Тиббий таълим, тиббиёт кадрларини тайёрлаш ва такомиллаштириш тизими сифатида глобаллашув муаммолари билан тўқнашди, бу тиббиёт ходимларининг касбий тайёргарлиги, тиббий ёрдамни ташкил қилиш ва таъминлаш сифати ва аҳоли соғлиғининг ҳолати билан боғлиқ. Агар муаммонинг катта блокларини олсак, қуйидаги расм, аниқроғи, мумкин бўлган сайловлар сценарийлари пайдо бўлади.

Клиник тиббиёт даволаш сифатини таъминлаш, юқори замонавий технологияларга таяниш ва даволаш стандартлари, техник регламентлар ва

клиник процедураларни интенсив равишда амалга ошириш орқали тиббий хизматларни кўрсатишнинг иқтисодий самарадорлигига қаратилган. У касбий билимлари амалдаги стандартлар ва процедураларга жавоб берадиган ва замонавий тиббиёт технологияларини яхши биладиган тиббиёт мутахассисларига муҳтож.

Соғлиқни сақлаш менежментда тиббий хизматлар кўрсатишни, шу жумладан тиббий ва технологик таъминотни оптималлаштириш орқали тиббий хизматлар кўрсатишни ташкил этишнинг иқтисодий самарадорлиги ва стандартлар, қоидалар ва протоколлардан фойдаланиш механизмлари орқали фаолиятни кенг назорат қилиш асосида бошқарилади. Унга профессионал тиббий билимларга эга бўлган, шу жумладан соғлиқни сақлашни ташкил этиш соҳасида, юқори сифатли тиббий хизматларни кўрсатишнинг иқтисодий ва терапевтик самарадорлигини аниқлаш ва таъминлаш орқали тиббиёт муассасалари ишини мониторинг қилиш технологияларини яхши биладиган, стандартлар, протоколлар ва қоидаларга эга бўлган ишчилар керак.

Глобаллашув ўтган асрдаги тиббий таълим ва фаннинг одатий инсонпарварлик моделини «синдириш»ни бошлаб берди, бу равишда ўқитиш ва илмий билимларни олишнинг эски парадигмасини ўзгартиришнинг оғриқли жараёнини қўзғатди. Тиббий таълимнинг янги парадигмаси АҚШ университетлари илм-фанида жуда кенг намоён бўлади ва Европа университетларида тобора кучайиб бормоқда. Унинг моҳияти шундаки, ўқув жараёнида устуворлик гуманистик эмас, балки индивидуалистик кадриятларга берилади. Натижада, «чиқиш» ўзига ва унинг корпоратсиясига хизмат қилишни биринчи ўринга қўйган ва профессионал хатти-ҳаракатларнинг расмий ҳуқуқий тўғрилигини кузатган ҳолда, мартаба муваффақиятига йўналтирилган мутахассис бўлиб чиқади [2, 3].

Тиббий таълим маълум даражада ўқитилган соғлиқни сақлаш ходимларини клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлашнинг замонавий

эхтиёжларини инобатга олмаслиги мумкин эмас. Шунга кўра, битирувчи мутахассис, асосий касбий тиббий билимлардан ташқари, жорий ылинаётган стандартлар, протоколлар ва меъёрларни билиши ва уларнинг форматини саылашни, замонавий тиббий техникаларга эга бщлиши, замонавий фармацевтика махсулотларини билиши (бу охир-оқибат тиббий технологияларга ҳам тегишли) ва тиббий ёрдамнинг иқтисодий самарадорлиги бщйича билимларга эга бщлиши керак. Бунда иккита асосий вазиятни инобатга олиш даркор.

Биринчи ҳолат – бу мактаб таълимининг стандартлаштирилганлиги ва ижодий фикрлаш тамойилларини ўргатмаслик натижасида воқелик ва унда содир бўлаётган ҳодисаларни тушуниш учун зарурий шарт бўлган абитуриентларнинг клиник фикрлаш қобилиятининг заифлашиши.

Иккинчи ҳолат – тиббий таълимдан чиқишда тиббий маълумотларнинг тўлиқ тўпламларига эга бўлган, аммо улардан клиник тиббиёт ва соғлиқни сақлашдаги вазият ва ҳодисаларни тушунишда ижодий фойдалана олмайдиган тиббиёт ходимлари борлиги. Ижодий фикрлашга ўргатишнинг етишмаслиги йўқ бўлиб кетмади, у маълум даражада чуқурлашди ҳам, сабаби тиббиёт мутахассисининг клиник тафаккури одатдаги вазиятларда қарор қабул қилиш стандартларини қўллаш тамойиллари асосида ташкил этилган.

Необученность творческому мышлению никуда не делась, она в определенной мере даже усугубилась, поскольку клиническое мышление у медицинского специалиста организовано на принципах применения стандартов для принятия решений в типовых ситуациях.

Маълум бўлишича, тиббиёт ходимининг илмий билимлари охир-оқибат «техник» масалаларни ҳал қилишда фойдаланишга мажбур бўлади, бунинг учун тиббий хизматларни кўрсатиш учун ўзига хос ва типик алгоритмлар тўплами талаб қилинади. Бундай вазиятда янги илмий клиник ва ташкилий билимларни тушуниш ва эгаллаш зарурати ва эҳтиёжи талаб қилинмайди. Бундан ташқари, профессор-ўқитувчилар таркибидаги

авлодларнинг табиий ўзгариши келажакдаги шифокорларни «технологик» клиник фикрлайдиган мутахассислар томонидан тайёрланишига олиб келади. Шундай қилиб, ижодий клиник ва ташкилий фикрлашни йўқотиш ҳақиқатга айланади.

Тиббий таълимнинг парадигма ўзгариши тиббиёт университетининг таниқли исм ёки обрўли мукофотлар туфайли эмас, балки амалиётни тугатган битирувчилар туфайли обрўли таълим муассасаси мақомига эга бўлишига олиб келади. Эндиликда муассаса обрўси биринчи навбатда олий тиббий таълим бозорида доимий иштирок этиш орқали қўллаб-қувватланмоқда. Шунга кўра, тиббий диплом эгасининг шахсий қобилиятлари ва билимлари ҳал қилувчи аҳамиятга эга [3,5].

Тиббиёт университетининг профессионал жозибадорлигини таъминлашнинг яна бир янги шarti – бу унинг Тиббиёт мактабларининг Бутунжаҳон каталогига (World directory of Medical Schools) киритилиши. ЖССТ ва Копенгаген университети билан ҳамкорликда Жаҳон тиббий таълим федерацияси (World Federation for Medical Education, WFME), Халқаро тиббий таълим ва тадқиқотларни ривожлантириш жамғармаси (Foundation for Advancement of International Medical Education and Research, FAIMER) томонидан яратилган ва қўллаб-қувватланади. Тиббиёт ва соғлиқни сақлаш соҳасидаги олий тиббий таълим муассасаларини, олий фармацевтика таълим муассасаларини, соғлиқни сақлаш мактабларини ва бошқа таълим муассасаларини ўз ичига олади [4].

Глобаллаштиришнинг тиббий таълимга бўлган даъвати шундан иборатки, клиник тиббиётнинг юқори технологик ресурслар билан таъминланиши шароитида тиббиёт ходимларининг касбий тайёргарлигининг ёмонлашиши ҳақиқатга айланиши юз бермоқда, бу муқаррар равишда тиббий хизмат кўрсатиш ва ташкил этиш сифати ёмонлашишига олиб келади. Ушбу тренд натижаларидан бири – аҳоли ва унинг кўплаб тиббий-демографик гуруҳлари саломатлигининг ёмонлашиши.

Назорат саволлари.

1. Тиббий ёрдам сифатининг моҳияти нимада?
2. Глобаллашувнинг замонавий тиббий таълим тизимига таъсири қандай?
3. Тиббий таълим фаолияти учун қандай тизимли шароитларда ўзгаришлар қайд этилган?
4. Тиббий таълим тиббиёт кадрларини тайёрлаш ва такомиллаштириш тизими сифатида.
5. Тизим шартларини ташкил этиш босқичлари ва муҳим йўналишлари.
6. Тизим шартларидан фойдаланишга қўйиладиган талаблар.
7. Тиббий таълим ва клиник тиббиётдаги тизимли шароитларнинг истиқболлари.

Махсус адабиётлар

10. Алемасов В., Мамадалиев Ш. Илмий тадқиқот: методология, методика, ижодиёт. Катта илмий ходимлар-изланувчилар ва мустақил изланувчилар учун қўлланма. II қисм. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 52 б.

11. Бусыгин А.Г., Левина С.В., Александрова А.А. Естественнонаучное образование в высшей педагогической школе: поиск новых подходов. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки, т. 21, №69, 2019. С.16-21.

12. Вельков В.В. Многомерная биология XXI века и клиническая лабораторная диагностика. Лабораторная медицина. 2008. №9. С. 13-18.

13. Вовк С.П., Гинис Л.А. Элементы эволюционного моделирования принятия решения в сложных системах с динамичными видами иерархий // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 6-1. – С. 47-51

14. Гам В.И., Михайлова В.Е. Современные формы организации повышения квалификации педагогов. Russian journal of Education and Psychology. Vol.9, Number 1. <http://ej.soc-journal.ru>. 2018. С.119-133.

15. Запесоцкая И.В., Кузнецова А.А., Моргун Л.А., Данилова А.В. Информационные и коммуникационные технологии в медицинском образовании // Медицинское образование и профессиональное развитие. 2019. Т. 10, № 4. С. 52–61. doi: 10.24411/2220-8453-2019-14003.

16. Нечаев В.С., Саурина О.С. Медицинское образование и вызовы глобализации. Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. 2016; 24 (1). С.31-34.

17. Перспективы развития высшего образования: Сборник №6/ Главный редактор профессор Рахматуллаев М.А. – Ташкент. 2018. 90 с.

18. Подопригора Ю.В., Захарова Т.В., Кроза Д. Современные университетские кампусы с использованием зеленых инноваций: зарубежный и российский опыт. Международный журнал. №28(2), 2020. С. 220-226.

3–маъруза.

**Илм–фан (айниқса, фундаментал) жамиятнинг асосий ишлаб
чиқарувчи кучи ва маънавий, ахлоқий ва илмий–техник
тараққиётнинг етакчи воситаси.**

Маъруза режаси.

1. Фан ишлаб чиқарувчи куч сифатида.
2. Фундаментал ва амалий фан тушунчаси.
3. Биотиббиёт фанлари соҳасида олиб бориладиган тадқиқотларнинг ўрни, афзаллиги ва йўналишлари.
4. Илмий–техникавий, маданий ва ахлоқий тараққиётда илмий натижаларнинг қиймати ва ютуқлари.

Калит сўзлар: фан, фундаментал, амалий, ишлаб чиқариш, тараққиёт, илм–фан, маданият, ахлоқ тараққиёти.

Кириш

Илм–фан ва ишлаб чиқаришнинг яқин интеграцияси юз йилдан сал олдинроқ, саноат фирмаларида (Германия, АҚШ, Англия) биринчи илмий лабораториялар яратилган пайтдан бошлаб бошланди. Ушбу қулай турмушнинг афзалликлари иккала томон учун ҳам ўзаро ва айна пайтда жуда самарали бўлиб чиқди. Ишлаб чиқариш илм–фанни ривожлантириш учун капитал ва амалий вазифалар билан таъминлади, илм–фан саноат билан инновациялар оқими ва иқтисодий ривожлантиришда техник ва технологик ютуқлар билан таъминланди. Муболағасиз айтиш мумкинки, айнан фан ва саноат ишлаб чиқаришнинг интеграцияси саноат жамиятининг асосий қўллаб–қувватловчи тузилиши бўлган. Интеграция жараёни қарама–қаршиликларсиз ўтди, уларни ҳал қилиш санъати жамият ва давлат илмий сиёсатининг асосий вазифаси эди.

Ушбу жараённинг ривожланишида бир неча босқичларни ажратиш мумкин. Биринчи босқич – дастлабки саноат лабораторияларининг пайдо бўлишидан бошлаб тадқиқот ва тажриба–конструкторлик (АР–ГЕ) саноат секторининг шаклланишигача (ХИХ аср охири – ХХ аср бошлари). Иккинчи босқич – илмий–тадқиқот саноатининг жадал ўсиши ва унинг жамиятнинг илмий–техник салоҳиятининг (СТП) асосий таркибий қисмларидан бирига айланиши (ХХ асрнинг ХХ – 50–йиллари бошлари). Ж. Берналнинг ҳисоб–китобларига кўра, бу асрнинг биринчи ярмида фаннинг саноат соҳасида ишлайдиган ишчилар сони қарийб 40 баробар ошган, шу билан бирга илм эҳтиёжларига сарфланадиган харажатлар 400 баравар ошган. Жамиятнинг бошқа бирон бир соҳаси, ҳаттоки ҳарбий соҳада ҳам бундай ўсиш суръатлари кузатилмади – йилига тахминан 10%. Учинчи босқич – бу илм–фан ва ишлаб чиқаришнинг интеграциясини дунёнинг барча ривожланган мамлакатлари давлат даражасидаги миллий вазифага айлантириш, илмий–техник тараққиёт учун давлат бошқарув органларини яратиш ва замонавий давлатнинг энг муҳим функцияларидан бири сифатида илмий–техник сиёсатни шакллантириш, интеграция жараёнларини амалга оширишнинг

турли хил янги шакллариининг пайдо бўлиши ва ривожланиши (илм–фан ва хизмат кўрсатиш соҳалари, венчур капитал фирмалари ва кичик бизнесдаги нодавлат нотижорат ташкилотлари, интегралланиш жараёнларини минтақалаштириш ва глобаллаштириш ва бошқалар). Ушбу босқич Иккинчи Жаҳон уруши тугаганидан кейин бошланган ва бугунги кунда кўплаб мамлакатларда давом этмоқда. Бироқ, XX аср охири – ХХИ аср бошларида. дунёнинг энг ривожланган мамлакатларида (АҚШ, Япония, Ғарбий Европа) бир вақтнинг ўзида илм–фан интеграциясининг янги босқичи бошланди – нафақат саноат ва хизмат кўрсатиш соҳаси, нафақат иқтисодиёт, балки жамиятнинг бутун ижтимоий ҳаёти билан. Инсониятнинг постиндустриал ахборот ривожланиш босқичи бошланди, унда ахборот ва инновациялар мулкнинг устувор объектларига айланади, уларнинг ҳажми ва сифатига нафақат алоҳида мамлакатлар ва халқларнинг келажаги, балки бутун тцивилизация ҳам боғлиқдир [1].

Фан ишлаб чиқарувчи ва ижтимоий куч сифатида

Жамият ва шахс ҳаётининг турли соҳалари билан ўзаро алоқаларида замонавий илм–фан ҳақида гапирганда, у томонидан амалга ошириладиган ижтимоий функцияларнинг учта гуруҳини ажратиш мумкин. Булар, биринчидан, маданий ва дунёқараш функциялари, иккинчидан, фаннинг тўғридан–тўғри ишлаб чиқарувчи куч сифатидаги вазифалари ва учинчидан, унинг ижтимоий куч сифатидаги вазифалари, ҳозирги пайтда илмий билим ва усуллардан тобора кўпроқ турли хил муаммоларни ҳал қилишда кўпроқ фойдаланилаётганлиги билан боғлиқ жамият ҳаётида юзага келадиган муаммолар.

Ушбу функциялар гуруҳларини рўйхатлаш тартиби, моҳиятан, фаннинг ижтимоий функцияларининг шаклланиши ва кенгайишининг тарихий жараёнини, яъни унинг жамият билан ўзаро алоқаларининг ҳар доим янги каналларининг пайдо бўлиши ва консолидациясини акс эттиради. Шундай қилиб, фаннинг махсус ижтимоий институт сифатида шаклланиши

даврида (бу давр феодализм инқироzi, буржуа ижтимоий муносабатларнинг пайдо бўлиши ва капитализмнинг шаклланиши, яъни Уйғониш ва янги замон), унинг таъсири биринчи навбатда дунёқараш соҳасида намоён бўлди, бу вақт ичида кескин ва илоҳиёт ва илм ўртасидаги ўжар кураш.

Ҳақиқат шундаки, олдинги ўрта асрлар даврида илоҳиёт оламнинг тузилиши ва ундаги одамнинг ўрни, ҳаётнинг мазмуни ва юксак кадриятлари ва бошқалар каби асосий дунёқараш муаммоларини муҳокама қилиш ва ҳал қилишга чақирилган олий ҳокимият мавқеига эга бўлди. ривожланаётган фан учун аниқроқ ва «ердаги» тартибдаги муаммолар қолмоқда.

Тўрт ярим аср олдин бошланган Коперник инқилобининг катта аҳамияти шундан иборатки, илм–фан дунёқарашни шакллантиришни монополиялаш ҳуқуқига биринчи марта қарши чиқди. Айнан шу нарса инсон фаолияти ва жамият таркибига илмий билимлар ва илмий фикрлашнинг кириб бориши жараёнидаги биринчи ҳаракатга айланди; айнан шу эрда илм–фаннинг дунёқараш муаммолари, одамларнинг фикрлари ва интилишлари дунёсига пайдо бўлишининг дастлабки ҳақиқий белгилари очиб берилди. Дарҳақиқат, Коперникнинг гелиоцентрик тизимини қабул қилиш учун нафақат диншунослик томонидан тасдиқланган баъзи догмалардан воз кечиш, балки оддий дунёқарашга кескин зид бўлган ғоялар билан келишиш зарур эди.

Илм–фан ғоят муҳим ғоявий аҳамиятга эга бўлган масалаларда ҳал қилувчи ҳокимиятга айланишидан олдин Г. Брунонинг ёқилиши, Г. Галилейдан воз кечиш, Чарлз Дарвиннинг турларнинг келиб чиқиши ҳақидаги таълимотлари билан боғлиқ мафкуравий тўқнашувлар сингари драматик эпизодларни ўз ичига олган жуда кўп вақт ўтиши керак эди. материянинг тузилиши ва Оламнинг тузилиши, ҳаётнинг келиб чиқиши ва моҳияти, инсоннинг келиб чиқиши ва бошқалар ҳақида. Бу ва бошқа саволларга фан томонидан берилган жавоблар умумий таълим элементларига айланиши учун кўпроқ вақт керак бўлди. Бу ҳолда илмий

ғоялар жамият маданиятининг ажралмас қисмига айлана олмайди. Илм–фаннинг маданий ва дунёқараш функцияларининг пайдо бўлиши ва мустақамланишининг ушбу жараёни билан бир вақтда, илм–фаннинг ўзи ҳам аста–секин жамият олдида мустақил ва муносиб инсон фаолиятининг соҳасига айланди. Бошқача қилиб айтганда, фаннинг жамият таркибидаги ижтимоий институт сифатида шаклланиши содир бўлди.

Бевосита ишлаб чиқарувчи куч сифатида фаннинг функцияларига келсак, бугунги кунда бу функциялар, эҳтимол, бизга нафақат энг аниқ, балки биринчи, ибтидоий бўлиб туюлади. Ва агар натижалар ҳаётнинг барча соҳаларида ва инсон фаолиятининг барча соҳаларида аниқ намоён бўладиган замонавий илмий–техник тараққиётнинг мисли кўрилмаган кўлами ва суръатларини ҳисобга олсак, бу тушунарли.

Илм–фаннинг ижтимоий институт сифатида шаклланиши жараёнида бундай синтезни амалга ошириш учун моддий заруриятлар пишди, бунинг учун зарур бўлган интеллектуал иқлим яратилди ва тегишли фикрлаш тизими ишлаб чиқилди. Албатта, ўша пайтнинг ўзида ҳам илмий билимлар жадал ривожланаётган технологиялардан ажралиб турмаган, аммо улар орасидаги алоқа бир томонлама бўлган. Технологияларни ривожланишида юзага келган баъзи муаммолар илмий тадқиқот предметига айланди ва ҳаттоки янги илмий фанларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлди. Бу, масалан, гидравлика ва термодинамикада бўлган. Илм–фаннинг ўзи амалий фаолиятга – саноат, қишлоқ хўжалиги, тиббиётга озгина нарса берди. Гап нафақат илм–фаннинг этарли даражада ривожланиш даражасида эмас, балки, авваламбор, амалий фаолият, қоида тариқасида, қандай қилиб илм–фан ютуқларига таянишни ёки ҳеч бўлмаганда уларни мунтазам равишда ҳисобга олишни зарурлигини билмаганлиги ва ҳис қилишида эди. 19–асрнинг ўрталарига қадар илмий тадқиқотлар натижалари амалий қўлланилишини аниқлаган ҳолатлар эпизодик бўлиб, уларнинг амалий қўлланилиши ваъда қилган энг бой имкониятлардан универсал хабардорликка ва оқилона фойдаланишга олиб келмади. Вақт ўтиши билан

ишлаб чиқариш кучларининг узлуксиз ривожланиши, техника тараққиётини таъминлаш учун амалий фаолиятнинг соф эмпирик асослари жуда тор ва чекланган эканлиги аниқ бўлди. Саноатчилар ҳам, олимлар ҳам фанни ишлаб чиқариш воситаларини доимий такомиллаштириш жараёнининг кучли катализатори сифатида кўришни бошладилар. Буни англаш илмга бўлган муносабатни кескин ўзгартириб юборди ва унинг амалиётга, моддий ишлаб чиқаришга кескин бурилишининг муҳим шарти бўлди. Ва бу эрда ҳам маданий ва мафкуравий соҳада бўлгани каби, илм–фан узок вақт давомида бўйсунувчи рол билан чекланиб қолмади ва ишлаб чиқаришнинг ташқи қиёфасини ва моҳиятини тубдан ўзгартирадиган инқилобий куч сифатида ўз салоҳиятини тезда очиб берди.

Илм–фанни тўғридан–тўғри ишлаб чиқарувчи кучга айлантиришнинг муҳим жиҳати илмий билимлардан амалий фойдаланиш учун доимий каналларни яратиш ва мустаҳкамлаш, амалий тадқиқотлар ва ишланмалар, илмий–техник ахборот тармоқларини яратиш ва шу каби фаолият соҳаларининг пайдо бўлиши ҳисобланади. Бундан ташқари, саноатни кузатиб боришда бундай каналлар моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа соҳаларида ва ҳатто ундан ташқарида ҳам пайдо бўлади. Буларнинг барчаси илм–фан ва амалиёт учун жиддий оқибатларга олиб келди.

Агар биз илм–фан ҳақида гапирадиган бўлсак, унда биринчи навбатда у ривожланиш учун янги кучли туртки олди. Ўз навбатида, амалиёт фан билан барқарор ва доимий равишда кенгайиб борадиган алоқага тобора аниқроқ йўналтирилган. Замонавий ишлаб чиқариш учун ва нафақат унинг учун ҳам илмий билимларни ҳар доим кенгроқ қўллаш, ўз даврида пайдо бўлган кўплаб фаолият турларининг илм–фан билан ҳеч қандай алоқаси бўлмаган ҳолда мавжуд бўлиши ва такрор ишлаб чиқарилиши учун зарур шарт бўлиб кўринади.

Бугунги кунда, илмий–техникавий инқилоб шароитида, фан функцияларнинг яна бир гуруҳини тобора аниқроқ очиб бермоқда – у ҳам ижтимоий тараққиёт жараёнларида бевосита иштирок этадиган ижтимоий

куч сифатида ишлай бошлайди. Бу бугунги кунда ижтимоий ва иқтисодий ривожланиш учун кенг кўламли режалар ва дастурларни ишлаб чиқишда маълумот ва методлардан фойдаланилган ҳолда жуда кўп бўлган вазиятларда аниқ намоён бўлади. Қоида тариқасида кўплаб корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар фаолиятининг мақсадларини белгилайдиган ҳар бир шундай дастурни тузишда олимларни бевосита турли соҳалардаги махсус билим ва усулларни ташувчилар сифатида жалб қилиш зарур. Бундай режалар ва дастурларнинг мураккаблиги сабабли уларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш ижтимоий, табиий ва техник фанларнинг ўзаро таъсирини назарда тутиши ҳам муҳимдир.

Замонамизнинг глобал муаммоларини ҳал қилишда фаннинг ижтимоий куч сифатида вазифалари жуда муҳимдир. Масалан, экологик муаммоларни келтириш мумкин. Маълумки, тезкор илмий–техник тараққиёт сайёрамизнинг табиий бойликларининг камайиши, ҳавонинг, сувнинг ва тупроқнинг ўсиб бориши каби жамият ва одамлар учун хавфли ҳодисаларнинг асосий сабабларидан биридир. Бинобарин, илм–фан бугунги кунда инсон муҳитида рўй бераётган туб ва зарарли бўлмаган ўзгаришларнинг омилларидан биридир. Олимларнинг ўзлари буни яширмайдилар. Аксинча, улар биринчилардан бўлиб сигнал сигналларини берганлар, яқинлашиб келаётган инқироз аломатларини биринчи бўлиб кўрганлар ва жамоатчилик, сиёсий ва давлат раҳбарлари ва иқтисодий раҳбарларнинг эътиборини ушбу мавзуга қаратганлар. Илмий маълумотлар атроф–муҳит учун хавфли ўлчов ва параметрларни аниқлашда етакчи рол ўйнайди.

Бундай ҳолда, илм–фан ҳеч қачон олдига қўйилган мақсадларни ташқаридан ҳал қилиш учун воситаларни яратиш билан чегараланмайди. Ва экологик хавф пайдо бўлишининг сабабларини тушунтириш ва уни олдини олиш йўллари излаш, экологик муаммонинг дастлабки формулалари ва уни кейинчалик аниқлаштириш, жамият олдига мақсадларни илгари суриш ва уларга эришиш воситаларини яратиш – буларнинг барчаси бу ҳолда

ижтимоий куч сифатида ишлайдиган фан билан чамбарчас боғлиқдир. Ушбу хусусиятга кўра, фан ижтимоий ҳаётга мураккаб таъсир кўрсатади, айниқса интенсив равишда техник ва иқтисодий ривожланиш, ижтимоий бошқарув ва дунёқарашни шакллантиришда иштирок этадиган ижтимоий институтларга таъсир қилади.

Илм–фаннинг ижтимоий ҳаётдаги роли ортиб бораётганлиги унинг замонавий маданиятдаги алоҳида мавқеини ва ижтимоий онгнинг турли катламлари билан ўзаро муносабатининг янги хусусиятларини келтириб чиқарди. Шу муносабат билан илмий билимларнинг хусусиятлари ва унинг билиш фаолиятининг бошқа шакллари (санъат, кундалик онг ва бошқалар) билан ўзаро боғлиқлиги муаммоси кескин кўтарилди. Ушбу муаммо фалсафий хусусиятга эга бўлиб, айти пайтда катта амалий аҳамиятга эга. Илм–фаннинг ўзига хос хусусиятларини тушуниш маданий жараёнларни бошқаришда илмий усулларни жорий этишнинг зарурий шартидир. Илм–фаннинг тезлаштирилган илмий–техник тараққиёт шароитида ўзини ўзи бошқариш назариясини қуриш учун ҳам зарурдир, чунки илмий билимларнинг қонуниятларини аниқлаштириш учун унинг ижтимоий ҳолатини ва унинг маънавий ва моддий маданиятнинг турли ҳодисалари билан ўзаро боғлиқлигини таҳлил қилиш керак [3].

Фундаментал ва амалий фан тушунчаси

Илм билимлар тизими сифатида, фан фаолият сифатида. «Илм-фан – бу билимларни ривожлантириш, тизимлаштириш ва текширишдаги инсон фаолияти. Ҳар қандай билим илмий бўлмайди, фақат яхши текширилган ва асосланган илмий сифатида таърифланади». В.А. Канке.

Илм – бу объектив ҳақиқатни билиш ва ўзгартиришга қаратилган инсониятнинг тарихий ривожланган шакли. Илм–фан моҳиятини кўриб чиқишда учта асосий йўналиш мавжуд: фан билим сифатида, фан фаолият сифатида, фан ижтимоий институт сифатида. Замонавий илм–фан бу учта нуқтанинг органик бирлигидир. Фаолият унинг асоси, уни ривожлантириш

воситаси, билим тизимий ва семантик таркиб элементидир. Илм–фан ижтимоий институт сифатида олимларнинг бирлашиши, уларнинг биргаликдаги фаолиятини ташкил этиш характеридир. Ушбу таркибий қисмларга асосланиб, замонавий илм–фаннинг жуда тўлиқ таърифи ҳақида гапиришимиз мумкин.

Илмий билимлар назариялар, илмий интизомлар, тадқиқот соҳалари, фан соҳалари (физик, тарихий, математик), илмий қонунлар, гипотезалар каби шаклларда тақдим этилиши мумкин.

Фан фаолиятнинг бир тури сифатида билиш фаолиятининг ўзига хос тури бўлиб, унинг мақсади объектларнинг хусусиятлари, муносабатлари ва қонуниятлари тўғрисида билимларни ишлаб чиқаришдир. Илм–фан махсус фаолият тури сифатида атрофдаги ҳақиқат объектлари ва жараёнларини ҳақиқатан ҳам тасдиқланган ва мантиқий тартибда билишга интилади.

Ҳар қандай фаолиятнинг тузилиши учта асосий элементдан иборат: мақсад, объект, воситалар. Мақсад янги илмий билимларни олиш, мавзу мавжуд эмпирик ва назарий маълумотлар, воситалар тадқиқотчи учун мавжуд бўлган усуллардир. Илмий билиш жараёнини акс эттиришнинг учта асосий модели мавжуд: эмпирик, назарий, муаммоли. Илмий характернинг мезонлари объективлик, рационаллик, моҳиятпарварлик йўналиши (моҳиятни кўпайтиришга эътибор), изчиллик ва синонга лаёқатлилиқдир.

Илмий ижтимоий институт сифатида бу илмий жамоатчиликнинг профессионал равишда ташкил этилган фаолияти, унинг аъзолари, шунингдек фан, жамият ва давлат ўртасидаги ўзаро муносабатларни ушбу ижтимоий тузилишга хос бўлган ўзига хос ички қадриятлар тизимидан фойдаланган ҳолда самарали тартибга солишдир.

Ижтимоий тузилма сифатида фаннинг қиймат императивлари: 1) универсализм (илмий билимларнинг объектив табиати); 2) коллективизм (билим мевалари бутун жамиятга тегишли); 3) қизиқмаслик; 4) ташкилий скептисизм (ҳақиқатни догматик баён қилишга тақиқ, танқидни ривожлантириш); 5) рационализм (фан объектив ҳақиқатга, исботланган,

мантиқан уюшган, илмий баҳоланган нутққа интилади); б) хиссий бетарафлик (илмий муаммоларни ҳал қилишда хиссиётлардан, шахсий ҳамдардликдан фойдаланишни тақиқлайди).

Илмий фаолият натижаси воқеликнинг тавсифи, жараёнлар ва ходисаларнинг башоратини тушунтириш бўлиши мумкин, улар матн шаклида, структуравий диаграммада, график боғлиқликда, формулада ва бошқаларда ифодаланади.

Илм–фаннинг мақсади – ҳақиқатни излаш. Ҳақиқатнинг турли шакллари мавжуд, улар қуйидагиларга бўлинади: акс эттирилган (идрок қилинган) объектнинг табиати; объектив воқеликнинг турлари; объектни ўзлаштиришнинг тўлиқлиги даражасига кўра ва бошқалар Билим назариясида муҳим ўринни ҳақиқат шакллари эгаллайди: нисбий ва мутлақ. Нисбий ва абсолют ҳақиқатлар тушунчалари билимни ўз вақтида ва маълум тарихий шароитларда содир бўладиган жараён сифатида тушуниш билан боғлиқ. Нисбий ҳақиқат ходисаси ўзига хос ташқи шароит ва билиш фаолиятининг ички омилларига боғлиқ. Ҳар қандай янги пайдо бўлган билим нисбатан ҳақиқат бўлиши мумкин.

Мутлақо ҳақиқий билим назарий жиҳатдан асосланади, исботланади, шунда унинг ҳақиқатида шубҳа йўқ, ёки бу шубҳасиз эмпирик ҳақиқат (такрорланган тажрибанинг натижаси, тарихий ҳақиқат).

Илмий тадқиқотлар – бу фаннинг мавжудлиги ва ривожланишининг бир шакли. Илмий тадқиқот – бу объект, жараён ёки ходисани, уларнинг тузилиши ва алоқаларини ҳар томонлама ўрганишга, шунингдек, инсон учун фойдали натижаларни олиш ва амалиётга татбиқ этишга қаратилган фаолият. Унинг объекти моддий ёки идеал тизим бўлиб, объекти тизимнинг тузилиши, элементларининг ўзаро таъсири, турли хил хусусиятлари, ривожланиш қонуниятлари ва бошқалар.

Илмий тадқиқотлар турли сабабларга кўра таснифланади. 1. Молиялаштириш манбаи ажратилади: бюджет, шартномавий ва

молиялаштирилмаган тадқиқотлар. 2. Мақсадга кўра улар ажратилади: фундаментал, амалий, изланувчан тадқиқот ва ривожлантириш.

Фундаментал илмий тадқиқотлар – бу инсон, жамият ва табиий муҳитнинг тузилиши, фаолияти ва ривожланишининг асосий қонуниятлари тўғрисида янги билимларни олишга қаратилган экспериментал ёки назарий фаолият.

Амалий илмий тадқиқотлар – бу биринчи навбатда янги билимларни амалий мақсадларга эришиш ва аниқ муаммоларни ҳал қилиш учун қўллашга қаратилган тадқиқотлар. Бошқача қилиб айтганда, улар фундаментал тадқиқотлар натижасида олинган илмий билимлардан одамларнинг амалий фаолиятида фойдаланиш муаммоларини ҳал қилишга қаратилган.

Изланиш тадқиқотлари мавзу бўйича ишлаш истиқболларини аниқлашга, илмий муаммоларни ҳал қилиш йўлларини топишга қаратилган тадқиқотлар деб номланади. Ривожланиш – бу аниқ фундаментал ва амалий тадқиқотлар натижаларини амалиётга татбиқ этишга қаратилган тадқиқот.

Амалиётнинг мақсадига мувофиқ қуйидагилар мавжуд: оз ўрганилган соҳада принципал янги натижаларни олишга қаратилган изланиш тадқиқотлари; мавжуд назарияни, моделни, гипотезани, қонунни ва бошқаларни рад этиш ёки иккита муқобил гипотезанинг қайси бири ҳақиқатни аниқроқ башорат қилишини текшириш мақсадида олиб борилган танқидий тадқиқотлар; аниқлаштириш – назария фактлар ва эмпирик нақшларни башорат қиладиган чегараларни белгилаш; такрор ишлаб чиқариш – олинган натижаларнинг асослилиги, ишончилиги ва объективлигини аниқлаш учун аввалгилар тажрибасини аниқ такрорлаш.

Давомийлиги бўйича илмий тадқиқотларни узоқ муддатли, қисқа муддатли ва экспресс тадқиқотларга ажратиш мумкин. Тадқиқот шакллари ва услубларига қараб экспериментал, услубий, тавсифловчи, экспериментал ва аналитик, тарихий–биографик тадқиқотлар ва аралаш типдаги тадқиқотлар ажратилади.

Илмий билимлар назариясида тадқиқотнинг икки даражаси ажратилган: назарий ва эмпирик. Тадқиқотнинг назарий даражаси мантиқий билиш усулларининг устунлиги билан тавсифланади. Ушбу даражада олинган фактлар мантиқий тушунчалар, хулосалар, қонунлар ва фикрлашнинг бошқа шакллари ёрдамида текширилади, қайта ишланади. Бу эрда ўрганилаётган объектлар ақлий таҳлил қилинади, умумлаштирилади, уларнинг моҳияти, ички алоқалари, ривожланиш қонуниятлари тушунилади. Ушбу даражада сезги (емпиризм) ёрдамида билиш мавжуд бўлиши мумкин, аммо у бўйсунди.

Назарий билимларнинг таркибий қисмлари қуйидагилардир: муаммо, гипотеза ва назария. Муаммо – бу эчимлари номаълум ёки тўлиқ маълум бўлмаган мураккаб назарий ёки амалий муаммо. Муаммолар мавжуд: ишлаб чиқилмаган (олдинги муаммолар) ва ишлаб чиқилган. Ривожланмаган муаммолар қуйидаги хусусиятлар билан тавсифланади: 1) маълум бир назария, концепция асосида пайдо бўлиши; 2) қийинчилик, ностандарт вазифалар; 3) муаммони ҳал қилиш идрокда вужудга келган қарама–қаршилиқни бартараф этишга қаратилган; 4) муаммони ҳал қилиш усуллари маълум эмас. Ишлаб чиқилган муаммолар уларни ҳал этиш йўлида озми–кўпми ўзига хос кўрсатмаларга эга.

Гипотеза – бу маълум бир таъсирни келтириб чиқарадиган сабаб, ўрганилаётган объектларнинг тузилиши ва таркибий элементларнинг ички ва ташқи алоқалари хусусияти тўғрисида текшириш ва исботлашни талаб қиладиган тахмин.

Илмий гипотеза қуйидаги талабларга жавоб бериши керак: 1) долзарблиги, яъни унга асосланадиган фактларга алоқадорлиги; 2) эмпирик равишда текширилиши, кузатув ёки тажриба маълумотлари билан таққосланиши (тасдиқланмаган фаразлардан ташқари); 3) мавжуд илмий билимларга мувофиқлиги; 4) тушунтириш кучига эга бўлиш, яъни уни тасдиқловчи маълум миқдордаги фактлар ва натижалар гипотезадан келиб чиқиши керак. Кўп сонли далиллар олинган гипотеза энг катта тушунтириш

кучига эга бўлади; 5) соддалик, яъни унда бирон бир ўзбошимчалик тахминлари, субъективистик қатламлар бўлмаслиги керак. Гипотезалар мавжуд: тавсифловчи, тушунтирувчи ва башорат қилувчи.

Таърифловчи гипотеза – бу объектларнинг ажралмас хусусиятлари, ўрганилаётган объектнинг алоҳида элементлари ўртасидаги алоқалар хусусияти ҳақидаги тахмин. Тушунтиришли гипотеза – бу сабабий тахмин. Башоратли гипотеза – тадқиқот объекти ривожланиш тенденциялари ва қонуниятлари ҳақидаги тахмин.

Назария бу мантиқий равишда ташкил этилган билим, воқеликнинг маълум бир соҳасини адекват ва ажралмас ҳолда акс эттирувчи ва қуйидаги хусусиятларга эга бўлган билимларнинг концептуал тизимидир: 1) назария рационал ақлий фаолият шаклларида биридир; 2) назария ишончли билимларнинг ажралмас тизими; 3) назария нафақат фактларнинг умумийлигини тавсифлайди, балки уларни тушунтиради, яъни ҳодисалар ва жараёнларнинг келиб чиқиши ва ривожланиши, уларнинг ички ва ташқи алоқалари, сабабий ва бошқа боғлиқликлари ва бошқаларни очиқ беради; 4) назариядаги барча қоидалар ва ҳулосалар асосланган, тасдиқланган.

Назариялар тадқиқот предметиға қараб таснифланади: ижтимоий, математик, физик, кимёвий, педагогик, психологик ва бошқалар. Фаннинг замонавий методологиясида назариянинг қуйидаги таркибий элементлари ажратиб кўрсатилади: 1) дастлабки асослар (тушунчалар, қонунлар, аксиомалар, тамойиллар ва бошқалар); 2) идеализация қилинган объект, яъни воқеликнинг баъзи бир қисмининг назарий модели, ўрганилаётган ҳодисалар ва объектларнинг муҳим хусусиятлари ва алоқалари; 3) назария мантиқи – исботлашнинг маълум қоидалари ва усуллари тўплами; 4) фалсафий муносабат ва ижтимоий қадриятлар; 5) ушбу назария натижасида келиб чиққан қонунлар ва қоидалар тўплами.

Назария тузилишини қуйидагилар ташкил этади: тушунчалар, ҳукмлар, қонунлар, илмий қоидалар, таълимотлар, ғоялар ва бошқа элементлар. Концепция – бу объектлар ёки ҳодисаларнинг маълум бир

тўпламининг муҳим ва зарур хусусиятларини акс эттирадиган фикр. Категория – бу объектлар ва ҳодисаларнинг энг муҳим хусусиятлари ва муносабатларини акс эттирувчи умумий, асосий тушунча. Категориялар фалсафий, умумий илмий ва алоҳида фан соҳаси билан боғлиқ. Илмий атама – бу фанда ишлатиладиган тушунчани билдирувчи сўз ёки сўз бирикмаси. Муайян фанда ишлатиладиган тушунчалар (атамалар) нинг умумийлиги унинг концептуал аппаратини ташкил этади. Ҳукм – бу нимадир тасдиқланган ёки инкор этилган фикр. Бу тамойил – бу етакчи ғоя, назариянинг асосий бошланғич нуктаси. Принциплар назарий ва услубийдир. Аксиома – бу исбот талаб қилмайдиган ва белгиланган қоидаларга мувофиқ бошқа позициялар олинадиган дастлабки позиция

Қонун – бу ҳодисалар, жараёнлар орасидаги объектив, муҳим, ички, зарур ва барқарор боғлиқлик. Қонунлар турли асосларга кўра таснифланиши мумкин. Ҳақиқатнинг асосий соҳаларига кўра табиат, жамият, тафаккур ва билиш қонуниятларини ажратиш мумкин; ҳаракат доирасига кўра – умумий, умумий ва алоҳида. Мунтазамлик бу: 1) кўплаб қонунларнинг амал қилишининг умумийлиги; 2) ҳар бири алоҳида қонунни ташкил этадиган муҳим, зарур умумий муносабатлар тизими.

Мазмун (қоида, низон) – илмий баёнот, тузилган фикр. Таълимот – воқелик ҳодисаларининг ҳар қандай соҳаси ҳақидаги назарий қоидалар тўплами. Ғоя бу: 1) ҳодиса ёки ҳодисани янги интуитив тушунтириш; 2) назарий жиҳатдан белгиловчи асосий позиция. Концепция – бу илмий ғоя (илмий ғоялар) билан бирлаштирилган назарий қарашлар тизими. Назарий тушунчалар кўплаб ҳуқуқий нормалар ва институтларнинг мавжудлиги ва мазмунини шартлаш учун мўлжалланган. Назарий билимларнинг махсус шакли – бу дунёнинг илмий манзараси бўлиб, унинг тарихий ривожланишининг маълум бир босқичига мувофиқ илмий тадқиқот предметини акс эттиради, бу орқали турли хил илмий тадқиқот соҳаларида олинган аниқ билимлар бирлаштирилади ва тизимлаштирилади.

Дунёнинг илмий сурати» тушунчасини бир қатор ўзаро боғлиқ тушунчаларга ажратиш мумкин, бу илмий билимларни тизимлаштиришнинг махсус даражасини ифодалайди: умумий илмий; табиатшунослик; ижтимоий–илмий; махсус (хусусий, маҳаллий). Дунёнинг илмий расмининг асосий таркибий қисмлари – бу фундаментал объектлар, объектларнинг типологияси, уларнинг ўзаро боғлиқлиги ва ўзаро таъсири, илмий тадқиқотларнинг турли соҳаларида олинган макон ва вақт ҳақидаги ғоялар.

Дунёнинг илмий сурати бир қатор функцияларни бажаради, улар орасида асосийлари қуйидагилар: эвристик (илмий изланишнинг тадқиқот дастури); тизимлаштириш; мафкуравий. Ушбу функциялар тизимли тартибга эга ва махсус фанлар учун ҳам, дунёнинг умумий илмий манзараси учун ҳам характерлидир. Дунёнинг илмий расмининг тарихий динамикасида учта босқични ажратиш мумкин: 1) интизомгача бўлган фан дунёсининг илмий сурати; 2) интизомга асосланган фан дунёсининг илмий манзараси; 3) фанлараро ўзаро алоқаларни мустаҳкамлаш босқичига мос келадиган дунёнинг замонавий илмий сурати. Илмий билим ва уни олиш жараёни изчиллик ва тизимлилик билан ажралиб туради.

Метод – бу воқеликни амалий ва назарий жиҳатдан ўзлаштириш техникаси ва операцияларининг бирлашмасидир. Шу билан бирга, ушбу техника ва операциялар тизими илмий жамоатчилик томонидан тадқиқотларни тартибга солувчи мажбурий норма сифатида тан олиниши керак. Илмий тадқиқотнинг меъёрий жараёни қуйидаги схема бўйича курилади: 1. Гипотезани (фаразларни) илгари суриш. 2. Тадқиқотни режалаштириш. 3. Изланишлар олиб бориш. 4. Маълумотларни талқин қилиш. 5. Гипотезани (фаразларни) рад этиш ёки рад этмаслик. 6. Эскини инкор этишда – янги фараз (фараз) ни шакллантириш.

Ҳар қандай тадқиқот бир қатор кетма–кет босқичларни ўз ичига олади: 1. Муаммонинг баёни. 2. Ўрганилаётган муаммо бўйича мавжуд маълумотларни таҳлил қилиш. 3. Гипотезани шакллантириш (тахминлар,

гипотезалар). Уни синаб кўриш учун илмий тадқиқот режаси тузилмоқда. Бу объектни танлаш ва тадқиқот мавзусини аниқлаштиришни ўз ичига олади. Тажриба натижасига шовқин таъсирини камайтириш мақсадида тадқиқотнинг ўтказиладиган жойи ва вақти танланади ва тажриба синовларининг тартиби аниқланади. 4. Ишлаб чиқилган режа бўйича тўғридан–тўғри изланишлар. 5. Маълумотларни таҳлил қилиш, уларни математик қайта ишлаш, талқин қилиш ва умумлаштириш.

«Фан ичкаридан ўстирилган ўзига хос хусусий мафкурасига эга эмас. Фан фақат махсус тадқиқот воситалари билан давом эттирилган умумий маданий лойиҳанинг давомидир. У турли хил тарихий даврларда ташқи кифасини бир неча бор ўзгартирди. Бошқа маданий лойиҳа доирасида фан бутунлай бошқача маънога эга бўлиши мумкин эди».

Ҳаётшунослик соҳасида олиб бориладиган тадқиқотларнинг ўрни, афзаллиги ва йўналишлари

Биотиббий тадқиқотлар – бу одамларнинг иштироки билан олиб бориладиган, турли хил касалликларнинг олдини олиш, диагностикаси ва даволашнинг янги ва замонавий воситаларини ҳамда нормал шароитда, одамларнинг физиологияси ва психологияси бўйича патологик ва экстремал шароитларда янги маълумотларни олиш усулларини ўрганиш мақсадида олиб бориладиган тадқиқотлар. лаҳзалар.

Ҳозирги вақтда биомедикал тадқиқотлар, шунингдек молекуляр биологик тадқиқотлар нафақат маълум бир одам учун, балки бутун дунё ҳамжамияти учун жуда катта рол ўйнайди. Айнан шу тадқиқотлар орқали инсон саломатлиги учун жуда хавfli бўлган турли хил вирусли инфекцияларни тушуниш мумкин.

Тиббий–биологик фанлар – инсоннинг табиий (биологик) ҳолатини нормада ҳам, патологияда ҳам текширадиган фанларнинг мажмуи. Буларга одам анатомияси ва морфологияси – инсон танасининг тузилиши ҳақидаги фан киради; физиология – инсон танаси ҳаёти ҳақидаги фан; биокимё –

инсон танасининг биокимёвий таркиби ва унда содир бўладиган кимёвий реакциялар ҳақидаги фан; биомеханика – бу тирик тўқималарда, органларда ва умуман инсон танасида содир бўладиган механик жараёнларни ўрганадиган фан.

Фойдаланиш мақсадларига кўра тиббий–биологик тадқиқот усуллари қуйидагиларга бўлинади: диагностика – организм ҳолатини ўрганиш усуллари; башоратли – мумкин бўлган натижаларни ўрганиш усуллари; реабилитация – ўта ва ўта жисмоний ва руҳий стрессдан сўнг тана тизимларини функционал тиклаш усуллари

Аввало, клиник тадқиқотлар ва инсон иштирокидаги биомедикал тадқиқотлар (биомониторинг) каби тушунчаларни ажратиб кўрсатиш керак. Клиник текширувлар клиникалар асосида «дори хавфсизлиги, сифати ва самарадорлигини исботловчи далилларни олиш, одам танаси, хайвонлар учун препаратни қўллашда салбий реакциялари ва бошқа дорилар билан ўзаро таъсирининг натижалари тўғрисида».

Тиббий–биологик тадқиқотлар биомаркерлардан фойдаланган ҳолда одамнинг соғлиғи ва атроф–муҳит омилларининг ўзаро таъсирини ўрганади – организмдаги таъсир қилиш маркерининг даражасини акс эттирувчи (сезгирлик ва таъсир кўрсатгичлари) атроф–муҳит омили (таъсир қилиш белгилари) билан алоқани тавсифловчи одамнинг биологик тўқималари ва суюқликларидаги ўзгаришлар. Инсон танасида таъсирланиш ва концентрация даражасини баҳолаш натижалари атроф–муҳитни муҳофаза қилиш бўйича профилактика тадбирларини ва аҳоли соғлиғини сақлаш бўйича профилактика чораларини қабул қилишни бошлаши мумкин. Мунтазам биомаркер тадқиқотлари атроф–муҳитнинг салбий (токсик) омиллари келтириб чиқарадиган касалликка олиб келадиган аломатлар ривожланиши тўғрисида доимий маълумот беради. Кўплаб жиддий касалликлар бир неча йиллар давомида ривожланиб борганлиги сабабли, биомаркерлардан фойдаланиш усулини ишлаб чиқиш муҳимдир. 2003 йилда Европа Иттифоқи атроф–муҳит ва инсон саломатлиги бўйича

стратегияни қабул қилди. У экологик соғлиқни сақлашни ривожлантиришнинг кўплаб жиҳатларини кўриб чиқади ва биотиббиёт тадқиқотларини ривожлантириш режасини таклиф қилади.

Асосий ахлоқий ва қонунчилик ҳужжатлари

Инсоннинг биотиббиёт тадқиқотларида иштирок этиши шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш бўйича ахлоқий меъёрлар ва қонунларга катъий риоя қилишни англатади. Европа Иттифоқида Европа Иттифоқининг барча аъзо давлатлари учун мўлжалланган асосий ҳужжатлар асосида ахлоқий ва қонунчилик чораларининг бутун мажмуаси ишлаб чиқилган. Бу:

- 1947 йилда Нюрнберг кодекси;
- 1948 йилда қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси;
- Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция, 1989 йил;
- Европа Иттифоқига аъзо давлат Конституцияси;
- 1995 йилда қабул қилинган 95/46 / ЭС директиваси.

95/46 / ЭС йўриқномасида шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш, шунингдек, Европа Иттифоқига аъзо давлатлар ўртасида шахсий маълумотлар билан бепул алмашиш талаблари белгилаб қўйилган. Санъат бўйича. 95/46 / ЭС кўрсатмасининг 8–моддасида, шахснинг шахсий тиббий маълумотлари, агар уларни ҳимоя қилиш бўйича барча талаблар бажарилмаса, қайта ишланиши мумкин эмас. Бу қуйидагиларни талаб қилади:

- мустақил ташкилот томонидан илмий аҳамиятини кўриб чиқиш учун маълумотларни қайта ишлаш мақсадларини аниқлаш;
- потенциал тадқиқот мавзусига, шахсий маълумотлар ташувчисига хабар бериш ва унинг розилигини олиш (баъзи шартлар бундан мустасно);
- маълумотларни фақат тадқиқот натижалари асосида қайта ишлаш;
- маълумотларни учинчи шахсларга ошкор қилманг ва улардан бошқа мақсадларда фойдаланманг;

- маълумотлардан фақат ўрганиш учун белгиланган вақт оралиғида фойдаланинг;
- олинган маълумотларнинг аниқлиги, яхлитлиги ва долзарблигини таъминлаш;
- ахборот хавфсизлигини таъминлаш;
- тадқиқот субъектларига (шахсий маълумотлар ташувчиси) ўз маълумотларига кириш ҳуқуқини бериш ва уларни тузатишга имкон бериш.

Ахлоқий тамойиллар, қоида тариқасида, тўртта асосий тушунчаларга асосланади: қарор қабул қилишнинг мустақиллиги; маълумотларнинг махфийлиги; фойда / зарарсизлик ва адолат. Биотиббий тадқиқотларида жамоат манфаати шахсий манфаатдан устун туради. Шу сабабли, Кнопперс ва Чадвик (Кнопперс ва Чадвик) 2005 йилда ўзаро муносабат, ўзаро келишув, фуқаролик бирдамлиги каби жамоат манфаатлари ва умуман соғлиқни сақлашга кўпроқ мос келадиган янги тамойилларни қўшдилар.

Инсон иштирокидаги биотиббий тадқиқотларни тартибга солувчи ҳужжатлар

Инсон иштирокида биотиббий тадқиқотларни ўтказиш Инсон ҳуқуқлари ва инсон қадр–қимматини ҳимоя қилиш тўғрисидаги конвенция томонидан биология ва тиббиётда ютуқларни қўллаш бўйича қисқача баён қилинган, қисқаси – Инсон ҳуқуқлари ва биотиббий тадқиқотлари тўғрисидаги конвенция. Инсон ҳуқуқлари ва биотиббий тадқиқотлари тўғрисидаги конвенция сўнгги биотиббий технологияларини қўллашда ахлоқий ва ҳуқуқий тамойилларни қонунийлаштирди. Худди шу принциплар, тушунчалар ва атамалардан фойдаланган ҳолда инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги конвенция билан жуда яхши келишувга эга ва қуйидагиларни таъкидлайди:

- тадқиқотнинг илмий аҳамиятини мустақил баҳолаш ва ахлоқ қўмитаси томонидан тасдиқланиши билан инсон ҳуқуқлари ҳимоясини ҳурмат қилишнинг мажбурий шarti асосида тадқиқот ўтказиш эркинлиги;
- тадқиқотда хавф ва муқофот ўртасидаги ижобий муносабатлар;

– тадқиқотнинг шаффофлиги ва унинг барча иштирокчиларининг жавобгарлиги.

Хужжат мураккаб тадқиқот вазифалари учун аниқ талабларни белгиламайди, уларни доимий равишда ривожлантириш ва такомиллаштириш учун имконият яратади. Барча кейинги тушунтиришлар Қўшимча баённомаларда эълон қилиниши мумкин. Шундай қилиб, Инсон ҳуқуқлари ва биотиббӣёт тўғрисидаги конвенсиянинг Биотиббӣй тадқиқотлар тўғрисида қўшимча протоколи, 2005 йил) тадқиқотларнинг бошидан охиригача, шу жумладан ишга қабул қилиш ва мавзуларни танлашни ўз ичига олган барча жиҳатларини акс эттиради. тадқиқот. Унга кўра, инсон иштирокидаги тадқиқотлар қуйидаги ҳолларда бошланиши мумкин: –

- тадқиқотда худди шундай самарадорликни берадиган бошқа алтернатива йўқ;
- субъектлар учун, шу жумладан ижтимоий ва психологик, потенциал фойдадан юқори ёки таққосланадиган хавф ва зарарлар мавжуд эмас;
- илмий тадқиқотлар учун мавжуд мезонларга мувофиқлиги;
- тадқиқот мавзуларининг хабардор ва бепул розилиги олинган;
- субъектларнинг мақсади, режаси, юзага келиши мумкин бўлган хатар ва фойдалари, шунингдек тадқиқот натижалари тўғрисида маълумот олиш ҳуқуқи таъминланади;
- барча тақдим этилган хужжатларни синчковлик билан ўрганиб чиқиб, ваколатли орган томонидан ўқув режаси тасдиқланган.

Тиббӣй–биологик фанларини тадқиқ қилишда ахлоқ қўмиталари

Кўпинча, бир хил тадқиқот турли хил ахлоқий қўмиталар томонидан турлича баҳоланади. Агар вақт мавжуд бўлса, терговчи бир нечта қўмиталардан ўтиб, охир–оқибат маъқуллаши мумкин. Ҳатто қўмита қарорларининг ҳуқуқий мақоми ҳар бир мамлакатда, маслаҳатдан қонунчиликгача фарқ қилади. Европа Иттифоқида улар кўпинча танқид қилинади:

- кўмита таркибидаги хилма–хиллик
- кўмита аъзоларининг касбий ваколатларида фарқ йўк
- аъзоларнинг касбий ваколатлари.

Розилик тўғрисидаги маълумотни тўғри тушуниш

Ахборотланган розилик – бу мустақил, эркин ва тўғри тушунилган шахснинг тадқиқотларда иштирок этишининг далилидир. Қабул қилинган саволларнинг аниқлиги ва ундаги маълумотларнинг равшанлигига қарамай, потенциал тадқиқот иштирокчиларининг ҳар бирига ёндашувнинг ўзига хослиги ҳақида гапириш мумкин эмас. Гап инсон омили деб аталадиган нарса ҳақида кетмоқда. Ахборотни тақдим этиш ва тушуниш жараёни кўйидагиларга боғлиқ бўлиши мумкин эмас.

- бир томондан маълумот берадиган ва розилигини излаётган шахснинг ваколати;
- бошқа томондан, тадқиқот давомида содир бўлаётган барча илмий процедураларни шахснинг тўғри тушуниши.

Атроф муҳит омилларининг таъсирини баҳолаш бўйича инсон биомедикал тадқиқотлари натижалари

Тадқиқот субъекти ўз маълумотларини ўрганиш натижаларини олиш ҳуқуқига эга. Бу ҳар доим ҳам содир бўлмайди, чунки атроф муҳитда жуда кўп кимёвий моддалар мавжуд бўлиб, маълум бир модданинг ўзига хос таъсирига аниқ жавоб бериш мумкин эмас. Биотиббий тадқиқотлар натижасида индивидуал натижалар кўйидагича таъминланмайди:

- индивидуал даражадаги натижаларнинг ўзаро боғлиқлиги йўқлиги;
- вақт ва ресурсларнинг этишмаслиги (баъзан соғлиқни сақлаш ҳолатининг ўзгариши учун йиллар ўтади);

Кераксиз ташвиш туғдиришдан кўрқиб, масалан, тадқиқот маълумотлари она сутидаги доимий органик ифлослантирувчи моддаларнинг кўпайганлигини кўрсатади, бу ҳақда билиш эмизикли оналарни тўхтатади, аммо янги туғилган чақалоқ учун она сутининг фойдалари аниқ ҳақиқатдир;

– тадқиқотчининг амалий ваколатининг этишмаслиги. Тушунтириш учун тадқиқот мавзуси кўпинча амалиётчи шифокорга мурожаат қилади.

Тушунмовчиликларга йўл қўймаслик учун иштирокчиларга кутилган натижалар тўғрисида, шунингдек натижаларни билмаслик ҳуқуқлари тўғрисида бошида хабар бериш осонроқ.

Юқорида айтилганларнинг барчасини умумлаштириб, қуйидаги хулосаларга келамиз:

И. Атроф–муҳит омилларининг соғлиққа таъсирини баҳолаш бўйича инсон иштирокидаги биомедиқал тадқиқотлар табиатан оммавийроқ бўлиб, олинган маълумотларнинг миқёси ва умуман соғлиқни сақлаш учун аҳамияти билан клиник синовлардан фарқ қилади. Бунда:

– кўплаб мамлакатларнинг тадқиқотларга жалб этилиши миллий хусусиятларга путур этказмайдиган ахлоқий ва ҳуқуқий қонунчиликни ва миллий маълумотларни ҳимоя қилишни талаб қилади;

– натижаларнинг алоқаси ижро даражасида муҳим аҳамиятга эга.

ИИ. Европа Иттифоқи атроф–муҳит омилларининг таъсирини баҳолаш учун инсон иштирокида биомедиқал тадқиқотлар ўтказиш учун асосий қонунчилик ҳужжатларини ишлаб чиқди. Европа Иттифоқининг Ҳаракат режаси ишлаб чиқилган ва уч марказли тадқиқотлар ўтказилган.

ИИИ. Ахлоқ қўмиталарининг маълумотларни қайта ишлатиш бўйича ҳаддан ташқари талаблари биомедиқал тадқиқот натижаларини олиш учун тўсиқ бўлиши мумкин.

ИВ. Тиббий–биологик тадқиқотлар биоматериалларнинг ҳар бир тури учун маълумотларни тўғри талқин қилишни талаб қилади. Бу атроф–муҳитдаги энг кенг тарқалган кимёвий моддаларнинг ҳар бири учун кўрсатма қийматларини талаб қилади.

Илмий–техникавий, маданий ва ахлоқий тараққиётда илмий натижаларнинг қиймати ва ютуқлари

Техноген тцивилизация деб аталадиган нарсa 300 йилдан сал кўпроқ вақт давомида мавжуд бўлган, аммо шу вақт ичида у сайёра қиёфасини ва инсон ҳаёт тарзини тубдан ўзгартиришга муваффақ бўлди. Замонавий техноген тцивилизация Қадимги Шарқ қишлоқ хўжалиги тцивилизацияларидан ажралиб туради. Ушбу фарқнинг моҳияти шундан иборатки, бундай тцивилизациянинг асоси техника, технологияларни ривожлантириш ва нафақат ишлаб чиқариш соҳасидаги ўз-ўзидан пайдо бўладиган янгиликлар орқали, балки янги илмий ғояларни яратиш ва уларни техник ва технологик жараёнларга киритиш орқали ҳам ривожланади.

Замонавий жамиятнинг яна бир таърифи инсониятнинг саноатгача, саноат ва постиндустриал ривожланиш ўртасидаги фарқ билан боғлиқ. Лотин ИНДУСТРИЙ сўзи том маънода «меҳнацеварлик», «меҳнацеварлик», «меҳнацеварлик», «меҳнацеварлик» деб таржима қилинади. Аммо замонавий тил билан айтганда саноат деганда саноат ишлаб чиқарилиши тушунилади. Ва кенг кўламли саноат ишлаб чиқаришга ўтиш замонавий даврда содир бўлди ва Англия бу эрда кашшоф бўлди.

XVIII асрда аллақачон. Англияда тарихга биринчи саноат инқилоби сифатида кирган ишлаб чиқариш технологиясида инқилоб бошланади. Кейин XIX асрнинг биринчи ярмида. бу жараён Франция ва Германияни эгаллаб олди. Россияда саноат инқилоби фақат 19–асрнинг иккинчи ярмида жиддий ривожланди.

Бу эрда машиналар юнонлар ва римликлар давридан бери Эвропада ишлатилганлигини эслаш керак. Уларда, масалан, кўтаргичлар ва сув тегирмонлари бўлган. Ўрта асрларда сув тегирмонлари шамол тегирмонлари билан алмаштирилди. Саноат инқилобига келсак, у нафақат машинанинг инсон томонидан ишлатилишидан, балки ишчи асбобини бошқариш функциясида инсон қўлини алмаштиришдан иборат эди.

Йигирув мисолида ишлаб чиқаришда фойдаланишда давом этаётган кўл меҳнати ва машина технологиясидан фойдаланиш ўртасидаги фарқни кўриб чиқинг. Бундан ташқари, Англияда саноат инқилоби йигирув

машинасидан бошланди. 1733 йилда инглиз Жон Вайт тарихда биринчи марта бармоқларнинг ёрдамсиз ипни тўғрилашга муваффақ бўлган. Шундай қилиб, йигирув ғилдираги ва йигирув машинаси ўртасида, шунинг учун йигирувчи ва йигирувчи ҳаракатлар ўртасида сезиларли фарқ бор. Спиннер қўлда ишлайди ва айланувчи ғилдирак фақат унинг айланишига ёрдам беради. Яна бир нарса – бу йигирувчи, у энди айланмайди, лекин йигирув машинасини бошқаради. Барча яхшиланишлардан сўнг, ипнинг ўрни синган ипни боғлашга камаяди ва шу билан техник қурилманинг ишлашини тиклайди.

Энди машина жисмоний кучлардан фойдаланишда инсонни тўлиқ ўрнини эгаллайди. Бундан ташқари, агар спиннер битта шпинделни ишлатган бўлса, унда дастлабки 8, сўнгра 24 ва 80 шпиндан фойдаланилганлиги сабабли йигирув машинаси «кўп қўлли» бўлади. Шундай қилиб, нафақат куч, балки инсоннинг маҳорати ҳам машинага ўтади. Ҳунарманднинг аввалги руҳий асбоби энди машинанинг ишчи қисмига айлантирилди. Бундан ташқари, саноат инқилоби машиналар машиналар томонидан ишлаб чиқарила бошланганда, машинасозликда инқилобга олиб келади.

Биринчи саноат инқилоби айнан шу нарса билан ажралиб туради: Ўрта аср ҳунармандлари орасида жуда қадрланган маҳорат, малака, одамдан машина фойдасига четлаштирилди. Машина технологияси малакали ишчини дастгоҳ қўшимчасига айлантиради. Ва бу Диккенс ва бошқа инглиз адабиёти класциклари таърифлаганидек, малакасиз аёллар ва болалар меҳнатининг шафқациз эксплуатациясига олиб келади.

Малакасиз ишчи кучи арзон эди ва шунинг учун саноат корхоналари эгалари учун жуда фойдали эди. Бошқа томондан, ишчининг дастгоҳ билан алмаштирилиши ишсизликни келтириб чиқарди, бу эса Англияда луддитлар ҳаракати деб аталмиш машина бузувчиларни вужудга келтирди, бу ишчилар ўзларининг душманларини кўрдилар.

Бироқ, бизни биринчи навбатда саноат инқилобининг ижтимоий оқибатлари эмас, балки саноат ва фан ўртасидаги ўзгарувчан муносабатлар кизиқтиради. Ва бу ҳақиқатан ҳам содир бўлди. Экспериментал табиатшуносликни жадал ривожлантириш талаби айнан 18–19 асрларда пайдо бўлган. биринчи саноат инқилоби туфайли. Ҳақиқат шундаки, қўлда ишлайдиган асбобни битта ихтиро билан яхшилаш мумкин. Ва қўлда ишлайдиган технология илмий тажрибалар ва ҳисоб–китоблар асосида эмас, балки одамларнинг кундалик фаолиятида, тажриба тўплаш жараёнида асрлар давомида ва ҳатто минг йиллар давомида такомиллаштирилган. Бу, албатта, АрхИМЕД ва Қаҳрамонлар томонидан қилинган буюк кашфиётларни истисно этмайди.

Машина технологияси – бу бошқа масала, унинг ривожланиши янги илмий ғоялар ва тегишли техник эчимларга боғлиқ. Натижада, 19–асрга келиб. табиатда табиатшуносликни жамиятнинг ишлаб чиқарувчи кучига айлантирган фундаментал силжишлар содир бўлмоқда. Айнан машинасозлик ишлаб чиқаришда, К.Маркс ўз даврида айтганидек, фан тўғридан–тўғри ишлаб чиқарувчи кучга айланади.

Шу вақтдан бошлаб ишлаб чиқаришни такомиллаштириш учун илм–фандан фойдаланиш мунтазамлик касб этади. XIX асрга келиб. фан ва амалиёт ўртасидаги доимий ва зарур алоқалар тизими шаклланимоқда. Ва муҳандислик фаолияти ушбу тизимдаги назария ва амалиёт ўртасидаги воситачидир. «Муҳандис» сўзи француз инжениеридан келиб чиққан бўлиб, у ўз навбатида лотинча инжениум сўзидан келиб чиққан бўлиб, «қобилият», «зукколик» деб таржима қилинади. Дастлаб, бу ҳарбий транспорт воситаларини бошқарувчиларга берилган. Қурилиш муҳандиси тушунчаси фақат ХВИ асрда пайдо бўлган. Голландияда, кейин Англия ва бошқа мамлакатларда кўприklar ва йўллар қурувчиларни тайинлаш учун.

«Муҳандис» сўзининг «тўқимачилик» келиб чиқиши ҳақида яна бир версия мавжуд. Ҳақиқат шундаки, ХВИИИ аср охирига келиб. Англиядаги фабрикалар, кичик йигирув устахоналари ва қишлоқ спиннерларининг

уйлари атрофида ҳар хил турдаги ва модификациядаги 20 мингга яқин дастгоҳлар тарқалиб кетди. Ва ҳар доим ҳам спиннернинг ўзи уларнинг ишдан чиқишини бартараф эта олмади, махсус мутахассислар талаб қилинди. «Женни» деб номланган биринчи йигирув машинасини таъмирлаган одамлар шу ном билан аталган деб ишонилади. Шундай қилиб, «Женни» ўзгариб, нафақат «таъмирлабгина қолмай, балки янги машина ва механизмларни ҳам моҳирлик билан ярата оладиган одамни англатувчи» муҳандис «сўзига айланди.

Айнан технология фанни, яъни табиатшуносликнинг мунтазам равишда амалий қўлланилишига айланади. Ва бу ҳолда, машинасозлик технологияси умуман мумкин эмас. Аниқ механикани аниқ механикасииз амалга ошириш мумкин эмас. Кимёвий моддаларсииз – бўяш, оқартириш ва ҳк. ишлаб чиқариш. Натижада, фанда янги техник фанлар пайдо бўлади: машиналар ва механизмлар назарияси, машина деталлари, мустаҳкамловчи материаллар, тасвирий геометрия.

Буларнинг барчаси фаннинг жамиятдаги мавқеини тубдан ўзгартирди. Ва, албатта, табиий фан. XIX асрда. илм деганда улар, авваламбор, табиатшунослик – механика, физика, кимё, биология ва шунингдек математикани англатади, чунки Галилей Галилей айтган табиат китоби математик тилида ёзилган. Машина ишлаб чиқаришнинг ривожланиши жуда кўп сонли муҳандислар, техниклар, механиклар, кимёгарлар ва бошқаларни талаб қилди. Ва агар «Жени» деб номланган ўша биринчи йигирув машинасининг яратувчиси Жеймс Ҳаргрейвз тўқувчи ва дурадгор бўлса ва универсал буг ўдвигателининг ихтирочиси Жеймс Ватт соақоз бўлса, энди техникани профессионал муҳандислар, дизайнерлар ва бошқалар яратиши ва ишлаб чиқариши керак эди. ...

Биринчи йигирув машинасини яратишда тез–тез хизмат қиладиган Ричард Аркрайтнинг тақдири, тадбиркорлик ва муҳандислик соҳасида профессионал фаолиятни шакллантириш шароитида жуда муҳимдир. Сартарош Аркрайт, албатта, бошқаларнинг ихтироларини тартибга солиш,

Ўзгартириш ва кейин патентлаш қобилиятига эга эди. Шундай қилиб, у 1767 йилда Томас Хейз томонидан яратилган узлуксиз йиғирув машинасини патентлади, ундан ипларни механик ишлаб чиқариш бошланди.

Ва шунга қарамай, бу эрда паст даража, кўпинча содир бўлади, юқори билан бирлашади. Ахир, йиғирув фабрикасидаги машина тизими фирибгар Ричард Арквригхт томонидан қурилган. Бу Англияда фабрика саноатининг тез ўсиши учун моддий зарур шарт–шароитларни яратди. 1775–1780 йиллар учун. Арквригхт Белперда йиғирув фабрикасини, пахта ишлаб чиқаришнинг марказий минтақаси – Ланкаширда бир нечта фабрикаларни ва 1880–йилларнинг бошларида ташкил қилди. унинг барча фабрикалари аллақачон улкан саноат корхоналарига айланган. 1782 йилда Арквригхтнинг барча корхоналарида 5 мингга яқин ишчи ишлаган. 1870 йилларнинг бошиданок. анъанавий отли двигател ўрнига унинг йиғирув машинаси янада кучли ва арзонроқ двигател – сув ғилдирагини олди.

Бу вақтда илоҳиёт ва гуманитар билимлардан табиатшунослик соҳасига ўтиш бошланадиган таълим тизимида жиддий ўзгаришлар юз бермоқда. ХVIII асрнинг охирида. ихтисослаштирилган техник университетлар пайдо бўлади. 17–асрда муҳандисларни тайёрлаш учун биринчи ўқув муассасалари яратилган. Данияда, ХVIII асрда. – Буюк Британияда, Францияда, Германияда, Австрияда. Шундай қилиб, Францияда Олий Политехника мактаби яратилди ва бу тасодифий эмас, позитивизм асосчиси Огюст Конте пайдо бўлди. Россияда биринчи муҳандислик мактаби Пётр I томонидан 1712 йилда Москвада ташкил этилган. 1773 йилда Санкт–Петербургда академияларга тенглаштирилган кончилик мактаби ташкил этилди ва 19–аср бошларида. Москвада Совет техникаси остида Н. Бауман номини олган Олий техник мактаб ташкил этилди. XIX асрдан бери. амалий муҳандисларни ажрата бошлади, яъни. асосан техник мутахассисига эга бўлган мутахассислар ва юқори техник даражани олган муҳандисларни битирганлар.

Социолог, сиёсатшунос ва бошқалар назария ва амалиёт ўртасида воситачилик қила бошлаган ижтимоий соҳада ҳам силжишлар рўй бермоқда ва XX асрда. ижтимоий муҳандислик ва технологиянинг бир тури шаклланиб, ижтимоий назария ва амалиёт ўртасидаги боғлиқликни воситачилик қилмоқда. Ижтимоий фанлар жамиятнинг ижтимоий кучига айланиб бориши касбий тайёргарликка эга бўлган бошқарув кадрлари шахсида.

Ва давлат ўз имкониятларидан мақсадли фойдаланиб, ижтимоий фанларга таянишни бошлаганда, бу жараён аниқ ва қайтарилмас бўлиб қолади.

Хулоса

Илм – бу биз яшаётган дунёни англаш. Шунга кўра, фанни дунё ҳақида, шу жумладан инсоннинг ўзи ҳақида объектив билимларни ишлаб чиқариш учун юқори даражада ташкил этилган ва юқори даражада ихтисослашган фаолият сифатида белгилаш одатий ҳолдир. Шу билан бирга, жамиятда билимларни ишлаб чиқариш ўзини ўзи таъминламайди, бу инсон ҳаётини сақлаш ва ривожлантириш учун зарурдир.

Шундай қилиб, фан жамият маданиятининг муҳим шаклларида бири бўлиб, унинг ривожланиши инсон ҳаётининг барча асосий соҳаларини янгилашнинг энг муҳим омилидир. Замонавий илм–фан инсоннинг дунёқарашини шакллантиради, техник тараққиёт билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, жамият ривожланиши прогнозларини яратишда ва инсоният олдида турган муаммоларни ҳал қиладиган дастурларни ишлаб чиқишда ёрдам беради.

Замонавий биотиббиёт илми ҳаётимизнинг барча соҳаларига кириб келди: соғлиқни сақлаш, озиқ–овқат, фармацевтика, суд экспертизаси, мамлакат мудофааси, биз яшайдиган атроф–муҳит, умуман, ҳамма жойда. Ушбу соҳадаги энг ажойиб ютуқлар ДНКнинг тузилишини ўқиш, инсон геномини декодлаш ва Доллини клонлашдир. У поғона ва чегаралар билан

ривожланмоқда, бу соҳада ахборот оқимининг тезлиги космикдир. Ойига бир марта нашр этиладиган асарларнинг сонини тасаввур қилиш қийин. Биологик ҳаёт ва ўлим сирларига эга бўлиш учун олимлар, мактаблар, университетлар ва давлатлар ўртасида шиддатли кураш мавжуд. Дунёда энг нуфузли илмий муассасалар вакили бўлган скандаллар ва мутахассисларнинг шармандалиги билан бирга хужайралар ва клонлашнинг кўтарилишини кўриб чиқинг. Бу биомедикал илмлар дунёсида содир бўлаётган шундай улкан маелстром. Бизнинг тцивилизациямизнинг келажаги нейтрон бомбаси ёки бошқа кучлироқ қуролни яратишга эмас, балки инсон биомедикал билимларининг мақсади ва ютуқларига боғлиқ.

Назорат саволлари

1. Илм–фан ва техника ўртасидаги боғлиқлик.
2. Илмий–техника инқилоби: технологик ва ижтимоий оқибатлар.
3. Илмий–техника тараққиётининг ижтимоий ва ахлоқий муаммолари.
4. Илмий тушунчани инсон фаолияти соҳаси сифатида, илмий билимлар тизими сифатида, ижтимоий институт сифатида кенгайтиринг.
5. Илм–фаннинг мақсади нима?
6. «Фан объекти», «фан предмети», «фан предмети» тушунчаларини кенгайтиринг.
7. Тадқиқот дастурлари методологиясининг маъносини тушунтиринг.

Махсус адабиётлар

19. Алемасов В., Мамадалиев Ш. Илмий тадқиқот: методология, методика, ижодиёт. Катта илмий ходимлар-изланувчилар ва мустақил изланувчилар учун қўлланма. II қисм. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 52 б.

20. Бусыгин А.Г., Левина С.В., Александрова А.А. Естественнонаучное образование в высшей педагогической школе: поиск новых подходов. Известия Самарского научного центра Российской академии

наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки, т. 21, №69, 2019. С.16-21.

21. Вельков В.В. Многомерная биология XXI века и клиническая лабораторная диагностика. *Лабораторная медицина*. 2008. №9. С. 13-18.

22. Вовк С.П., Гинис Л.А. Элементы эволюционного моделирования принятия решения в сложных системах с динамичными видами иерархий // *Фундаментальные исследования*. – 2016. – № 6-1. – С. 47-51

23. Гам В.И., Михайлова В.Е. Современные формы организации повышения квалификации педагогов. *Russian journal of Education and Psychology*. Vol.9, Number 1. <http://ej.soc-journal.ru>. 2018. С.119-133.

24. Запесоцкая И.В., Кузнецова А.А., Моргун Л.А., Данилова А.В. Информационные и коммуникационные технологии в медицинском образовании // *Медицинское образование и профессиональное развитие*. 2019. Т. 10, № 4. С. 52–61. doi: 10.24411/2220-8453-2019-14003.

25. Нечаев В.С., Саурина О.С. Медицинское образование и вызовы глобализации. *Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины*. 2016; 24 (1). С.31-34.

26. Перспективы развития высшего образования: Сборник №6/ Главный редактор профессор Рахматуллаев М.А. – Ташкент. 2018. 90 с.

27. Подопригора Ю.В., Захарова Т.В., Кроза Д. Современные университетские кампусы с использованием зеленых инноваций: зарубежный и российский опыт. *Международный журнал*. №28(2), 2020. С. 220-226.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАТЕРИАЛЛАР

МАШҒУЛОТ №1.

ГЕТЕРАРХИК ТИЗИМ (2 часа).

Дарснинг мақсади.

1. Ташкилий муҳитнинг хусусиятларини кўриб чиқинг.
2. Иерархик тузилишни таҳлил қилинг.
3. Гетарархик тузилиш аспектларини текширинг.
4. Мисоллардан фойдаланиб, гетерархик тизимнинг мазмуни ва истиқболларини муҳокама қилинг.
5. Биотиббӣёт фанларига келсак, фундаментал гаук билимларини ўзлаштириш жараёнида субъектлар, ўқитувчилар, талабалар ўртасидаги муносабатлар масалаларини намойиш етинг.

ДАРСНИНГ НАЗАРИЙ ҚИСМИ

Замонавий дунё янада мураккаблашмоқда. Бу барча жараёнларнинг умумий тезлашиши, дунёдаги актёрлар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик ва ўзаро боғлиқлик тизимининг мураккабланиши билан боғлиқ. Ушбу жараён глобаллашув, ахборотлаштириш, коммуникация технологияларини ривожлантириш каби ҳодисалар билан бошланган ва шартланган, натижада корпорациялар ўртасида ва бошқа ҳар қандай кичикроқ бозор субъектлари ўртасида рақобат кучайиб боради, рақобатнинг янги йўналишлари пайдо бўлади. Буларнинг барчаси ўзгаришларнинг динамикаси анъанавий равишда юқори бўлган ва узоқ муддатли прогнозлар умуман қийин бўлган юқори технологиялар ва инновацион маҳсулотлар бозорларида аниқ кўриниб турибди. Ушбу жараёнлар микроэлектроника, биотехнология ва рақамли алоқа каби соҳаларда яққол намоён бўлади. Қишлоқ хўжалигидан тортиб соғлиқни сақлашгача бўлган фирмалар тобора юқори ноаниқ

ташкилий муҳитда фаолият юритмоқда, бу бозорнинг юқори ўзгарувчанлиги ва янги турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқариш пойгаси билан ажралиб туради. Фирмаларнинг чегаралари ўзгариб, Моебиус чизиғига ўхшай бошлайди - фаолиятнинг ички ва ташқи томонларини ажратмасдан.

Бизнинг давримиздаги деярли ҳар қандай корхона (муассаса, ташкилот) мураккаб тизимдир. Ахборот технологияларидан, энг янги техник воситалардан, иқтисодий ва математик усуллардан кенг фойдаланиш корхоналар ва ташкилотларнинг ташкилий шаклларини такомиллаштиришни талаб қилади.

Ташкилий тузилма ташкилотнинг фаолияти ва бошқаруви самарадорлигини (имкониятини, салоҳиятини) белгилайди. Шунинг учун ташкилий тузилмани шакллантириш масаласи жуда муҳимдир.

Ўн беш аср давомида ҳайратланарли даражада бардошли бўлган ташкилотнинг ҳукмрон ва энг қадимий метафораси диндан келиб чиққан. Иерархия атамаси дастлаб 5-асрда яшаган Ўрта аср илоҳиётчиси Дионисий Ареопагит томонидан ўзларининг самовий ва черков ийерархиялари ҳақидаги иккита рисоласида киритилган. Унинг "Самовий ийерархия тўғрисида" рисоласида ушбу метафоранинг тўлиқ ривожланган элементларини топиш мумкин: учта даражага бўлинган тўққиз хил даража, фаришталар (одамларга энг яқин) жойлашган юқори даражадаги менежерлар, ўрта менежерлар ва қуйи даражадаги менежерларга мос келади. пастки қисмида ва серафимлар (Худога энг яқин бўлганлар) энг

тепада жойлашган. Ҳозирги вақтда ташкилий тузилмаларнинг чизиқли, функционал, чизиқли-функционал, чизиқли-штаб, матрица, дастур-мақсад (лойиҳа), бўлинма каби турлари мавжуд. Уларнинг барчаси битта умумий ном билан бирлаштирилган - иерархик.

Келинг, уларнинг айрим камчиликларини таъкидлаб, уларни таҳлил қилайлик. Линеер структуранинг муҳим камчиликларига қуйидагилар киради:

- барча бошқарув функциялари учун самарали етакчиликни таъминлаш учун ҳар томонлама ўқитилиши керак бўлган раҳбарга юқори талаблар; қарорларни режалаштириш ва тайёрлаш учун ҳаволаларнинг етишмаслиги;

- маълумотларнинг ҳаддан ташқари юкланиши, бўйсунувчилар, юқори ва тегишли тузилмалар билан кўплаб алоқалар;

- ҳукмрон елитада ҳокимиятнинг консентрацияси.

Функционал тузилишнинг **камчиликларига** қуйидагилар киради.

- функционал бўлимлар ўз фаолиятида компаниянинг умумий мақсадидан четга чиқиши мумкин, уларнинг ички вазифаларини бажаришдан кўпроқ манфаатдор бўлиш - бу бўлимлар ўртасида зиддиятларни келтириб чиқаради;

- катта ташкилотда етакчидан ижрочиларгача бўлган жамоалар занжири узоқ ва шунга мос равишда етарли даражада самарали бўлмайди;

- ҳеч қандай бўлим бутун ташкилот натижалари учун жавобгар емас.

Линеер-функционал структуранинг аниқ камчиликларига қуйидагилар киради.

- стратегик режалаштириш билан боғлиқ бўлган алоқаларнинг етишмаслиги;

- функционал бўлинмалар фаолиятини мувофиқлаштириш ва бир нечта бўлинмаларнинг иштирокини талаб қиладиган муаммоларни ҳал қилиш учун жавобгарликни аниқлашдаги қийинчиликлар;

- етарлича егилувчанлик ва ташқи омиллар динамикасига мослашувчанлик даражаси пастлиги;

- ташкилот иши натижаларининг раҳбарнинг шахсий ва ишбилармонлик фазилатларига боғлиқлигининг кучайиши.

Бўлим структурасининг камчиликларига қуйидагилар киради:

- бошқарув вертикалининг кўп сонли қаватлари, ишчилар ва бўлинманинг ишлаб чиқариш менежери ўртасида - уч ва ундан ортиқ бошқарув даражаси, ишчилар ва компания раҳбарияти ўртасида - беш ва ундан ортиқ;

- асосий алоқалар вертикалдир, шунинг учун иерархик тузилмалар учун умумий камчиликлар мавжуд - бюрократия, ортиқча ишлайдиган менежерлар, тегишли бўлимларнинг муаммоларини ҳал қилишда ўзаро алоқалар;

- турли қаватлардаги функцияларнинг такрорланиши ва натижада - бошқарув тузилмасини сақлаш учун жуда катта харажатлар.

Мавжуд тузилмаларнинг кўриб чиқилган барча камчиликлари ташкилотларни бошқа тузилмаларни янада ривожланган турларини излашга ундади.

"Гибридлар", "стратегик альянслар" ва "симбиёттик келишувлар" нинг янги турлари яратилмоқда.

Биологлар ташкилот муаммосини қайта кашф етдилар (бу ерда "организм" фақат енг аниқ ҳолат); ташкилот даражалари ҳужайра ва ҳаттоки молекуляр даражага тушиб, турларнинг шаклланишига ва биргаликда эволюцияга қайтади [Фонтана, Бусс 1994; Фонтана, Бусс 1996]. Ҳаёт бу ташкилот. Худди шундай, маълумот ёки билим ҳақида гапириш, ташкилот ҳақида гапиришдир. Ахборот фанлари бўйича ҳамкасбларимнинг иши ва билиш ва ўрганиш жараёнлари бўйича тадқиқотлар шуни кўрсатадики, иерархия бу соҳаларда ташкилотнинг ягона шакли эмас [Бовкер, Стар 1994; Роча 2001].

Бугунги кунда енг илғор ташкилий тузилмалар тармоқ (циклик) ёки хетерархик тузилмалардир.

Гетерархия (арчѐ - гр. Қувват; хетерархия - хетерос - ҳар хил, ҳар хил, ҳомонинг тескариси - бир хил).

Ҳетерархия атамаси 1945 йилда компьютер асрининг бошларида невролог олим Уоррен Маккуллох томонидан "Нейрон тармоқлари топологияси сабабли қадриятлар хетерархияси" мақоласида киритилган [Маккулч 1965]. Псеудо-Дионийсиус Ареопагит томонидан таклиф қилинган тўққиз даража ўрнига Маккуллох олтига нейроннинг ишини моделлаштирди. Бир неча йил ўтгач, Валтер Питц билан биргаликда Маккуллох мантикий фикрлаш жараёнининг элементлари сифатида қараладиган нейронлар тармоғи сифатида миянинг расмий моделини олиш усулини таклиф қилди [Маккулч, Питц 1943].

"Бундай олти нейрондан иборат асаб тизимига ега бўлган организм битта қиймат ўлчовига асосланган ҳар қандай назария учун олдиндан айтиб бўлмайдиган даражада қобилятлидир. У қадриятларнинг хетерархиясига ега, шунинг учун ўзаро боғлиқлиги туфайли суммум бонусига (енг юқори яхшилик - лат.) Бўйсунуш жуда мураккабдир »[Маккулч 1965: 44]. "Қадриятлар хетерархияси" мақоласида у танлов жараёнини моделлаштирган. У ушбу тузилманинг ишлаши ийерархия эмас, балки хетерархия деб таърифланганини аниқлади. Гетерархия қўмита сингари ишлайди, лекин ҳар бир аъзонинг бир вақтнинг ўзида гаплашиши ва тинглаши мумкин бўлган биттаси. Бизнинг миямизнинг турли қисмлари бир-бири билан мулоқотда бўлиб, ҳозирги пайтда қайси ҳислар ва ҳаракатлар енг долзарб ва тўғри еканлиги тўғрисида келишувга еришишга ёрдам беради. Ҳар хил қисмларнинг барчаси ўзаро таъсир қилади, сўнгра улардан бири бошқалари билан ҳамкорликда вақтинча назоратни ўз зиммасига олади. Ушбу тизим жуда қадимий ва нафақат одамларда, балки барча умуртқали ҳайвонлар еътиборини белгилайди. Бу бир неча юз йиллар давомида самарали бўлиб, бу қанчалик фойдали ва самарали еканлигини

исботлайди. Зарур бўлганда, тизим зарур бўлган шошилиш маълумотларга ега бўлиш, унга егалик қиладиган қисмга куч берадиган ортиқча потенциал устунликдан хурсанд бўлиши керак. Эволюция жараёнида гетерархиянинг ўзи ривожланмасдан жуда яхши ишлаганлиги, унинг тузилиши керакли хатти-ҳаракатларни ташкил қилиш учун табиий қарор еканлигидан далолат беради. Ҳетерархия бизнинг еҳтиёжларимиз, кадрларимиз ва иштакларимиз қандай ишлашини тасвирлайди. Ҳар қандай вақтда, бу тизим иерархия бўлиб чиқади ва баъзи еҳтиёжлар бошқалардан устун келади, бошқалари еса бутунлай еътиборсиз қолдирилади. Вақт ўтиши билан ва бошқа шароитларда еътибор ва назорат бир еҳтиёждан иккинчисига ўтиб, бирини, сўнгра бошқасини муваффақиятли қондиради.

Гетерархия - мураккаб адаптив тизимдир, чунки уларда кўплаб ташкилий тамойиллар бир-бирига боғланган. Янги ташкилий шакллар нафақат улардаги иерархия текисланганлиги учун, балки улар қиймат тизимлари тўқнашуви ва биргаликда яшаш майдонлари бўлгани учун ҳам ҳетерархикдир. Борган сари автоном бўлган ишчи гуруҳларнинг ўзаро боғлиқлигининг кучайиши ишлаш мезонлари сонининг кўпайишига олиб келади. Тарқатилган ваколат нафақат бўлинмаларнинг бир-бирларига ҳисобот беришини, балки уларнинг ҳар бири ҳар хил позициялар бўйича баҳоланишини англайди. Масалан, янги алоқа фирмаси дизайнерлар, бизнес-стратеглар ўртасида ўзаро алоқаларни таъминлаш учун етарли даражада бир хил муҳит яратиши керак - бу ҳеч кимнинг ўзига хослигини оширмасдан. Бундай ҳамкорлик хилма-хилликни йўқ қилмасдан иерархияни текислайди. Гетерархиялар товарларни кадрлашнинг бир неча усулларига йўл қўйиб, бойлик яратадилар. Ҳетерархиялар - бу дунёқараш ва еътиқод тизимига ега бўлган ташкилотлар, натижада маҳсулотлар, жараёнлар ва хусусиятлар бир нечта "ёрлиқ" ёки талқинларга ега.

Гетерархия - бу ҳар бир иштирокчи унинг менежери бўлган ўз-ўзини ташкил етадиган бошқарув тизими. Баъзи ҳолларда қарор менежер томонидан, бошқаларда еса жараён иштирокчиларидан бири томонидан

қабул қилинади. Бу якка, якдил жамоа: ягона, бутун, тирик организм. Гетерархия ҳар бир ходимнинг умумий натижа учун индивидуал жавобгарлиги билан тавсифланади. У иш турлари бўйича батафсил меҳнат тақсимотининг зарурлигини рад этади ва бошқарув жараёни иштирокчилари ўртасида тузилма эмас, балки ҳал қилинаётган муаммонинг моҳияти билан белгиланадиган бундай муносабатларни шакллантиради. Менежмент амалиётида егилувчан ва мослашувчан деб номланувчи бундай тузилмаларнинг асосий хусусияти уларнинг шакллари нисбатан осон ўзгартириш, янги шароитларга мослашиш ва бошқарув тизимига органик равишда мослашиш қобилиятидир. Ушбу тузилмалар комплекс дастурлар ва лойиҳаларни жадал амалга оширишга раҳбарлик қилади. Одатда, улар вақтинча, яъни лойиҳани, дастурни амалга ошириш, муаммони ҳал қилиш ёки мақсадларга еришиш даврида шаклланади.

Ўз-ўзини ташкил етувчи объект - Интернетнинг енг ёрқин намунаси - гетерархик хусусиятларнинг бой тўпламига ега - туғилишдан (ҳарбий тармоқ шаклида) ҳозирги ҳолатигача (глобал коммунал компания).

Гетерархияни аниқлаш учун қуйидаги асосий хусусиятлардан фойдаланиш мумкин. Гетерархияда кўплаб ва хилма-хил марказлар мавжуд. Шундай қилиб, агар "матрица" шаклида шаклланган тузилишда битта штаб, ҳар бир мамлакат учун битта бошқарув маркази ва ҳар бир ишлаб чиқариш линияси учун битта марказ мавжуд бўлса, демак, ҳетерархияда штабнинг функциялари географик жиҳатдан тарқалган. Яъни, ҳетерархия - бу кенг тармоқ. Дивизион менежерлар умуман корпорация учун стратегик рол ўйнайди - чунки гетерархияда кўплаб марказлар ва бўлинмалар мавжуд, улар асосан "пастдан юқорига" ташкилий тузилмани белгилайдилар. Дарҳақиқат, ҳетерархияда аслида битта штаб-квартира мавжуд эмас, корпоратив даражадаги "юқоридан пастгача" жавобгарлик ва жавобгарликнинг аниқ вертикали мавжуд эмас. Мувофиқлаштириш ва интеграция шунчаки вертикал иерархия орқали эмас, балки ташкилот маданияти, бошқарув услуги ва қиймат тақсимоти орқали таъминланади.

Асосан, гетерархия - бу тез ўзгарувчан муҳитда мавжуд бўлган кенг, хилма-хил горизонтал тузилиш, шунинг учун у стандарт қоидалар, процедуралар ва бошқариш услубларига мос келмайди. Фаолиятни назорат қилиш ва мувофиқлаштириш учун ходимлар асосан бошқа профилда иш олиб, ротация шаклида лавозимини оладилар. Шунингдек, улар тегишли тажрибага ега бўлиши керак. Турли хил фаолиятларда тажриба ва ротация ходимларнинг ташкилий маданият ва корпоратив кадриятларни баҳам кўришини англатади ва шу асосда корпоратив мақсадларнинг бирлиги таъминланади. Компаниянинг бошқа барча қисмлари альянслар (альянслар) тузадилар. Компаниянинг ҳар бир қисми синергия потенциалига ега бўлган ноёб элементлар тўпламининг комбинацияси сифатида мустақил равишда ишлаши мумкин.

Корпоратив стратегиянинг бошланғич нуқтаси кўпинча ҳаракат дастурлари ва муаммоларни ҳал қилишнинг туб йўналиши ҳисобланади. Бундай дастурлар одатда янги бозорларга олиб келади, фаолиятни мувофиқлаштиришнинг янги даражасини талаб қилади ва янги очилган истиқболли имкониятларни амалга ошириш учун ҳақиқий имконият беради.

Ташкилий бирликларнинг автономияси кичик бўлинмаларни кучайтиради ва тез ўзгариш ва рақобатдош имкониятлардан тўлиқ фойдаланишга имкон беради. Шундай қилиб, стратегия ҳаракатларнинг натижасига айланади - бу маънода компания қисмлари (умуман олганда) ўзини яхшилашга интилади ("юқоридан" тайёр стратегияни кутиш ўрнига). Бундан ташқари, ҳетерархик ташкилий тузилманинг ҳар бир қисми умумийликдан хабардор бўлиши керак

Иерархик ва гетерархик тузилмаларни таққослаш

Параметр сравнения	Иерархические структуры	Гетерархические структуры
Концепция построения	четко определенная иерархия	гетерархия (отсутствие иерархии)

Параметр сравнения	Иерархические структуры	Гетерархические структуры
Тип руководства	моноцентрический, постоянный	полицентрический, смена лидеров по ситуациям
Формализация отношений	четко определенные обязанности и права	изменяющаяся система норм и ценностей
Организация труда	жесткое разделение функций	временное закрепление функций за группами
Источник эффективности	рационально спроектированная структура	развитие персонала, самоорганизация, инициатива работников

Гетерархия, иерархиядан фарқли ўлароқ, бошқарувнинг марказлаштирилмаган ташкилоти бўлиб, у қуйидагилар билан тавсифланади: жараёнлар ва муносабатларнинг расмийлаштирилиши ва бюрократизациясини рад этиш, кадрлар ўртасидаги горизонтал интеграциянинг юқори даражаси, муносабатлар маданиятини ҳамкорликка йўналтириш, ўзаро тушунча (ташкилот муаммоларини тезроқ ва самаралироқ ҳал қилишга ёрдам берадиган умумий билим тизимини яратиш) ва ўз-ўзини тарбиялаш. Гетерархия ва иерархияни таққослаб, қуйидаги метафорани таклиф қилишимиз мумкин: "иерархия кучни оширади, гетерархия еса ақлни оширади".

Гетерархик ташкилий тузилманинг самарадорлигини белгилайдиган асосий мезонлардан бири бу унинг ҳар қандай вазифаларни бажаришда баъзи бўлимларнинг бошқаларга аниқ кетма-кет бўйсунушида ифодаланган классик иерархик тузилишдан фарқидир. Бундай ташкилий тузилишда бўлимнинг ҳар бир сектори ҳам бўйсунувчи, ҳам бошқарувчи бўлиши мумкин, бу еса ҳар қандай бўлим томонидан белгиланган мақсадни амалга ошириш учун барча соҳаларни янада самарали сафарбар қилишни таъминлайди ва бошлиқ бу муаммони ҳал қилишда йўналтирувчи ва назорат қилувчи бўлим ҳисобланади. .

Иерархия - бу ўзаро муносабатларнинг иерархик тизимининг бир қисми бўлган маълум бир позицияда бир нечта бизнес ролларини биргаликда бажариш.

Муайян позицияда функционал роллар

Должность	Функциональные роли
Директор	планировщик ресурсов
Зам. директора по производству	планировщик ресурсов менеджер проекта
Руководитель отдела производства	руководитель команды архитектор проектировщик подсистемы
Ведущий дизайнер	проектировщик подсистемы Web - дизайнер Web - мастер
Веб - мастер	Web - мастер
Ведущий программист	проектировщик подсистемы Web - программист
Старший программист	проектировщик подсистемы Web - программист
Веб – программист	Web - программист
Ведущий редактор	журналист – редактор разработчик документации тестировщик
Редактор	журналист – редактор разработчик документации тестировщик

Лойиҳа ва уни амалга ошириш шартларига қараб, ушбу ролларни бирлаштириш мумкин.

Лойиҳа менежери ва лойиҳа меъмори ролини бирлаштириш мумкин; жамоанинг етакчиси ва меъмори ролларининг самарали комбинацияси - бу жамоа етакчиси билан етарлича чамбарчас боғлиқ бўлганида аниқ

натижалар беради; гуруҳ раҳбари ва лойиҳа менежери ролларини бирлаштиришга йўл қўйилади, аммо кичик лойиҳалар учун: гуруҳ раҳбари менежер томонидан шаклланган шароитларда ҳаракат қилади; лойиҳанинг мустақил компонентларини ишлаб чиқувчилар бир-бирининг функционалигини синаб кўрганда, ишлаб чиқувчилар ва синовчилар ролларининг "хоч" комбинациясининг мумкин бўлган вариантлари.

Жамоа раҳбари ва ҳар қандай қуйи тизимнинг дизайнерлари ролларини бирлаштириш жуда исталмаган - бу ҳолда раҳбар "ўз" компонентининг фойдасига имтиёзларга ега бўлиши мумкин ва бу умуман лойиҳанинг мувозанатига олиб келади, бу менежернинг қўшимча саъй-ҳаракатлари билан қопланиши керак. Худди шу сабабларга кўра менежер ва ишлаб чиқувчи ролларини бирлаштириш самарасиз: менежернинг бошқариш функциялари ишлаб чиқувчининг вазифаларига мос келмайди.

Гетерархик ташкилий тузилишга ега бўлган энг машҳур компаниялар - Унилевер, Пҳилипс, Простер & Гамбле. Бу ерда фаолиятни мувофиқлаштиришга еришилади, шунингдек, бизнесни бошқаришда иштирок етиш ҳисси (филиаллар даражасида), шунингдек, маълумот, янги технологиялар ва мижозлар билан бўлишиш истаги.

Гетерархия - бу бозор ҳам, иерархия ҳам бўлмаган янги мантиқ ва ташкил етиш усули. Иерархия қарамлик муносабатларини ва бозорлар мустақиллик муносабатларини назарда туца, ҳетерархиялар ўзаро боғлиқ муносабатларни назарда тутати. Гетерархия минимал иерархия ва ташкилий хилма-хиллик билан ажралиб туради.

Шундай қилиб, ҳетерархия нафақат ташкилий тузилма ёки диаграммадан кўпроқдир. Замонавий шароитда гетерархия ишлайдиган горизонтал ташкилий тузилманинг типик намунаси дир.

Таклиф етилаётган ҳетерархик тузилманинг ижобий томонларини инобатга олган ҳолда, унинг салбий томонларини (кўркувлари) қайд етмаслик мумкин емас. Бундай ташвишлар, масалан, ташкилий ва бошқарув тузилмаси амалиётида ушбу турдаги тузилмани яратиш ва амалга ошириш

учун жуда катта харажатлар бўлиши мумкин. Бу ҳетерархияни амалга ошириш хавфи юқори еканлигини кўрсатади. Шунингдек, бундай тузилманинг муҳим камчиликлари - бу иждоқорлик, кадрлар ташаббуси ва ўзини ўзи ташкил етишнинг намоён бўлиш механизмлари ва шунга мувофиқ нафақат кадрлар, балки бутун ташкилотни ривожлантириш учун механизмларнинг етишмаслиги; ходимлар ўртасида иқтисодий масъулиятнинг етишмаслиги, чунки ташкилотдан янги нарса олганда, бунга еҳтиёж бор.

Махсус адабиётлар

28. Алемасов В., Мамадалиев Ш. Илмий тадқиқот: методология, методика, ижодиёт. Катта илмий ходимлар-изланувчилар ва мустақил изланувчилар учун қўлланма. II қисм. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 52 б.

29. Бусыгин А.Г., Левина С.В., Александрова А.А. Естественнонаучное образование в высшей педагогической школе: поиск новых подходов. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки, т. 21, №69, 2019. С.16-21.

30. Вельков В.В. Многомерная биология XXI века и клиническая лабораторная диагностика. Лабораторная медицина. 2008. №9. С. 13-18.

31. Вовк С.П., Гинис Л.А. Элементы эволюционного моделирования принятия решения в сложных системах с динамичными видами иерархий // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 6-1. – С. 47-51

32. Гам В.И., Михайлова В.Е. Современные формы организации повышения квалификации педагогов. Russian journal of Education and Psychology. Vol.9, Number 1. <http://ej.soc-journal.ru>. 2018. С.119-133.

33. Запесоцкая И.В., Кузнецова А.А., Моргун Л.А., Данилова А.В. Информационные и коммуникационные технологии в медицинском образовании // Медицинское образование и профессиональное развитие. 2019. Т. 10, № 4. С. 52–61. doi: 10.24411/2220-8453-2019-14003.

34. Нечаев В.С., Саурина О.С. Медицинское образование и вызовы глобализации. Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. 2016; 24 (1). С.31-34.

35. Перспективы развития высшего образования: Сборник №6/ Главный редактор профессор Рахматуллаев М.А. – Ташкент. 2018. 90 с.

36. Подопригора Ю.В., Захарова Т.В., Кроза Д. Современные университетские кампусы с использованием зеленых инноваций: зарубежный и российский опыт. Международный журнал. №28(2), 2020. С. 220-226.

АМАЛИЙ ДАРС №2
ГЛОБАЛИЗАЦИЯ. БИР ВАҚТДА ГЛОБАЛИЗАЦИЯНИНГ ТИББИЙ
ТАЪЛИМГА ТАЪСИРИ
(2 соат).

Дарсинг мақсадлари.

1. Глобаллашув хусусиятларини кўриб чиқиш.
2. Глобаллашувнинг олий таълимдаги жиҳатлари, зиддиятлари ва янгиликларини таҳлил қилиш.
3. Глобаллашувнинг тиббий таълимга таъсири жараёнини ўрганиш.
4. Мисоллардан фойдаланиб, биотиббийёт фанларини ўқитишда глобаллашув йўллари ва усулларининг аҳамияти ва истиқболларини муҳокама қилиш.

ДАРСНИНГ НАЗАРИЙ ҚИСМИ

Глобализация

XX асрнинг сўнгги ўн йиллиги ва XXI асрнинг бошлари тиббийёт фанида глобаллашув жараёни туфайли юзага келган туб ўзгаришлар юз берди.

Аксарият тадқиқотчилар глобаллашув инсоният ривожланишининг табиий ва муқаррар босқичи деб ҳисоблашади. Халқаро фанлараро энциклопедиясида "Глобалистика" луғатида "глобаллашув" сўзи универсализация жараёни, жамиятнинг турли соҳаларида бутун "Ер" сайёраси учун умумий бўлган тузилмалар, алоқалар ва муносабатларни шакллантириш жараёни сифатида таърифланади. Амалда, бу шуни англатадики: Дунёнинг бир қисмида содир бўладиган воқеалар бошқа қисмларнинг ривожланишига таъсир қилади..., яъни бутун инсониятнинг саъй-ҳаракатларини бирлаштирмасдан, инсоннинг ўзи учун муҳим бўлган глобал муаммоларни ҳал қилиш мумкин эмас .

Иқтисодиёт ва ахборотнинг трансмиллий ишлашини тавсифлаш учун "Глобаллашув" атамаси киритилди, бу миллий-давлат чегараларини молиявий ва ахборот тизимлари учун "Шаффоф" қилди ва технологик - ахборот инқилобига кирганларга устунликни таъминлади.

Глобализация (франсуз тилидан. *global* – умумий, лотин тилидан. *globus* – шар) – бу ҳетерожен бир дунё иқтисодий ва ижтимоий-сиёсий маконини аста-секинлик билан ягона дунё тизимига айлантиришдир, унда ахборот оқимлари, ғоялар, кадриятлар ва уларни ташувчилар, капитал, товар ва хизматлар, хулқ-атвор ва мода стандартлари, тизим ўзгаради. ташқи дунё, ижтимоий институтлар, жамоалар ва шахслар фаолияти, уларнинг ўзаро таъсир механизмлари ҳақидаги қарашлар.

1982 йилда Ж. Найсбитт глобаллашув жараёнларини башорат қилди, ўнта янги глобал тенденцияларни аниқлади:

- саноат жамиятидан ахборот жамиятига ўтиш;
- илғор технологиялардан юқори технологияларгача;
- миллий иқтисодиётдан дунёга;
- қисқа муддатли вазифалардан узоқ муддатли вазифаларга;
- марказлаштиришдан марказсизлаштиришгача;
- институционал ёрдамдан ўз-ўзига ёрдам беришгача;
- вакиллик демократиясидан тўғридан-тўғри;

- ийерархиядан тармоқларга;
- шимолдан жанубгача;
- "ёки" ёки "ёки" муқобил танловидан турли хил танловгача.

Умумжаҳоннинг рамзи сифатида глобаллашув, аммо инсонпарварлик маъносида ва талқинида унификация ва стандартлаштириш билан ҳеч қандай алоқаси йўқ. Глобаллашув - бу ўзига хос ва ҳар кимга тегишли бўлган нарса, ҳеч кимдан ўзига хослик ва ўзига хосликдан воз кечишни талаб қилмайди. Бошқа томондан, глобал ҳамма нарса фақат маҳаллий, хусусий ва автоном бўлишни тўхтатади ва умумий мулкка айланади.

Глобаллашув моҳияти чуқурроқ даражадаги ҳодиса ва жараёнларда очиқ берилади. Бошланғич нуқта объектив фактни англаш ва тан олишдир: дунёда бирон бир мамлакат ва одамлар автоном равишда, алоҳида ва бир-бирига еътибор бермасдан ҳал қила олмайдиган саволлар ва муаммолар пайдо бўлди. ОИТС, қандли диабет, қон томир, онкология, юқумли касалликлар муаммолари пандемия хусусияти туфайли уларни даволашда глобал ёндашувни талаб қилади.

Йигирманчи асрнинг 90-йилларидан бошлаб глобаллашувнинг янги босқичи бошланди, у ижтимоий-иқтисодий, илмий-техникавий, таълимий, ахборот ва сиёсий жараёнларнинг чуқурлашиши билан тавсифланади, бир вақтнинг ўзида бир қатор умумий инсоний муаммоларнинг кучайиши билан бирга келади.

Глобаллашув жараёнлари бир қатор омиллар билан бирга келади, уларнинг асосийлари қуйидагилар:

1. Жаҳон иқтисодиётининг жадал ривожланиши, унда кўп қиррали иқтисодий комплексларнинг шаклланиши - трансмиллий корпорациялар (ТМК);
2. Дунёда етакчи молиявий кампаниялар, трансмиллий банклар (ТНБ) ва бошқалар.
3. Дунёнинг кўплаб минтақалари ва мамлакатларини ўз ичига олган глобал савдо тармоқларини (ЖСТ ва бошқаларни) кенгайтириш, уларнинг

ҳаракатлари ва манфаатлари орбитасидаги турли кампаниялар ва турли кампаниялар, шунингдек, кейинги савдо-иқтисодий интеграция жараёнларига ёрдам беради;

4. Меҳнат тақсимоти, янгиликлар ва унинг глобаллашув жараёнларидаги потенциали асосида ишлаб чиқариш, тарқатиш ва улардан фойдаланиш (Интернет) дунё тизимининг пайдо бўлиши;

5. Халқаро маданий ва таълимий интеграция, барча мамлакатлар учун умумий тушунчаларнинг пайдо бўлиши - оммавий маданият, мода, халқаро туризм, спорт;

6. Ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар ўртасидаги қарама-қаршилиқни кучайтириш, бой ва камбағал давлатлар ўртасидаги даромад фарқини ошириш, "тўртинчи дунё" деб аталадиган давлатнинг пайдо бўлиши;

7. Технологик инқилоб оқибатларининг Йер биосферасига зарарли таъсирининг кучайиши ва дунё муҳитига таҳдиднинг кучайиши.

Глобаллашув замонавий кўринишда кўп даражали ва кўп қиррали турли хил интеграция кўринишларининг тизими сифатида намоён бўлади. Бизнинг фикримизча, асосийлари: глобал алоқа, глобал иқтисодиёт, глобал сиёсат, глобал маданият, глобал фан, глобал тил, глобал ҳаёт тарзи.

Глобаллашув ва таълим

Глобаллашув жараёнлари, постиндустриал жамиятнинг шаклланиши, жаҳон ишлаб чиқаришида ўз ўрнини егаллаш зарурати таълим тизимига жиддий еътибор беришни талаб қилади. Бу ишлаб чиқариш жараёнларининг узлуксиз ва инновацион янгиланишига ёрдам бериши керак. Шу билан бирга, сўнгги йилларда мактаб ўқувчилари ва талабаларнинг билим даражаси пасайиб бормоқда. Синовнинг ўқув жараёнида ўқувчиларнинг сеvimли машғулотларига тайёргарлик даражасини, ўқитувчилардан дарсда ўқитишнинг "инновацион усулларида" фойдаланишни талабларини камайитиринг. Мактабда ўқитувчи битта дарсда 8-10 та ўқитиш усулини

қўллаши шарт. Бундай ҳолларда ўқитувчи шунчаки адашади, талабадан интервью олишга, янги мавзуни тушунтиришга, ўзлари тушунмаган саволларга вақт тополмайди. Бу мавзуларни ассимиляция қилишни ва ўқув вақтининг катта қисмини талаб қиладиган тақдимотларга бўлган еҳтиросни осонлаштирмайди. Енди деярли ҳамма олий ўқув юртларига ўқишга кирганда, мактаб ўқувчилари буни билиб, ўқишда ғайрат кўрсатмайдилар. Университетда аъло даражадаги талабалар сони ҳам камайиб бормоқда.

«Таълимнинг глобаллашуви - бу таълим тизимининг жаҳон бозор иқтисодиёти еҳтиёжларига мослашувчанлигини ошириш жараёнидир. Иккинчисининг билимга ("билим иқтисодиёти" деб аталадиган) тобора ортиб бораётганлиги ягона таълим стандартларига асосланган ягона жаҳон таълим тизимини яратиш ғоясини келтириб чиқармоқда "(Аракелов А.В., Алиева М.Ф., 2017).

Глобаллашувнинг таълимга таъсири қуйидаги омилларга боғлиқ:

- умуман олганда ижтимоий соҳага ва хусусан, глобал иқтисодиётга хос бўлган неолиберал мафкурани таълимга ўтказиш;

- минтақавий ва глобал даражадаги таълим тизимларида интеграция жараёнлари имкониятларини объектив равишда аниқлайдиган илмий-техник тараққиёт ва ахборот технологияларини ривожлантириш;

- жаҳон ҳамжамиятининг замонавий шароитларда янги глобал қадриятларни шакллантириш истаги - умумий инсоният маданияти қадриятлари, улар орасида инсонпарварлик, бағрикенглик, бошқа маданият, миллат, ирқ, дин вакилларига ҳурмат, улар билан ҳамкорлик қилиш истаги. улар, маданиятларни ўзаро бойитишда етакчи бўлиши керак;

- Ғарб цивилизациясининг инсониятнинг иқтисодий, илмий, техник ва сиёсий ҳаётидаги устун мавқеи билан боғлиқ маънавий қадриятларни ғарбийлаштириш (америкалаштириш).

Таълимдаги глобаллашув жараёнлари бир неча жиҳатларда кўриб чиқилиши мумкин: *институционал, концептуал, процессуал.*

Институционал жиҳат турли хил халқаро таълим ташкилотларини яратишни ўз ичига олади. Масалан, ЮНЕСКО дунё таълим маконини ривожлантиришни ташкилий жиҳатдан тартибга солишни амалга оширади. Ушбу ташкилот глобал ва минтақавий барча мамлакатлар учун халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқади. Таълим соҳасидаги интеграция жараёнларининг ривожланишига фаол ҳисса қўшган ҳолда, ЮНЕСКОнинг норма яратиш фаолияти қуйидагиларга қаратилган:

- 1) таълим, фан ва маданият соҳасидаги халқлар ўртасидаги ҳамкорликни кенгайтириш учун шароит яратиш;
- 2) қонун устуворлиги ва инсон ҳуқуқларига умумий ҳурматни таъминлаш;
- 3) таълим соҳасидаги халқаро интеграциянинг ҳуқуқий асосларини тайёрлаш жараёнига кўпроқ мамлакатларни жалб қилиш;
- 4) дунёда, шу жумладан алоҳида минтақалар ва мамлакатларда таълим ҳолатини ўрганиш;
- 5) ривожланиш ва интеграциянинг самарали усулларини башорат қилиш;
- 6) қабул қилинган конвенсиялар ва тавсияларни тарғиб қилиш;
- 7) ҳар йили давлатларнинг таълим ҳолати тўғрисидаги ҳисоботларини йиғиш ва тизимлаштириш.

ЮНЕСКО бугунги кунда таълимга енг катта таъсир кўрсатадиган асосий институт бўлиб қолмоқда. Таълим соҳасидаги фаолиятини бир қатор муассасалар орқали амалга оширади, уларнинг асосийлари қуйидагилардир: Халқаро Таълим Бюроси ва ЮНЕСКО Таълим Институти (катталар таълими, умрбод таълим, катталар орасида саводсизликни енгиш).

Жаҳон банки таълим соҳасидаги глобаллашув жараёнларининг ривожланишида етарлича таъсирчан бўлиб қолмоқда. Жаҳон банки ўзининг таълим сиёсатининг асосий мақсади бугунги кунда билимларни репродуктив ўзлаштиришга йўналтирилган анъанавий усуллардан инновацион услубга ўтиш орқали таълим сифатини оширишга

кўмаклашиш, таълим жараёнининг индивидуаллигини таъминлаш барча иштирокчиларнинг фаол ижодий ҳамкорлиги; асосий таълим кўникмаларини ривожлантиришга йўналтирилган бўлиб, улар қуйидагиларни ўз ичига олади: ўқиш, ёзиш, ҳисоблаш, фикрлаш қобилиятлари, ижтимоий кўникмалар; профессионал ҳаракатчанликни таъминлаш учун зарур бўлган ҳар қандай ёшда ўқиш имкониятини бериш; таълим соҳаси инфратузилмасини оптималлаштириш.

Концептуальный жихат. Таълим соҳасидаги глобаллашув оқибатлари, унинг мақсади, тамойиллари, усуллари бир қатор тушунчаларга асос бўлди. Машҳур бразилиялик компаратист Жасира да Силва Комара мактаб ўқув дастурида турли маданиятларнинг ўзаро таъсир турига қараб, таълим глобаллашуви тушунчаларининг бутун спектрини уч гуруҳга бирлаштиришни таклиф қилди:

- ассимиляция қилиш, бир доминант миллатнинг устувор маданий-маърифий ривожланишини ва бирлашиш орқали бошқаларнинг таназзулини таъминлаш;

- турли хил маданий гуруҳларнинг ўзига хослиги ва ўзига хослигини таъкидлайдиган автоном ривожланишини белгилайдиган кўп маданиятли. Ушбу ёндашув ушбу маданиятларнинг ўзаро алоқалари, ўзаро бойиши учун олд шартларни яратмайди.

- кенг доирадаги алоқаларни ўрнатиш орқали турли хил маданиятларни ўзаро ва ўзаро бойитишга қаратилган маданиятлараро.

Процессуальный жихат. Глобал таълим ўзгаришларига мисоллар, яъни. процессуал жихатлар қуйидагилардир: ХВИИ асрда бутун цивилизациялашган дунёга кириш. синф-дарс тизими, 20-аср бошларида классик ўрта таълим монополиясидан классик ва реал ҳаётнинг биргаликдаги ҳаётига ўтиш, мажбурий бошланғич, сўнгра асосий (тўлиқ бўлмаган ўрта) таълимни жорий етиш, таълимни ривожлантириш ва жорий етиш сифат стандартлари.

Болония жараёни таълим глобаллашувининг намунаси сифатида. Болония жараёни бу ягона Европа олий таълим майдонини яратиш мақсадида Европа мамлакатларининг таълим тизимларини бирлаштириш ва уйғунлаштириш жараёнидир. Жараён бошланишининг расмий санаси 1999 йил 19 июнда Болонияда бўлиб ўтган махсус конференцияда 29 Европа давлатларининг таълим вазирлари "Европа олий таълим зонаси" декларациясини ёки Болония декларациясини қабул қилган деб ҳисобланади.

Болония декларациясининг асосий қоидалари. Декларациянинг мақсади Европа олий таълим соҳасини ташкил этиш, шунингдек, Европа олий таълим тизимини глобал миқёсда фаоллаштиришдир. Декларацияда етти асосий фикр мавжуд.

1. Европа фуқароларини иш билан таъминлаш ва Европа олий таълим тизимининг халқаро рақобатбардошлигини ошириш учун дипломлар кўшимчасини киритиш орқали таққосланадиган даражалар тизимини қабул қилиш.

2. Икки циклли таълимни жорий этиш: бакалаврият ва аспирантура. Биринчи цикл камида уч йил давом этади. Иккинчиси магистр ёки докторлик даражасига олиб келиши керак.

3. Талабаларнинг кенг қўламдаги ҳаракатчанлигини қўллаб-қувватлаш учун Европанинг меҳнатни талаб қиладиган кредит тизимини жорий этиш (кредит тизими). Шунингдек, у талабанинг ўрганилаётган фанларни танлаш ҳуқуқини таъминлайди. ЕСТС (Европа кредит ўтказиш тизими) ни "умрбод ўрганиш" концепцияси доирасида ишлашга қодир бўлган аккумулятив тизимга айлантириш асосини олиш таклиф этилмоқда.

4. Талабаларнинг ҳаракатчанлигини сезиларли даражада ривожлантириш (аввалги иккита фикрни бажариш асосида). Ўқитувчилар ва бошқа ходимларнинг Европа минтақасида ишлаш вақтларини ҳисобга олган ҳолда уларнинг ҳаракатчанлигини ошириш. Трансмиллий таълим стандартларини белгиланг.

5. Қиёсланадиган мезон ва методологияларни ишлаб чиқиш мақсадида сифатни таъминлаш бўйича Европа ҳамкорлигини ривожлантириш.

6. Университет ичидаги таълим сифатини бошқариш тизимларини жорий етиш ва талабалар ва иш берувчиларни университетлар фаолиятини ташқи баҳолашга жалб қилиш.

7. Олий ўқув юртларида, айниқса ўқув дастурларини ишлаб чиқиш, муассасалараро ҳамкорлик, ҳаракатчанлик схемалари ва қўшма ўқув дастурлари, амалий машғулотлар ва тадқиқотлар соҳасида зарур бўлган Европа муносабатларини тарғиб қилиш.

Таълим тизимидаги глобаллашувнинг асосий элементи ўз саёҳатини компьютер ва ахборот технологияларининг кескин ва жадал ривожланиши билан бошлаган жамиятни ахборотлаштиришга айланди. Ахборот глобаллашуви сизнинг уфқингизни кенгайтириш, одамлар ва маданиятларнинг хилма-хиллигини кўриш, илм-фан ва техниканинг сўнгги ютуқлари билан танишиш имконини берди. Замонавий ахборот технологиялари туфайли ўқув жараёни сифат жиҳатидан янги шаклларда шакллана бошлади. Масофавий таълим пайдо бўлди ва тез ривожлана бошлади. Интернет ногиронларнинг айрим гуруҳлари учун ҳаётий аҳамиятга ега бўлган уйда таълим олишга имкон беради. Янги технологиялар визуализация, ўқув жараёнида аниқлик каби муҳим масалани ҳал қилишга имкон беради. Ўқув материални яхшироқ ўзлаштиришга имкон берадиган графикалар, диаграммалар, муайян жараённинг ривожланиш динамикаси, чизмалар ва бошқалар нафақат Интернет, балки СД да тақдим етилган таълим дастурларининг ажралмас қисмига айланди. Янги технологиялар ёрдамида талабаларда бошқа имкониятлар мавжуд, масалан, он-лайн конференциялар ва мунозаралар реал вақт режимида, тармоқ кутубхоналари ва маълумотлар банкларига кириш. Ва ниҳоят, Интернет ва бошқа янги технологиялар таълим жараёнини узлуксиз қилади. Таълим олган киши ўзининг билим захирасини бутун келажак ҳаёти давомида деярли тўлдиради. ЙУНЕСКОнинг фикрига кўра, жамият

глобаллашув жараёни ва жамиятнинг демократик ривожланишига ҳисса қўшадиган ҳаёт давомида таълим олиш бўлиши керак бўлган ижтимоий шартномага муҳтождир. Узлуксиз таълим тезкор технологик силжишлар шароитида, янги касбларни ва мутахассисларга бўлган талабнинг тузилишини башорат қилиб бўлмайдиган шароитда зарурдир.

Янгиликларга қодир ижодий фикрлайдиган мутахассисларни шакллантириш таълимни ривожлантиришнинг асосий вазифаларидан бири бўлиши керак. Бир қатор мамлакатлар бундай одамларни бошқа мамлакатлардан жалб қилиш учун махсус давлат дастурларини ишлаб чиқдилар. Бундай дастурларни молиялаштириш ушбу давлатларга рақобатбардош устунликни таъминлаб, янгиликларни яратишга имкон беради. Ҳозир инновация учун ажратилаётган маблағлар нафақат ўқув юртлари, шунингдек кўплаб корхоналар ва илмий-тадқиқот ва лойиҳалаш ташкилотларининг асосий фондларини янгилашга, балки барча турдаги лойиҳалаш ва тажриба гуруҳларини яратишга йўналтирилиши керак. "Университет-корхона" ва илмий-тадқиқот институтларини ўзаро боғлаш амалиёти янада кенгроқ амалга оширилиши керак.

Замонавий мутахассисни тайёрлашда давлат ва бизнес хорижий мамлакатлар, дунёнинг етакчи университетлари ва акциялар билан алоқаларни кенгайтириш учун кўпроқ маблағ ўжратиши керак. Инновацион ривожланишнинг юқори суръатларини бошдан кечириётган Жануби-Шарқий Осиё мамлакатлари ва Хитой бу билан ўзларининг кўплаб талабаларини дунёнинг етакчи мамлакатларига жўнатмоқдалар.

Глобаллашув шароитида жамият нафақат билим савиясини оширишни, балки юқори сифатли, инновацион таълимни талаб қилади.

Тиббиётда глобализация

Тиббиётда глобаллашув - бу тиббиётни глобал, умуминсоний табиат ҳодисасига айлантириш жараёни. Миллионлаб одамлар юқоридаги касалликларга мойил. Тиббиёт соҳасига нафақат тиббиёт мутахассислари,

балки тиббиёт ходимлари, журналистлар ва сиёсатчилар ҳам жалб қилинган. Касалликлар инсон ҳаётининг барча жабҳаларига сезиларли таъсир кўрсатади. Тиббиёт одамларнинг соғлиғини ҳимоя қилишнинг енг кучли механизмларидан бирига айланмоқда. Атроф муҳитдаги зарарли моддалар сонининг катастрофик тарзда кўпайиши ва микроблар дунёсининг антибиотикларга қарши "қарши ҳужумлари" нинг кучайиши инсоният учун номаълум касалликлар сонининг тез ўсишига ва уларнинг табиатининг кескин асоратига олиб келади: ОИТС, кўпайиш онкология, сил касаллиги эпидемияси, янги касалликлар ("парранда" гриппи, "чўчка" гриппи, СОВИД-19) ва бошқалар. Касалликларнинг пандемияси асосий умумий механизмлар асосида касалликларнинг ўсишига қарши чораларни ишлаб чиқишни долзарб қилиб қўяди.

Ҳар қандай давлат аҳолиси соғлиғининг ҳолати бевосита кўрсатилаётган тиббий ёрдам сифатига боғлиқ. Ушбу сифатни белгилайдиган шарт-шароитлар хилма-хилдир, аммо устувор йўналиш тиббиёт ходимларининг касбий тайёргарлигига тегишли бўлиб, уларнинг даражаси тиббий таълимнинг сифати ва мазмуни билан белгиланади - шифокорлар, фармацевтлар, ҳамширалар ва илмий ходимларни тайёрлаш ва такомиллаштириш тизими. ва педагогик тиббиёт ходимлари.

Шу билан бирга, ўқув дастурлари ва модуллариининг мазмуни, мавзуси, мавзуси, сифати ва самарадорлиги сўнгги ўн йилликлар ичида тиббиёт ва соғлиқни сақлаш соҳасида содир бўлган ва юз бераётган чуқур ва зиддиятли ўзгаришларни ҳисобга олишнинг тўлиқлигига боғлиқ. Ушбу ўзгаришларнинг асосий сабаби глобаллашувдир, бу янги ахборот (асосан компьютер) технологияларига асосланган ягона глобал молиявий-иқтисодий маконни шакллантириш ва кейинчалик ривожлантириш жараёни.

Глобаллашув илмий тиббий билимларнинг мазмунини фаол равишда ўзгартирмоқда, тиббиёт ходимлари томонидан уни олиш ва тушуниш жараёнларига таъсир кўрсатмоқда. Тиббий таълимни ташкил етишда ҳали ҳам етарлича инобатга олинмаган жиҳатларга еътибор қаратиш зарур.

Социологлар замонавий даврга хос дунёвий таълимнинг инсонпарварлик моделининг инқирози, таълим ва фаннинг парадигмаси ўзгариши ҳақида гапиришади. Постмодерн таълим, инсонпарварлик эмас, балки индивидуалистик кадриятларга еътибор қаратиб, "одамдан кейинги", яъни идеалга эмас, балки жамиятга эмас, балки ўзига ва унинг корпорациясига хизмат қиладиган касбга йўналтирилган мутахассисни тарбиялайди. "ахлоқий алиби" ни таъминлаш ...

Тиббиёт олий ўқув юртининг обрўсини унчалик катта номлар ва буйруқлар эмас, балки амалиётни тугатган битирувчилар яратадилар. Ривожланган мамлакатларда олий тиббий таълим бозорида доимо иштирок этиш орқалигина сиз ўз брендингизни сақлаб қолишингиз мумкин. АҚШ конунларига кўра, хусусан, ЖССТ томонидан рўйхатдан ўтган ҳар қандай тиббиёт университетининг дипломлари ва ушбу мамлакат ҳукумати томонидан ваколат берилган FAIMER агентлиги (Халқаро тиббий таълим ва тадқиқотлар соҳасида илгарилаш фонди) билан битирувчилар тенг ва (маҳаллий университетлар битирувчилари сингари) шахсий билим даражасини синаб кўриш (Америка Қўшма Штатлари Медиса лЛ Лисенсе Ехаминатион - биомедикал ва клиник билимлар ва клиник кўникмаларга бағишланган 3 қисмдан) резидентлик (клиник резидентлик), сўнгра тиббиёт факултетини тугатганидан қатъи назар, тиббий амалиётга мурожаат қилиши мумкин. Диплом егасининг шахсий қобилиятлари ва билими ҳал қилувчи аҳамиятга ега, биринчи навбатда - профессионал инглиз тилини билиш, чунки барча имтиҳонлар инглиз тилида ўтказилади. Шу билан бирга, сизнинг алмаматерингизнинг Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти рўйхатига кириши мажбурийдир: ВОЗ томонидан Копенгаген университети билан ҳамкорликда яратилган "Авиценна каталоглари" да қайд етилмасдан, нафақат тиббиёт, балки бошқа университетлар ҳам рўйхати берилган. соғлиқни сақлаш ходимларини тайёрлаш ва асосий тиббий маълумот бериш, чет еллик абитурийентлар учун университет йўқотишлари жозибали ва у ерда олинган дипломлар чет елда қонунийлигини талаб қила олмайди.

Карерани давом еттириш учун Америка танлови учун сиз FAIMER маълумотлар базасида айтиб ўтилган тиббиёт мактабларига еътибор қаратишингиз керак. Яқинда ушбу агентлик маълумотлар базасини Бутунжаҳон тиббий таълим федерацияси каталоги билан бирлаштиришга келишиб олди. Кўрсатилган базалар рейтинг эмас. Улар товар жамиятида таълим хизматларини етказиб берувчиларнинг ҳар қандай давлат рейтингига хос бўлган субъективликдан маҳрум бўлиб, ўзларининг мамлакатларида асосий тиббий таълимни қонуний равишда берадиган, умумий амалиёт шифокори малакасини берадиган барча тиббиёт университетларини ўз ичига олади. Уларда фақат стоматология ёки бошқа бирон бир тор мутахассисликни ўқитадиган мактабларда, уларнинг деворларида асосий тиббий маълумотларга ега бўлмаган жойлар мавжуд эмас (масалан, шифокорларнинг малакасини ошириш институтлари). Табиақхунослик асосида эмас, балки етник анъаналарга асосланган турли хил даволаш мактаблари ҳам киритилмаган. ЖССТ, FAIMER ва Авиценна каталоглари автоматик равишда рўйхатдан ўтган ваколатли орган - маълум бир мамлакат Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан расмий равишда еълон қилинган университетларни рўйхатдан ўтказди (FAIMER учун миллий Таълим вазирлигининг хати ҳам қабул қилинади). Авицена каталогларида ҳар қандай ходим инглиз тилини билиши ва бир соатдан озроқ вақт сарфлаши мумкин, тиббий мактабни он-лайн рўйхатдан ўтказиши ва бу ҳақда барча маълумотларни тақдим етиши мумкин (маълумотлар базаси муаллифлари томонидан кейинги текширилиши билан).

Глобаллашув илмий тиббий билимларнинг мазмунини фаол равишда ўзгартирмоқда, тиббиёт ходимлари томонидан уни олиш ва тушуниш жараёнларига таъсир кўрсатмоқда. Тиббий таълимни ташкил етишда ҳали ҳам етарлича инобатга олинмаган жиҳатларга еътибор қаратиш зарур.

Социологлар замонавий даврга хос дунёвий таълимнинг инсонпарварлик моделининг инқирози, таълим ва фаннинг парадигмаси

Ўзгариши ҳақида гапиришади. Постмодерн таълим, инсонпарварлик эмас, балки индивидуалистик кадриятларга еътибор қаратиб, "одамдан кейинги", яъни идеалга эмас, балки жамиятга эмас, балки ўзига ва унинг корпорациясига хизмат қиладиган касбга йўналтирилган мутахассисни тарбиялайди. "ахлоқий алиби" ни таъминлаш ...

Тиббиёт олий ўқув юртининг обрўсини унчалик катта номлар ва буйруқлар эмас, балки амалиётни тугатган битирувчилар яратадилар. Ривожланган мамлакатларда олий тиббий таълим бозорида доимо иштирок этиш орқалигина сиз ўз брендингизни сақлаб қолишингиз мумкин. АҚШ конунларига кўра, хусусан, ЖССТ томонидан рўйхатдан ўтган ҳар қандай тиббиёт университетининг дипломлари ва ушбу мамлакат ҳукумати томонидан ваколат берилган FAIMER агентлиги (Халқаро тиббий таълим ва тадқиқотлар соҳасида илгарилаш фонди) билан битирувчилар тенг ва (маҳаллий университетлар битирувчилари сингари) шахсий билим даражасини синаб кўриш (Америка Қўшма Штатлари Медиса лЛ Лисенсе Ехаминатион - биомедикал ва клиник билимлар ва клиник кўникмаларга бағишланган 3 қисмдан) резидентлик (клиник резидентлик), сўнгра тиббиёт факултетини тугатганидан қатъи назар, тиббий амалиётга мурожаат қилиши мумкин. Диплом еғасининг шахсий қобилиятлари ва билими ҳал қилувчи аҳамиятга ега, биринчи навбатда - профессионал инглиз тилини билиш, чунки барча имтиҳонлар инглиз тилида ўтказилади. Шу билан бирга, сизнинг алмаматерингизнинг Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти рўйхатига кириши мажбурийдир: ВОЗ томонидан Копенгаген университети билан ҳамкорликда яратилган "Авиценна каталоглари" да қайд етилмасдан, нафақат тиббиёт, балки бошқа университетлар ҳам рўйхати берилган. соғлиқни сақлаш ходимларини тайёрлаш ва асосий тиббий маълумот бериш, чет еллик абитурийентлар учун университет йўқотишлари жозибали ва у ерда олинган дипломлар чет елда қонунийлигини талаб қила олмайди. Карерани давом еттириш учун Америка танлови учун сиз FAIMER маълумотлар базасида айтиб ўтилган тиббиёт мактабларига еътибор

каратишингиз керак. Яқинда ушбу агентлик маълумотлар базасини Бутунжаҳон тиббий таълим федерацияси каталоги билан бирлаштиришга келишиб олди. Кўрсатилган базалар рейтинг эмас. Улар товар жамиятида таълим хизматларини етказиб берувчиларнинг ҳар қандай давлат рейтингига хос бўлган субъективликдан маҳрум бўлиб, ўзларининг мамлакатларида асосий тиббий таълимни қонуний равишда берадиган, умумий амалиёт шифокори малакасини берадиган барча тиббиёт университетларини ўз ичига олади. Уларда фақат стоматология ёки бошқа бирон бир тор мутахассисликни ўқитадиган мактабларда, уларнинг деворларида асосий тиббий маълумотларга ега бўлмаган жойлар мавжуд эмас (масалан, шифокорларнинг малакасини ошириш институтлари). Табиақхунослик асосида эмас, балки етдик анъаналарга асосланган турли хил даволаш мактаблари ҳам киритилмаган. ЖССТ, FAIMER ва Авиценна каталоглари автоматик равишда рўйхатдан ўтган ваколатли орган - маълум бир мамлакат Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан расмий равишда ёшон қилинган университетларни рўйхатдан ўтказди (FAIMER учун миллий Таълим вазирлигининг хати ҳам қабул қилинади). Авицена каталогларида ҳар қандай ходим инглиз тилини билиши ва бир соатдан озроқ вақт сарфлаши мумкин, тиббий мактабни он-лайн рўйхатдан ўтказиши ва бу ҳақда барча маълумотларни тақдим этиши мумкин (маълумотлар базаси муаллифлари томонидан кейинги текширилиши билан).

Таълим, ҳам фундаментал, ҳам амалий, авваламбор, маълум бир профессионал фикрлашни, шунинг учун тилни тарбиялашдир. Чет елликларга дарс бериш нафақат маълумот, балки маданиятлараро мулоқотдир.

Болония жараёни ўқув дастурлари ва транскриптларда, ихтисосликлар рўйхатида сўзлар ва терминларни бирлаштирилишини талаб қилади. Беморларни инвазив бўлмаган текширишнинг замонавий имкониятлари даволаш ва диагностика жараёнида молекуляр генетик тадқиқотлар

даражасига қадар кенгайтирилди. Бу биомедикал ва клиник фанлар каторида ўқитишни қайта интеграциялаш учун замин яратади. Балки биология бакалаврлари учун ҳам (субординация-резидентлик сифатида) тиббиёт факултети талабалари учун ҳам очик бўлган "патобиология - таржима тиббиёти" йўналиши бўйича ўқитишни бошлаш вақти келди, "патобиолог" ни жорий этиш орқали мутахассисликлар номенклатурасини ўзгартириш. "ёки" клиник патолог"? Бу аллақачон Европа Иттифоқининг кўплаб мамлакатларида амалга оширилган. Буюк Британияда клиник патолог, функционал, морфологик, шунингдек лаборатория иммунологик ёки биокимёвий диагностика билан шуғулланадиган тиббий даражага ега бўлган ҳар қандай мутахассис ҳисобланади. Мамлакатимизда бу ном Совет давридан буён фақат патологларга берилган, қолганлари еса ғалати, инглиз тилига таржима қилиш қийин бўлган совет вазирликларида туғилган: "функционал диагностика хонасининг шифокори", "лаборатория шифокори", ва бошқалар.

Тиббий терминология глобал тиббий алоқанинг барча иштирокчилари томонидан тушунилиши керак. Бошқача қилиб айтганда, миллий, маданий ёки ижтимоий мансублигидан қатъи назар, ушбу сўз бойлигидан фойдаланиш тушунмовчиликларни, ҳодисаларни ноаниқ талқин қилишни, даволаш усуллари, дори-дармонларни келтириб чиқармаслиги керак. Шунинг учун тиббиёт тили лотин ва юнон тилларига йўналтирилган. Қарз олиш траекторияси инглиз тилидан рус тилига ўтади. Лотин ва юнонча атамаларнинг ишлаши халқаро алоқалар учун воситачи тилга айланган инглиз тилининг аҳамияти билан боғлиқ, чунки ХХИ асрда фаннинг инновацион табиати матрица сифатида инглиз тилидаги терминосферанинг ролини мустаҳкамлади. глобаллашган фан. Инглиз тили кенг тарқалганлиги, она тилида сўзлашадиганларнинг кўплиги туфайли дунёда алоҳида ўрин тутди. Шу сабабли, турли маданиятларга мансуб олимлар томонидан инглиз тилидан фойдаланиш чегараларининг кенгайтишининг

сабаблари тиббиёт ва коммуникация технологиялари соҳасидаги глобаллашув жараёнлари билан боғлиқ.

Тиббиёт тилининг узлуксиз ривожланиши бир неча омилларга боғлиқ:

- 1) лотин тилининг фан ва таълимнинг умуметироф етилган тили мақоми;
- 2) деонтологик принциплар, врачнинг ишнинг ҳақиқий ҳолатини тушунарсиз сўзлар орқасида бемордан яшириш истаги;
- 3) тил ресурсларини тежаш қобилияти.

Терминологик тизимларни бирлаштириш мумкин бўлмаган ҳолатлар мавжуд, улар уйғунлашади. Шу муносабат билан россиялик олимлар Россия Федерациясининг стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш кўмитаси томонидан тасдиқланган ва кўрсатмалар шаклида нашр етилган терминологик тизимларни уйғунлаштириш бўйича методологияни ишлаб чиқдилар. Ушбу техника ўзини тиббиёт соҳасида халқаро алоқа воситаларини такомиллаштиришнинг самарали воситаси сифатида намоён етди. Тиббиётнинг ягона халқаро терминологиясини шакллантириш унинг глобаллашув шароитида ривожланишининг объектив намунасидир. Ушбу узоқ муддатли жараённинг бошланғич нуқтаси асосий тушунчалар - "касаллик, аломатлар, даволаш усуллари" нинг моҳияти ва алоқаларини аниқ белгилашдир.

Инсоният глобаллашуви биринчи навбатда лингвистик равишда глобал алоқаларни ривожлантиришни талаб қилади. Тиббий луғатларни, тезаурилари уйғунлаштириш керак, чунки инсонларнинг глобал ҳамжамиятга интеграциялашув жараёнлари лисоний бўлиниш туфайли тўсқинлик қилмоқда.

Тиббиёт ва тиббий луғатни глобал мувофиқлаштириш вазифалари бир-бири билан чамбарчас боғлиқ, бир-бирига боғлиқ, бир-биридан ажралмас, шунинг учун уларни барча манфаатдор томонлар иштирокида зарур мутахассисларни жалб қилган ҳолда ҳал қилиш керак.

ДАРСНИНГ АМАЛИЙ ҚИСМИ

Вазифа 1. *Фундаментал фанларнинг глобаллашув жараёнида мавзунинг ўрни ва ўрнини аниқланг.*

Вазифа 2. *Тиббий таълимнинг глобаллашуви тўғрисида ишио тайёрланг.*

Вазифа 3. *Таълимнинг глобаллашувида факултет иштирокининг сценарийсини ишлаб чиқиш.*

Махсус адабиётлар

37. Алемасов В., Мамадалиев Ш. Илмий тадқиқот: методология, методика, ижодиёт. Катта илмий ходимлар-изланувчилар ва мустақил изланувчилар учун қўлланма. II қисм. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 52 б.

38. Бусыгин А.Г., Левина С.В., Александрова А.А. Естественнонаучное образование в высшей педагогической школе: поиск новых подходов. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки, т. 21, №69, 2019. С.16-21.

39. Вельков В.В. Многомерная биология XXI века и клиническая лабораторная диагностика. Лабораторная медицина. 2008. №9. С. 13-18.

40. Вовк С.П., Гинис Л.А. Элементы эволюционного моделирования принятия решения в сложных системах с динамичными видами иерархий // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 6-1. – С. 47-51

41. Гам В.И., Михайлова В.Е. Современные формы организации повышения квалификации педагогов. Russian journal of Education and Psychology. Vol.9, Number 1. <http://ej.soc-journal.ru>. 2018. С.119-133.

42. Запесоцкая И.В., Кузнецова А.А., Моргун Л.А., Данилова А.В. Информационные и коммуникационные технологии в медицинском образовании // Медицинское образование и профессиональное развитие. 2019. Т. 10, № 4. С. 52–61. doi: 10.24411/2220-8453-2019-14003.

43. Нечаев В.С., Саурина О.С. Медицинское образование и вызовы глобализации. Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. 2016; 24 (1). С.31-34.

44. Перспективы развития высшего образования: Сборник №6/ Главный редактор профессор Рахматуллаев М.А. – Ташкент. 2018. 90 с.

45. Подопригора Ю.В., Захарова Т.В., Кроза Д. Современные университетские кампусы с использованием зеленых инноваций: зарубежный и российский опыт. Международный журнал. №28(2), 2020. С. 220-226.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ №3

ЖАҲОН ТИББИЁТ МАКТАБИНИНГ ИНДЕКСЛАРИ (WORLD DIRECTORY OF MEDICAL SCHOOLS). ЖАҲОН СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТАЪЛИМИ ФЕДЕРАЦИЯСИ (WORLD FEDERATION FOR MEDICAL EDUCATION, WFME) (2 часа).

Дарс мақсади.

1. World Directory of Medical Schools.
2. World Federation for Medical Education.

ДАРСНИНГ НАЗАРИЙ ҚИСМИ

Бутунжаҳон тиббиёт мактаблари каталоги (World Directory of Medical Schools)- тиббий таълим берадиган муассасаларнинг оммавий маълумотлар базаси. Маълумотномада 3300 дан ортиқ фаолият юритаётган тиббиёт мактаблари рўйхати келтирилган. Қўлланма Жаҳон тиббий таълим федерацияси (WFME) ва Халқаро тиббий таълим ва тадқиқотларни ривожлантириш жамғармаси (FAIMER) билан ҳамкорликда нашр етилган. Маълумотлар базаси учун "тиббиёт мактаби" "асосий тиббий малакага олиб борадиган тўлиқ ёки тўлиқ ўқув дастурини таъминлайдиган муассаса; яъни тиббиёт билан шуғулланиш учун лицензия олишга имкон берадиган малака.

ёки шифокор. " 2020 йилга келиб маълумотлар базасида 3300 дан ортиқ фаол тиббиёт мактаблари ва 180 дан ортиқ ўз фаолиятини тўхтатган ёзувлар мавжуд. У AVICENNA WMFE тиббиёт қўлланмасини FAIMER халқаро тиббий таълим бўйича қўлланма (IMED) билан бирлаштириб, аввалги каталогларнинг ҳар биридаги мактабларни ўз ичига олган ягона, кенг камровли манба яратиш учун яратилган.

World Directory of Medical Schools

Home About Sponsors Subscription Search

Search the World Directory

It is the mission of the World Directory of Medical Schools to list all of the medical schools in the world, with accurate, up-to-date, and comprehensive information on each school.

The World Directory of Medical Schools has been developed through a partnership between the World Federation for Medical Education (WFME) and the Foundation for Advancement of International Medical Education and Research (FAIMER).

The World Directory provides a comprehensive compilation of the information previously contained in the IMED and Avicenna directories.

WFME WFME is the global organization concerned with education and training of medical doctors. WFME's mission is to strive for better health care for all mankind; WFME's primary objective is to enhance the quality of medical education worldwide, with promotion of the highest scientific and ethical standards in medical education. This objective is met through the development of standards in medical education, by the promotion of accreditation of medical schools, with the development of databases on medical education, through projects on the future of medicine and medical education, and through other publications and partnerships.

Contact:
World Federation for Medical Education
13A chemin du Levant
01210 Ferney-Voltaire
France
www.wfme.org

FAIMER FAIMER seeks to improve the health of communities by improving health professions education. By creating educational opportunities, conducting research, and providing data resources, it serves international communities of educators, researchers, regulators, and policy makers—each a potential change agent for better health care. Through worldwide activities, FAIMER combines its own expertise with that of local experts to create meaningful and sustained improvements in the systems that produce health care providers and deliver health care.

Contact:
FAIMER
3624 Market Street
Philadelphia, PA 19104-2685
USA
www.faimer.org

Inquiries and other correspondence regarding the World Directory may be sent to info@wdoms.org.

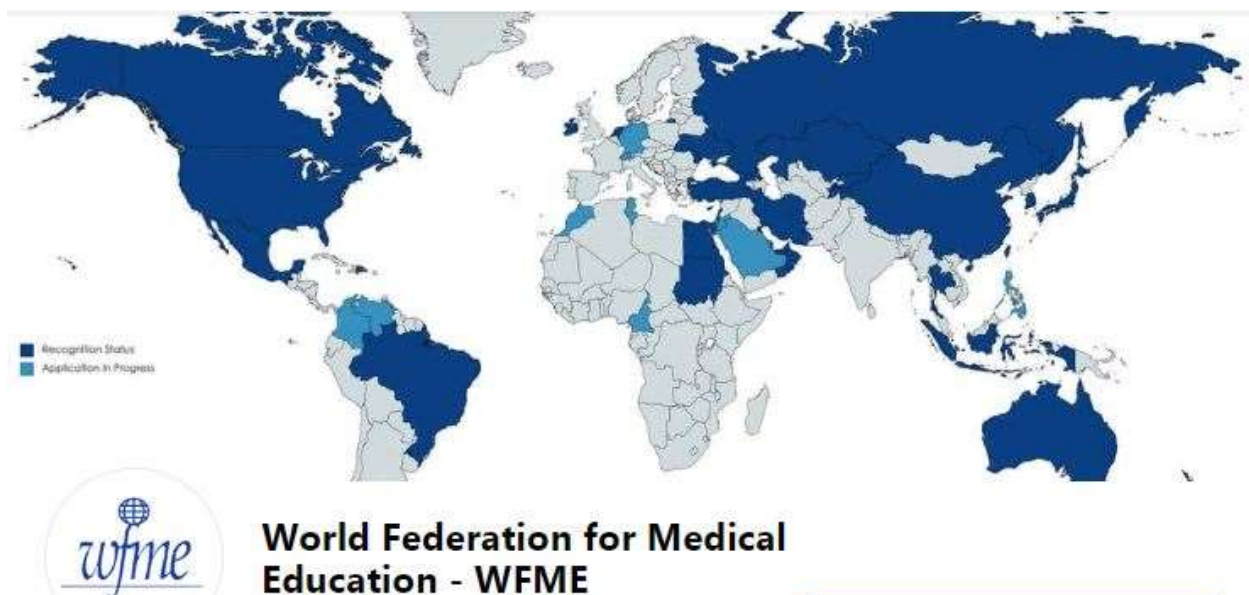
Last updated June 1, 2016.

Copyright © 2014-2020 by the World Federation for Medical Education and the Foundation for Advancement of International Medical Education and Research. All rights reserved.
[Terms](#) | [Privacy](#)

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ЖССТ) дастлаб Жаҳон тиббиёт мактаблари маълумотномасини 1953 йилдан 2007 йилгача Жаҳон тиббий таълим федерациясига (WFME) юкламасдан олдин нашр етди, у

AVICENNA тиббиёт бўйича қўлланмасига айланди. Халқаро тиббий таълим ва тадқиқотларни ривожлантириш фонди (FAIMER) томонидан 2002 йилдан буён тиббий таълимнинг алоҳида Халқаро маълумотномаси (IMED) нашр этилган. 2012 йил март ойида Авиценна ва IMED каталогларни ягона кенг каталогга бирлаштиришга келишиб олдилар. 2014 йил апрел ойида расмий равишда ишга туширилган тиббий мактабларнинг янги Жаҳон каталоги WMFE ва FAIMER томонидан бошқарилади. Кейинчалик Авиценна ва IMED каталоглари тўхтатилди. Асосий ҳомийлар - Австралия Тиббий Кенгаши, Халқаро тиббиёт битирувчилари учун таълим бўйича комиссия ва Канаданинг Тиббий Кенгаши.

Бутунжаҳон тиббий таълим федерацияси (WFME) - бу дунё бўйлаб шифокорларни ўқитиш ва ўқитишга бағишланган нодавлат ташкилотдир. WFME нинг асосий мақсади "тиббий таълимнинг энг юқори илмий ва ахлоқий стандартларини илгари суриш билан бирга дунё бўйлаб тиббий таълим сифатини ошириш" дир. Ташкилот тиббий таълим стандартларини ишлаб чиқади ва тиббиёт мактабларининг аккредитациясини илгари суради. У шунингдек, Тиббиёт мактаблари Бутунжаҳон каталогининг ҳамраиси. WFME ўзининг олти минтақавий тиббий таълим ассоциациялари ва бошқа халқаро ташкилотлар, шу жумладан Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти ва Жаҳон тиббиёт ассоциацияси, WFME ассоциацияланган аъзолари ва дунёдаги тиббиёт мактаблари билан ҳамкорликда ишлайди.

WFME 1972 йил 30 сентябрда Копенгагенда ташкил етилган. Таъсисчилари Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ЖССТ) ва Жаҳон тиббиёт бирлашмаси (WMA). 1988 йилда Тиббий таълим бўйича Бутунжаҳон конференцияси тиббий таълимга бўлган миллий еҳтиёжларни ва амалда сифатга еришиш учун тиббиёт ходимларининг узлуксиз ўқитилишини ақс еттирувчи соғлиқни сақлаш тизими ва таълим тизими ўртасида яқинроқ ҳамкорлик қилишни талаб қиладиган Единбург декларациясини тасдиқлади. Декларация Бутунжаҳон соғлиқни сақлаш ассамблеяси томонидан 1989 йилда қабул қилинган. Тиббий таълимнинг миллий еҳтиёжларга жавоб берадиган жиҳати 1993 йилда бўлиб ўтган Бутунжаҳон тиббий таълим саммитида ҳам таъкидланган. WFME 2010 йилда бошланган тиббиёт мактаблари учун ижтимоий жавобгарлик бўйича глобал консенсус лойиҳасида иштирок етди. тиббий таълим ва жамият ўртасидаги ҳамкорликка ва алоқаларга қаратилган бўлиб, беморлар ва жамиятнинг соғлиқни сақлаш еҳтиёжларини қондириш зарурлигини таъкидлади. 2008-2014 йилларда WFME тиббиёт мактаблари, фармацевтика мактаблари, соғлиқни сақлаш мактаблари ва бошқа академик тиббиёт мутахассисликлари тўғрисидаги оммавий маълумот базаси бўлган Авиценна маълумотномасини олиб борди, кейинчалик IMED билан

бирлаштирилиб, Тиббиёт мактабларининг Бутунжаҳон каталогини яратди. WFME илгари Бетхесда, Мериленд (АҚШ) ва Единбургда (Буюк Британия), яқинда еса Копенгаген (Дания) ва Ферни-Волтерда (Франция) офисларга ега еди. Ҳозирда ташкилот Буюк Британия ва Францияда рўйхатдан ўтган.

WFME ҳозирда учта йирик лойиҳага устувор аҳамият бермоқда: тиббий таълим сифатини ошириш учун глобал стандартларни яратиш, Тиббий мактабларнинг Бутунжаҳон каталогини бошқариш ва аккредитацияни тан олиш. Жаҳон стандартларини ишлаб чиқишда WFME тиббий таълимнинг ҳар уч босқичи учун биттадан учта халқаро ишчи гуруҳларни тайинлади: асосий (бакалавр) тиббий таълим (БМЕ) аспирантурадан кейинги тиббий таълим (ПМЕ) узлуксиз тиббий таълим (СМЕ) / узлуксиз тиббий таълим (СПД) стандартлар бўйича WFME тиббиёт мактабларини жаҳон стандартлари ва миллий ехтиёжлар шароитида қуриш бўйича кўрсатмалар беради. FAIMER билан биргаликда WFME бутун дунё бўйлаб тиббиёт мактабларининг жамоат маълумотлар базаси бўлган Тиббиёт мактабларининг Бутунжаҳон каталогини бошқаради. WFMEни тан олиш дастури дунёдаги тиббиёт мактабларининг аккредитациясини халқаро миқёсда тан олинган стандартларга мувофиқлигини таъминлашга қаратилган. WFME аккредитация қилувчи агентликларга талабнома юборадиган ва келишилган стандартга жавоб берадиган сифатида баҳоланадиган мақомларни тақдим этади.

ECFMG ҳақида

Basic medical education	Postgraduate medical education	Continuing professional development
1. Mission and Objectives	1. Mission and Outcomes	1. Mission and Outcomes
2. Educational Programme	2. Training Process	2. Learning Methods
3. Assessment of Students	3. Assessment of Trainees	3. Planning and Documentation
4. Students	4. Trainees	4. The Individual Doctor
5. Academic Staff/Faculty	5. Staffing	5. CPD Providers
6. Educational Resources	6. Training Settings and Educational Resources	6. Educational Context and Resources
7. Programme Evaluation	7. Evaluation and Training Process	7. Evaluation of Methods and Competencies
8. Governance and Administration	8. Governance and Administration	8. Organisation
9. Continuous Renewal	9. Continuous Renewal	9. Continuous Renewal

2011 йилда WFME глобал стандартлардан бутун дунё бўйлаб тиббиёт мактабларининг тахминан ярми фойдаланган деб тахмин қилди. Стандартлар Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти томонидан тасдиқланган (2013 йил аккредитация бўйича брифингга қаранг), Жаҳон тиббиёт бирлашмаси (2004 йил қарор) ва ИАМРА (2016 йил аккредитация тўғрисидаги баёнотга қаранг).

Мақсадли аудитория: соғлиқни сақлаш органлари, тиббиёт бирлашмалари, тиббиёт мактаблари, барча мамлакатларда асосий тиббий таълим билан шуғулланадиган миллий ва халқаро муассасалар ва ташкилотлар.

Стандартлар тиббий таълим дастурларини лойиҳалаш, сақлаш ва такомиллаштиришнинг асосий принциплари ва илғор тажрибаларини ҳозирги тушунчамизга асосланади.

Стандартлар тиббий таълим дастурларини ишлаб чиқиш ва баҳолаш, тиббий таълим дастури билан боғлиқ кучли ва заиф томонларни ташхислашни осонлаштириш ва сифатни оширишни рағбатлантириш учун мўлжалланган.

Ҳар бир агентлик ёки назорат қилувчи орган тегишли стандартларни кўриб чиқиши ва маҳаллий шароитга мос версиясини ишлаб чиқиши керак. Ушбу маҳаллий контекстуал стандартлар асл WFME стандартлари билан таққосланган бўлса фойдали бўлади.

Ҳамма меъёрлар ҳар бир шароитда қўлланилмайди.

Тиббиёт мактаби қониқарли умумий даражага еришиши ва барча стандартлар ва қўйи стандартларга жавоб бермасдан (зарур ҳолларда) аккредитациядан ўтиши мумкин.

Стандартлар дастурининг вазифалари

Тиббий таълим бўйича WFME Глобал Стандартлари дастурининг учта асосий мақсади бор:

- 1) тиббий таълим учун масъул бўлган ҳокимият, ташкилот ва муассасаларни халқаро илғор тажрибага мувофиқ ўзгаришлар ва сифатни ошириш бўйича ўз режаларини ишлаб чиқишга ундаш;
- 2) ушбу дастурларнинг энг кам сифат стандартларини таъминлаш учун тиббий ва таълим муассасалари ва дастурларини миллий ва / ёки халқаро баҳолаш, аккредитация қилиш ва тан олиш тизимини яратади;
- 3) тобора ўсиб бораётган халқароизация шароитида тиббий амалиёт ва тиббиёт ходимларини ҳимоя қилиш.

WFME Глобал Стандартлари (2003) нинг дастлабки трилогияси ЖССТ-WFME нинг олти минтақасидан 60 дан ортиқ тиббиёт бўйича мутахассисларни жалб қилган учта халқаро ишчи гуруҳлар томонидан ишлаб чиқилган. Янгиланишлар кичик ишчи гуруҳ ва кенг халқаро экспертлар гуруҳи томонидан аниқланди (2012, 2015).

Аккредитация учун стандартлардан фойдаланиш. Ҳар бир агентлик ваколатига кирадиган тиббиёт мактабларини аккредитациядан ўтказиш учун талаб қилинадиган даражани аниқлаш миллий белгиланган муассасаларнинг ваколатидир. WFME стандартлари аккредитация учун шаблонни таклиф қилади, аммо даражаси минтақавий, миллий ва

институционал еҳтиёжлар ва устуворликларга мувофиқ белгиланиши, ўзгартирилиши ёки тўлдирилиши керак. Стандартлар аниқ белгиланган бўлиши керак ва фойдаланувчилар томонидан мазмунли, етарли, долзарб, ўлчовли, еришилиши мумкин ва қабул қилиниши керак. Бундан ташқари, аккредитация якуний мақсад сифатида "стандартларга жавоб бериш" ни тарғиб қилиш ўрнига, такомиллаштиришга йўналтирилган бўлиши ва олдинга силжиш учун кўрсатма бериши керак.

2015 БМЕ стандартлари билан бир қаторда нашр етилган қўшимча қўлланмада аккредитация агентлиги тиббиёт мактабининг турли жихатларга қандай жавоб беришини аниқлаш учун стандартларни қандай талқин қилиши мумкинлиги тасвирланган.

ДАРСНИНГ АМАЛИЙ ҚИСМИ

Вазифа 1. Ташкилотлар веб-сайтлари билан танишинг.

Вазифа 2. Юқоридаги ташкилотларнинг функциялари учун иншо тайёрланг.

Махсус адабиётлар

46. Алемасов В., Мамадалиев Ш. Илмий тадқиқот: методология, методика, ижодиёт. Катта илмий ходимлар-изланувчилар ва мустақил изланувчилар учун қўлланма. II қисм. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 52 б.

47. Бусыгин А.Г., Левина С.В., Александрова А.А. Естественнонаучное образование в высшей педагогической школе: поиск новых подходов. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки, т. 21, №69, 2019. С.16-21.

48. Вельков В.В. Многомерная биология XXI века и клиническая лабораторная диагностика. Лабораторная медицина. 2008. №9. С. 13-18.

49. Вовк С.П., Гинис Л.А. Элементы эволюционного моделирования принятия решения в сложных системах с динамичными видами иерархий // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 6-1. – С. 47-51

50. Гам В.И., Михайлова В.Е. Современные формы организации повышения квалификации педагогов. Russian journal of Education and Psychology. Vol.9, Number 1. <http://ej.soc-journal.ru>. 2018. С.119-133.

51. Запесоцкая И.В., Кузнецова А.А., Моргун Л.А., Данилова А.В. Информационные и коммуникационные технологии в медицинском образовании // Медицинское образование и профессиональное развитие. 2019. Т. 10, № 4. С. 52–61. doi: 10.24411/2220-8453-2019-14003.

52. Нечаев В.С., Саурина О.С. Медицинское образование и вызовы глобализации. Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. 2016; 24 (1). С.31-34.

53. Перспективы развития высшего образования: Сборник №6/ Главный редактор профессор Рахматуллаев М.А. – Ташкент. 2018. 90 с.

54. Подопригора Ю.В., Захарова Т.В., Кроза Д. Современные университетские кампусы с использованием зеленых инноваций: зарубежный и российский опыт. Международный журнал. №28(2), 2020. С. 220-226.

АМАЛИЙ ДАРС №4

ТИББИЙОТДА ТАЪЛИМ ВА ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТНИ ЙАХСХИЛАСҲ АСОСИ (FOUNDATION FOR ADVANCEMENT OF INTERNATIONAL MEDICAL EDUCATION AND RESEARCH, FAIMER) (4 соат).

Дарсинг мақсадлари.

1. FAIMER функциясини кўриб чиқинг.
2. FAIMER минтақавий институтларини ривожлантириш имкониятларини таҳлил қилинг.

ДАРСНИНГ НАЗАРИЙ ҚИСМИ

Халқаро тиббий таълим ва тадқиқотларни тарғиб қилиш фонди (FAIMER) -бу ноижорат ташкилот бўлиб, унинг вазифаси «тиббиёт олий ўқув юртларининг хорижий битирувчилари учун ўқув комиссиясини

қўллаб-қувватлашдир (ECFMG), дастурий ва тадқиқот фаолияти орқали халқаро соғлиқни сақлаш таълимини тарғиб қилиш. " Ушбу тадбирларга қуйидагилар киради:

1. Тиббий мутахассисликлар ўқитувчилари учун таълим тажрибаларини алмашишни, ўқитиш ва баҳолашнинг янги усулларини егаллашни, шунингдек тиббиёт мутахассисликлари таълими соҳасида юқори даражаларни олишга ёрдам берадиган таълим имкониятларини яратиш.

2. Тиббий мутахассислар таълими ва соғлиқни сақлаш ўртасидаги ўзаро боғлиқлик, шунингдек тиббиёт кадрлари ва миграция муаммоларининг соғлиқни сақлаш тизимлари фаолиятига таъсири ҳақида маълумотларнинг шакллари аниқлаш ва тарқатиш.

3. Бугунги кунда дунё соғлиқни сақлаш таълими тизимларини ва уларнинг ертага қандай бўлиши кераклигини тушунишга ҳисса қўшадиган аниқ, оммага маълум бўлган маълумотларни ишлаб чиқиш ва сақлаш учун ахборот ресурсларини ишлаб чиқиш.

FAIMER
Foundation for Advancement of International Medical Education and Research

Apply for Fellowships | Donate Now

DCRA | World Directory of Medical Schools

About Us
FAIMER Institutes
Research
Data Resources
Distance Learning
Project Competitions
Publications and Presentations
COVID-19 Reflections
News
Apply for Fellowships
Support FAIMER

Tilni tanlang ▼

Improving World Health Through Education

Educational opportunities, research, and data resources that inform health care policies and create sustained improvements in health outcomes.

Fellow Highlights

Mutuoke Gatzaga, B.Sc., M.Sc., M.H.R.E., Ph.D.

Regional Initiative Websites

Select a Website ▼

Follow us on facebook

COVID-19: Reflections from the FAIMER Community »

FAIMER манбалари орасида тиббиёт мактаблари жойлашган мамлакатларнинг тегишли давлат идоралари томонидан тан олинган тиббиёт мактабларининг бепул веб-каталоги (IMED) мавжуд.

FAIMER – таълим орқали глобал соғлиқни сақлашни яхшилашга бағишланган нотижорат фонддир.

FAIMER 2000 йилда хорижий тиббиёт битирувчилари учун таълим комиссияси (ECFMG®) томонидан ташкил етилган. ECFMG билан ҳамкорликда FAIMER дастурий ва тадқиқот фаолияти орқали халқаро тиббиёт касбларида илғор таълимни тарғиб қилади.

Соғлиқни сақлашни яхшилаш учун кўплаб ёндашувлар мавжуд. FAIMER тиббий касблар бўйича маълумотни яхшилаш орқали жамоаларнинг соғлиғини яхшилашга содиқдир.

FAIMER Осиё, Африка ва Лотин Америкасидаги кам таъминланган минтақаларга еътибор қаратади ва учта ўзига хос стратегияларга еътибор қаратади: факултетни ривожлантириш, соғлиқни сақлаш ишчилари сиёсати ва амалиётини хабардор қиладиган мақсадли тадқиқотлар ва уларни қабул қилишга туртки берадиган маълумотларни ишлаб чиқиш. .

FAIMER халқаро соғлиқни сақлаш бўйича таълимни такомиллаштириш бўйича глобал мулоқотга киришади. У шерикларнинг кенг доираси - маҳаллий мутахассислар билан фаол равишда изланмоқда, улар билан тажриба алмашиш ва жамият еҳтиёжларига енг яхши жавоб беришни ўрганиш керак. Ушбу жамоавий изланишлар ва муаммоларни ҳал қилиш орқали FAIMER соғлом жамоаларга олиб борадиган фаолиятдан аниқ натижаларга еришишга содиқдир.

Тадбирлар

Тиббий ўқитувчилар учун таълим тажрибаларини алмашишни осонлаштириш, ўқитиш ва баҳолашнинг янги методикаларини ўзлаштириш ва тиббий таълим соҳасида юқори даражаларга еришиш учун таълим имкониятларини яратиш.

Тиббий ходимлар таълими ва соғлиқни сақлаш ўртасидаги ўзаро боғлиқлик, соғлиқни сақлаш ходимлари ва миграция муаммоларининг соғлиқни сақлаш тизимларининг фаолиятига таъсири ҳақида нақшларни аниқлаш ва билимларни тарқатиш.

Бугунги кунда дунёдаги соғлиқни сақлаш таълими тизимларини ва уларнинг ертага қандай бўлиши кераклигини тушунишга ҳисса қўшадиган аниқ, оммага маълум бўлган ахборот ресурсларини сақлаш учун ахборот ресурсларини ишлаб чиқиш.

ФЕЙМЕР институти

Соғлиқни сақлаш касблари бўйича самарали машғулотлар жамоаларнинг соғлиғига бўлган еҳтиёжларини кондиришда муҳим аҳамиятга эга. FAIMER ўқув дастурларининг мақсади тиббиёт касблари ўқитувчилари учун таълим имкониятларини яратиш ва кенгайтиришдир. Ушбу таълим имкониятлари соғлиқни сақлаш натижаларини яхшилаш мақсадида тиббиёт касбларини такомиллаштириш ва кенгайтириш учун зарур бўлган кўникма ва билимларни беради.

FAIMER стипендия дастурлари - Таълим етакчисига йўл.

FAIMER тиббиёт мутахассислари учун стипендия дастурлари қаторига FAIMER институти, минтақавий FAIMER институтлари ва тиббий таълим бўйича халқаро стипендия (IFME) дастури қиради. FAIMER ушбу дастурларни халқаро тиббиёт ўқитувчиларига тиббиёт соҳасида таълимни такомиллаштириш учун ажойиб маҳаллий манбалар бўлишига имкон берадиган таълим йўлини яратиш учун бирлаштирди.

Факултет аъзолари FAIMER институтида ёки минтақавий FAIMER институтида факултетни ривожлантиришнинг бошланғич нуқтаси сифатида қатнашишдан бошланади. Ушбу икки йиллик дастурлардан бирини тугатгандан сўнг, танланган талабалар IFME дастурига ўтадилар ва бутун дунё бўйлаб тиббиёт муассасаларида тиббий таълим соҳасида юқори даражаларга еришадилар.

Ушбу таълим йўлини тугатган тиббиёт ўқитувчилари ўзларининг маҳаллий муассасаларида такомиллаштирилган ўқув дастурларини амалга оширишга қодир, бу еса соғлиқни сақлашни яхшилашга олиб келиши мумкин. Бундан ташқари, улар минтақавий муассасаларни ривожлантиришда етакчи бўлишга яхши тайёр бўлишади.

Масофавий ўқитиш

FAIMER масофавий таълим дастурлари тиббиёт ўқитувчилари учун тиббий таълим соҳасида кўшимча маълумот олиш учун ноёб имкониятларни таклиф этади. Халқаро шериклар билан ҳамкорликда ишлаб чиқилган ва етказиб берилган ушбу дастурлар соғлиқни сақлаш ўқитувчиларига билим ва кўникмаларни таълим стандартлари ва амалиётларини юқори даражага кўтариш - ўз амалиётини ривожлантириш, ўз муассасаларида ва соғлиқни сақлаш касбларини ўқитишни такомиллаштиришга қаратилган. жамоалар ва маҳаллий соғлиқни сақлаш соҳасидаги ютуқларни қўллаб-қувватлашга ёрдам беради.

Фаимер-Кееле соғлиқни сақлаш бўйича магистрлар Таълим: аккредитация ва баҳолаш.

FAIMER-Кееле тиббиёт мутахассисликлари бўйича таълим бўйича магистрлик дастури: аккредитация ва баҳолаш - бу ўз муассасаларида тиббиёт касбларини ўқитишда етакчи ролни бажаришга интилаётган тиббиёт касблари ўқитувчилари учун аралаш ўқув курси. Ушбу дастур Кееле университети ва Буюк Британиянинг Контекстдаги тиббий таълим маркази (SenMEDIC) билан ҳамкорликда тиббиёт касблари бўйича таълимнинг барча жиҳатлари бўйича ҳар томонлама ўқитишни, шунингдек, илғор тадқиқотларни лойиҳалаш ва етакчилик бўйича ўқитишни ўз ичига олади / бошқарув. Сертификатлаш ва диплом дастурлари ҳам таклиф этилади.

FAIMER- GMU тиббиёт касблари бўйича магистрлик даражаси.

FAIMER-GMU соғлиқни сақлаш касблари бўйича магистрлик дастури - бу 21-асрда таълимни ўзгартирадиган ва соғлиқни сақлаш соҳаси

мутахассисларининг ривожланишини кўллаб-қувватлайдиган соғлиқни сақлаш касблари бўйича етакчиларни ривожлантиришга қаратилган икки йиллик аралаш ўқув дастури. Форс кўрфази тиббиёт университети (ГМУ) ва Контекстдаги тиббий таълим маркази (SenMEDIC) билан ҳамкорликда ўтказилган ушбу дастур hozirda Форс кўрфази минтақасида тақдим этилаётган ушбу турдаги ягона дастурдир. Битирув дастури ҳам тақлиф этилади.

ДАРСНИНГ АМАЛИЙ ҚИСМИ

Вазифа 1. FAIMER нотижорат ташкилоти тўғрисида иншо тайёрланг.

Вазифа 2. FAIMER ташкилотида иштирок этиш имкониятларини муҳокама қилинг.

Махсус адабиётлар

55. Алемасов В., Мамадалиев Ш. Илмий тадқиқот: методология, методика, ижодиёт. Катта илмий ходимлар-изланувчилар ва мустақил изланувчилар учун қўлланма. II қисм. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 52 б.

56. Бусыгин А.Г., Левина С.В., Александрова А.А. Естественнонаучное образование в высшей педагогической школе: поиск новых подходов. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки, т. 21, №69, 2019. С.16-21.

57. Вельков В.В. Многомерная биология XXI века и клиническая лабораторная диагностика. Лабораторная медицина. 2008. №9. С. 13-18.

58. Вовк С.П., Гинис Л.А. Элементы эволюционного моделирования принятия решения в сложных системах с динамичными видами иерархий // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 6-1. – С. 47-51

59. Гам В.И., Михайлова В.Е. Современные формы организации повышения квалификации педагогов. Russian journal of Education and Psychology. Vol.9, Number 1. <http://ej.soc-journal.ru>. 2018. С.119-133.

60. Запесоцкая И.В., Кузнецова А.А., Моргун Л.А., Данилова А.В. Информационные и коммуникационные технологии в медицинском образовании // Медицинское образование и профессиональное развитие. 2019. Т. 10, № 4. С. 52–61. doi: 10.24411/2220-8453-2019-14003.

61. Нечаев В.С., Саурина О.С. Медицинское образование и вызовы глобализации. Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. 2016; 24 (1). С.31-34.

62. Перспективы развития высшего образования: Сборник №6/ Главный редактор профессор Рахматуллаев М.А. – Ташкент. 2018. 90 с.

63. Подопригора Ю.В., Захарова Т.В., Кроза Д. Современные университетские кампусы с использованием зеленых инноваций: зарубежный и российский опыт. Международный журнал. №28(2), 2020. С. 220-226.

V. ГЛОССАРИЙ

Тушунча	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
Таълим ваучери	таълим олиш жойини танлаш ҳуқуқи	the right to choose the place of study
Гетерархик тизим	ҳеч қандай структурлаш услуби устун бўлмайдиган, ҳар қандай структура нотўлиқ сиффатида қабул қилинадиган ва қарама-қаршилиқ ҳиссиёти билан бирга кечадиган, навбатдаги янги структурлашни кучайтирадиган структура	a structure in which no structuring style prevails, any structure is perceived as flawed and accompanied by a sense of contradiction, reinforcing the next new structuring
Шаҳардан ташқари комплекслар	зич шаҳар қурилишидан ташқарида жойлашган	located outside of dense urban construction
Глобаллашу в	иқтисодий, сиёсий, маданий ва диний интеграцияси ва унификациясининг умумжаҳон жараёни	a global process of economic, political, cultural and religious integration and unification
Фундаментал илмий тадқиқот	инсон, жамият, атроф муҳит ҳақида янги билимларни олиш учун бажариладиган экспериментал ёки назарий фаолият	an experimental or theoretical activity performed to gain new knowledge about a person, society, or the environment
Амалий илмий тадқиқот	аниқ масалалар ечимини топиш ва амалий мақсадларга эришиш учун	research aimed primarily at applying new knowledge to find

	асосан янги билимларни қўллашга қаратилган тадқиқот	solutions to specific problems and achieve practical goals
Изланиш тадқиқотлари	мавзу устида иш олиб боришнинг истиқболлигини, илмий масалалар ечимларини излаш йўлларини аниқлаш учун бажариладиган тадқиқотлар	research to determine the prospects of working on the topic, ways to seek solutions to scientific problems
Ишланма	аниқ бир фундаментал ва амалий тадқиқотлар натижаларини амалиётга жорий қилиш учун амалга ошириладиган тадқиқотлар	research conducted to put into practice the results of a specific fundamental and applied research
Муаммо	мураккаб назарий ёки амалий масала, унинг ечимини топиш усуллари маълум эмас ёки тўлиқ маълум эмас	a complex theoretical or practical problem, the methods of finding its solution are unknown or not fully known
Гипотеза	маълум бир оқибатларни чақирадиган сабаб, текшириладиган объектлар структураси ва структур элементларнинг ички ҳамда ташқи боғланишлар характери ҳақидаги, текширишни ва исботлашни талаб қиладиган тахмин	a reason that calls for certain consequences, an assumption about the structure of the objects under investigation and the nature of the internal and external connections of the structural elements that require investigation and proof

Назария	борлиқнинг маълум бир бутунлигини адекват ва тўлиқ акс эттирадиган мантиқий шакллантирилган билим, билимларнинг концептуал тизими	logically formed knowledge, a conceptual system of knowledge that adequately and fully reflects a certain integrity of being
Тушунча	маълум бир миқдордаги предметлар ёки ҳодисаларнинг муҳим ва зарурий белгиларини акс эттирадиган фикр	an idea that reflects important and necessary features of a certain number of objects or events
Тоифа	предмет ва ҳодисаларнинг энг муҳим ҳоссалари ва нисбатларини акс эттирадиган умумий, фундаменталь тушунча	a general, fundamental concept that reflects the most important properties and proportions of objects and events
Тамойил	етакчи ғоя, назариянинг асосий бошланғич қондаси	the leading idea is the basic starting rule of the theory
Низом	илмий фикр, шакллантирилган фикр	scientific thought, formed thought
Таълимот	қандайдир воқелик ҳодисалар соҳаси ҳақидаги назариялар мажмуи	a set of theories about the realm of events
Концепция	илмий ғоя (илмий ғоялар) билан барлаштирилган назарий нуқтаи назарлар тизими	a system of theoretical views reconciled with a scientific idea (scientific ideas)

Услуб	воқеликни назарий ва амалий эгаллаш борасидаги усуллар ва операциялар мажмуи	a set of methods and operations for the theoretical and practical acquisition of reality
Экспозиция маркёрлари	одамнинг биологик тўқималари ва суюқликларининг ташқи муҳит омили билан мулоқатини тавсифловчи биомаркёрлар	biomarkers describing the interaction of human biological tissues and fluids with the external environmental factor
Самара маркёрлари	организмда экспозиция маркерининг миқдорининг даражасини акс эттирувчи биомаркёрлар	организмда экспозиция маркерининг миқдорининг даражасини акс эттирувчи биомаркёрлар
Методик бирлашма	ўқитилаётган фан хусусияти бўйича бириктирилган педагогларнинг бирагликдаги иш шакли	a form of joint work of attached teachers on the nature of the subject being taught

АДАБИЁТЛАРРЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

64. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
65. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
66. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
67. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
68. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

69. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
70. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
71. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнь “Олий таълим муасасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
72. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
73. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрель “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори.
74. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь

“2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.

75. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 май “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.

76. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июнь “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетда талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.

77. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 август “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармони.

78. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.

79. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

80. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрь “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарори.

81. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 майдаги “Тиббиёт ва фармацевтика таълими ва илм-фани тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4310 Қарори.

82. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини тубдан

такомиллаштириш бўйича комплекс чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5590-сонли [Фармони](#).

III. Махсус адабиётлар

83. Алемасов В., Мамадалиев Ш. Илмий тадқиқот: методология, методика, ижодиёт. Катта илмий ходимлар-изланувчилар ва мустақил изланувчилар учун қўлланма. II қисм. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 52 б.

84. Бусыгин А.Г., Левина С.В., Александрова А.А. Естественнонаучное образование в высшей педагогической школе: поиск новых подходов. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки, т. 21, №69, 2019. С.16-21.

85. Вельков В.В. Многомерная биология XXI века и клиническая лабораторная диагностика. Лабораторная медицина. 2008. №9. С. 13-18.

86. Вовк С.П., Гинис Л.А. Элементы эволюционного моделирования принятия решения в сложных системах с динамичными видами иерархий // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 6-1. – С. 47-51

87. Гам В.И., Михайлова В.Е. Современные формы организации повышения квалификации педагогов. Russian journal of Education and Psychology. Vol.9, Number 1. <http://ej.soc-journal.ru>. 2018. С.119-133.

88. Запесоцкая И.В., Кузнецова А.А., Моргун Л.А., Данилова А.В. Информационные и коммуникационные технологии в медицинском образовании // Медицинское образование и профессиональное развитие. 2019. Т. 10, № 4. С. 52–61. doi: 10.24411/2220-8453-2019-14003.

89. Нечаев В.С., Саурина О.С. Медицинское образование и вызовы глобализации. Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. 2016; 24 (1). С.31-34.

90. Перспективы развития высшего образования: Сборник №6/ Главный редактор профессор Рахматуллаев М.А. – Ташкент. 2018. 90 с.

91. Подопригора Ю.В., Захарова Т.В., Кроза Д. Современные университетские кампусы с использованием зеленых инноваций: зарубежный и российский опыт. Международный журнал. №28(2), 2020. С. 220-226.

IV. Интернет сайтлар

92. <http://edu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги.
93. <http://lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
94. <http://bimm.uz> – Олий таълим тизими педагог ва раҳбар кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш бош илмий-методик марказиэ
95. <http://ziyonet.uz> – Таълим портали Ziyonet.
96. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Гетерархия>.